

10368

การศึกษาวិเคราะห์เรื่องปัญหาภาษาในพระพุทธศาสนา
: ศึกษาเฉพาะกรณีแนวคิดเรื่องภาษาคนภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุ

พระมหาจิระศักดิ์ ธมฺมเมธี(สังฆเมฆ)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัย มหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

**A CRITICAL STUDY OF THE LANGUAGE PROBLEM IN BUDDHISM WITH
THE SPECIAL REFERENCE TO THE BUDDHADASA'S CONCEPT OF
EVERYDAY LANGUAGE AND DHAMMA LANGUAGE**

PHRAMAHA JIRASAK THAMMAMETHI (SUNGMEK)

**A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Philosophy)**

**in
Graduate school
Mahachulalongkorn Buddhist University**

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็น
ส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา

(พระมหาสมจินต์ สมนาปัญโญ)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระสุธีวรญาณ)

..... ประธานกรรมการ

(พระเมธีรัตนดิลก)

..... กรรมการ

(ผศ.ดร.สมภาร พรหมทา)

..... กรรมการ

(ผศ.ดร.วรยุทธ ศรีวรกุล)

..... กรรมการ

(ดร.บัว พลรัมย์)

..... กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

พระเมธีรัตนดิลก

ประธานกรรมการ

ผศ.ดร. สมภาร พรหมทา

กรรมการ

ดร. บัว พลรัมย์

กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์	การศึกษาวิเคราะห์เรื่องปัญหาภาษาในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีแนวคิดเรื่องภาษาคนภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุ
ชื่อผู้วิจัย	พระมหาจิระศักดิ์ ฐมมเมธี (สังเมฆ)
ปริญญา	พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)
คณะกรรมการควบคุม	พระเมธีรัตนคิลก
วิทยานิพนธ์	ศศ.ตร. สมภาร พรหมทา ดร. บัว พลรัมย์
วันสำเร็จการศึกษา	๓๐ / มีนาคม / ๒๕๔๔

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้เป็นการวิจัยทางเอกสาร อันมีวัตถุประสงค์เพื่อที่จะศึกษาและประเมินทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุ แบ่งออกเป็น ๓ บท ดังต่อไปนี้

บทที่ ๑ บทนำ : กล่าวถึงความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา ในการวิจัยทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมนี้ เพื่อที่จะทราบถึงแนวคิดในการตีความหมายของคำว่าก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมอย่างไรบ้าง และการเสนอการตีความหมายคำในลักษณะเช่นนี้ถือว่าเป็นการบิดเบือนพระธรรมวินัยหรือไม่

บทที่ ๒ ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรม : กล่าวถึง ความหมาย ลักษณะ และคำไวพจน์ของภาษาคน-ภาษาธรรม และความสัมพันธ์ของภาษาทั้งสองระดับ ตลอดจนถึงลักษณะการตีความของพุทธทาสภิกขุอันเป็นการเสนอแนวคิดภาษาศาสนาในแง่มุมต่างๆอย่างมีเหตุผล ต่อสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงโดยยึดหลักการทางวิทยาศาสตร์เป็นเกณฑ์ตัดสินความจริงของสรรพสิ่ง

บทที่ ๓ อภิปรายสรุป : จากการศึกษาและประเมินทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุสามารถสรุปได้ว่า

- เป็นการตีความหมายเพื่อประโยชน์ทางการปฏิบัติ
- เป็นความพยายามในการกระตุ้นให้สังคมพยายามมองความหมายคำระดับสามัญให้ลึกลงไปในระดับศาสนา

Thesis Title : A Critical Study Of The Language Problem In Buddhism With The Special Reference To The Buddhadasa's Concept Of Everyday Language and Dhamma Language

Researcher : Phramaha Jirasak Thammamethi (Sungmek)

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis Supervisor Committee : Phramethiratanadhilok Ph.D.

Asist, Dr. Sompam Promta Ph.D.

Dr. Bua Ponram Ph.D.

Date of Graduation : 30 / March / 2001

ABSTRACT

This Thesis aims at studying Buddhadasa's theory of language and is divided into three chapters as follows:

Chapter One tries to say that what is the main purpose of examining Buddhadasa's theory of language. Accordingly, two questions are raised: how the Buddhist society has benefited from Buddhadasa's theory of language and such a theory can be said to follow the Buddha's teaching in the Pali Canon.

Chapter Two examines Buddhadasa's theory of language in detail. As a result, it is found that Buddhadasa's theory is much based on the scientific concept of truth, a position can be found in Western positivism.

Chapter Three evaluates Buddhadasa's theory of language. In this chapter, it is concluded that the main characteristic of Buddhadasa's theory of language is to interpret Buddhist texts for the practical objective. This mainly determines Buddhadasa's work.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นการวิจัยทางเอกสารที่ศึกษาวิเคราะห์ปัญหาภาษาศาสนาในพระพุทธศาสนา ศึกษาเฉพาะกรณี ภาษาคน-ภาษาธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุ ปราชญ์เมธีแห่งพระพุทธศาสนาที่สำคัญที่สุดคนหนึ่ง และงานวิจัยของข้าพเจ้าก็สำเร็จลงได้ด้วยดี โดยการสนับสนุนส่งเสริม แนะนำจากบุคคลหลายท่านด้วยกัน

ขอกราบขอบพระคุณ พระเมธีรัตนดิลก ประธานกรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ พระธรรมโกศาจารย์ เจ้าอาวาสวัดชลประทานรังสฤษฎ์ พระราชวิสุทธิโมลี ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดชลประทานรังสฤษฎ์ ที่เอื้อเพื่อให้การสนับสนุนทุกด้าน

เจริญพรขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา และดร. บั้ว พลรัมย์ กรรมการที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ ที่คอยแนะนำตรวจแก้งานวิจัยจนสำเร็จลงได้ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ พระครูโสภณคณาภิวัฒน์ เจ้าอาวาสวัดหาดสูง จังหวัดนครศรีธรรมราช พระครูสถิตวิหารธรรม เจ้าอาวาสวัดมะนาวหวาน จังหวัดนครศรีธรรมราช พระครูสมุทรราว สัจจิตโต รองเจ้าอาวาสวัดหาดสูง พระสมุห์สมพงษ์ เดชชุมโม ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดหาดสูง ที่ให้การสนับสนุน ทั้งกำลังใจและกำลังทรัพย์ด้วยดีเสมอมา

ขอกราบขอบพระคุณ พระครูประวิตรวิหารการ อธิบดีเจ้าอาวาสวัดใหม่พิเรนทร์ กรุงเทพมหานคร ผู้เป็นอุปนายั พระศรีรัตนวิมล(เสถียร อนุทโก) เจ้าอาวาสวัดใหม่พิเรนทร์ พระมหาฉลอง สัจจิตโต ที่ให้การสนับสนุน เอื้อเพื่ออำนวยความสะดวกทุกด้าน

ขอเจริญพรขอบคุณ บิดามารดา ผู้ให้ชีวิตและเป็นกำลังใจแก่ผู้วิจัยโดยไม่อาจจะเอาสั่งใจมาเปรียบปานได้ และคุณโยมฉวีวรรณ อาศิรพงษ์พรและครอบครัว คุณโยมวันดี ลูกรัญญ์ และครอบครัว ที่ให้การสนับสนุนด้านกำลังใจและกำลังทรัพย์ด้วยดีเสมอมา และเพื่อนสนิทมิตรสหายทั้งหลายที่ให้กำลังใจแก่กันและกันในการวิจัยนี้ด้วย

พระมหาจิระศักดิ์ ธมฺมเมธี(สังฆเมธ)

วันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๔

คำชี้แจงการใช้อักษรย่อคัมภีร์

การใช้อักษรย่อ

อักษรย่อที่ใช้ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (มหาจุฬาเตปิฎก 2500) มีดังนี้

ส.ส.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค
ส.น.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	นิทานวรรค
ส.ข.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	ขันธวรรค
ส.สพ.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สพาคณวรรค
ข.ธ.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	คาถารธรรมบท
ที.ส.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	สีลขันธวรรค
ที.ม.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค
อ.จ.ตตค.	หมายถึง	พระสุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย	สัตตกนิบาต

การใช้หมายเลขย่อ

ชื่อคัมภีร์. เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น
 ที.ส.๑๕/๑๗/๑๖๓
 หมายถึง พระสุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สคาถวรรค
 เล่ม ๑๕ ข้อ ๑๗๑ หน้า ๑๖๓

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ข
กิตติกรรมประกาศ	ค
คำชี้แจงการใช้อักษรย่อคัมภีร์	ง
สารบัญ	จ
บทที่ ๑ : บทนำ	๑
๑.๑.ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๓
๑.๒.วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓.ขอบเขตการวิจัย	๓
๑.๔.วิธีดำเนินการวิจัย	๓
๑.๕.ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๓
บทที่ ๒ : ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรม	๔
๒.๑.ความหมายของภาษาคน	๕
๒.๒.ลักษณะของภาษาคน	๖
๒.๓.คำไวพจน์ในภาษาคน	๗
๒.๔.ความหมายของภาษาธรรม	๕
๒.๕.ลักษณะของภาษาธรรม	๑๐
๒.๖.คำไวพจน์ในภาษาธรรม	๑๐
๒.๗.ความสัมพันธ์ระหว่างภาษาคนกับภาษาธรรม	๑๒
๒.๘.พุทธทาสภิกขุกับการตีความศาสนา	๑๕
๒.๘.๑. การตีความเชิงเอกนิยม(Monism)	๑๖
๒.๘.๒. การตีความเชิงประจักษ์นิยม(Empiricism)	๒๓

๒.๘.๓. การตีความเชิงปฏิสัณฐานนิยม(Animism)	๒๘
๒.๘.๔. การตีความเชิงธรรมชาตินิยม(Naturalism)	๓๐
๒.๘.๕. การตีความเชิงมนุษยนิยม(Humanism)	๓๓
๒.๙. พุทธศาสนิกกับการใช้สัญลักษณ์สื่อธรรมะ	๓๕
๒.๑๐. ทัศนะของพุทธศาสนิกที่มีต่อพระพุทธรูปในการอธิบายภาษาศาสนา	๓๗
บทที่ ๓ : อภิปรายสรุป	๔๒
บรรณานุกรม	๕๕
ภาคผนวก	๖๐
ประวัติผู้วิจัย	๖๓

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หลังจากคริสต์ศตวรรษที่ ๑๔ เป็นต้นมา ก็ได้เกิดขบวนการฟื้นฟูภูมิธรรมหรือวิทยาการ หรือที่เรียกว่า “Renaissance” ขึ้นในดินแดนของอิตาลี อันเป็นขบวนการฟื้นฟูศิลปะและอักษรศาสตร์ เป็นการฟื้นฟูให้กลับฟื้นขึ้น และสิ่งที่จะยึดถือเป็นหลักในการศึกษาและพัฒนาขึ้นใหม่ก็ได้เกิดขึ้นในยุคนั้น ขบวนการก็ได้ขยายตัวไปถึงยุโรปตะวันตกในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕-๑๖ มีอิทธิพลจนถึงศตวรรษที่ ๑๗ พอเกิดการปฏิรูปในคริสต์ศาสนาขึ้นในศตวรรษที่ ๑๖ ทำให้เกิดแตกแยก นิกายโปรเตสแตนต์ออกจากนิกายโรมันคาทอลิกและยุคนี้เองได้มีการประดิษฐ์เครื่องพิมพ์หนังสือ มีการติดต่อกันทางเรือรอบโลก ความก้าวหน้าในเรื่องอุตสาหกรรมและศิลปวิทยา ตลอดจนถึงธรรมชาติวิทยา ซึ่งโคเปอร์นิคัสและกาลิเลโอ ก็ได้ค้นพบว่าโลกเป็นดาวดวงหนึ่งที่หมุนรอบดวงอาทิตย์ ซึ่งเป็นความรู้ที่ตรงกันข้ามกับที่เคยเชื่อกันมาแต่เดิม และนักปราชญ์ชาวตะวันตกก็พยายามค้นคว้าที่จะศึกษาปรัชญาให้มีขอบเขตออกไปจากอิทธิพลของพระศาสนจักร เพื่อที่จะค้นคว้ากันอย่างเสรีถึงสภาวะของธรรมชาติอื่นจะช่วยให้รู้แจ้งเห็นจริงสากลจักรวาล เพื่อให้เข้าใจสากลจักรวาลอย่างถูกต้อง^๑

เนื่องจากทฤษฎีทางศาสนาที่คอยควบคุมจิตใจของชาวยุโรปให้เชื่อไว้มาก่อน เมื่อสังคมเจริญขึ้นวิทยาศาสตร์ก็แยกตัวออกเป็นอิสระจากศาสนา และเกิดมีทัศนคติของตนเอง ฉะนั้น ปรัชญาก็เริ่มกลายจากปรัชญาทางศาสนาเป็นปรัชญาของบุคคล ซึ่งมีจุดหมายที่จะค้นคว้าหาความจริงเกี่ยวกับโลกปัจจุบัน และเหตุที่สมัยนี้มีความเจริญก้าวหน้าในด้านการใช้ความคิด ซึ่งเกิดมาจากการแสวงหาความรู้ เมื่อมีความรู้และเสรีภาพในการศึกษาค้นคว้า ก็ย่อมมีเสรีในการแสดงความคิดเห็น เนื่องจากถูกกดขี่อย่างมากในสมัยกลาง และมีการเปลี่ยนแปลงปรับปรุงความคับแคบด้านความคิดของสมัยกลางมาสู่ความเจริญสมัยใหม่ ชาวยุโรปได้เบนความสนใจจากการศึกษาทฤษฎีที่เข้มงวดของพระที่มามีมาแต่เดิมมาสู่การทดลองวิทยาศาสตร์ จากความเชื่อมงายโดยปราศจากเหตุ

^๑ พระภิกษุฉนทจักร, ปรัชญา, (หนังสืออนุสรณ์งานฌาปนกิจ, ๒๕๑๙), หน้า ๔๑.

ผลมาสู่ความสงสัยในทุกสิ่ง หรือที่เรียกว่า “Scepticism” คือพวกที่ไม่ยอมเชื่ออย่างมงาย มีความสงสัยในทุกสิ่งทุกอย่าง

อนึ่ง โลกแห่งความจริงของวิทยาศาสตร์เป็นโลกแห่งการศึกษาทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย สิ่งใดสัมผัสไม่ได้ จะไม่ได้อยู่ในขอบเขตของวิทยาศาสตร์ สมัยปัจจุบันเป็นยุคแห่งความสงสัย ประเพณีและสถาบันอันทรงอำนาจก็หมดความสำคัญไป ศาสนาก็ไม่มีอิทธิพลเหนือจิตใจมนุษย์ ถ้าหากมนุษย์ไม่มีความพอใจ หมดศรัทธา หมดความสำนึกในคุณค่าทางศีลธรรม กลายเป็นนักโทษในคุกตระวาง โดยอาศัยประดิษฐกรรมทางวิทยาศาสตร์ กลายเป็นผู้ลี้เลสงสัย มีความเห็นแก่ตัว กดขี่ข่มเหงกัน มีความละโมภไม่รู้สิ้นสุด^๒

จากที่กล่าวมาแล้วนี้ เมื่อมนุษย์ตกอยู่ในความลี้เลสงสัย ก็จะพยายามที่จะแสวงหาความจริงในแนวทางที่สอดคล้องกับกรอบที่ยึดถือวิธีการทางวิทยาศาสตร์เป็นหลัก จะไม่ยอมรับสิ่งที่อยู่เหนือการรับรู้เชิงประจักษ์ เช่น คำสอนทางศาสนาบางเรื่อง และจากการที่วิทยาศาสตร์ได้เข้ามามีบทบาทในสังคมโดยเชื่อกันว่า ความจริงทางวิทยาศาสตร์เท่านั้นเป็นความรู้ที่แน่นอนแท้จริง ทำให้ศาสนาถูกท้าทายอย่างมากโดยกระแสที่ว่าภาษาที่ปรากฏในคัมภีร์ศาสนาไร้ความหมาย เพราะไม่สามารถพิสูจน์ได้ตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์(Scientific method)

อย่างไรก็ตาม ศาสนาถือว่าเป็นทิศทางการดำเนินชีวิต เป็นเสมือนเข็มทิศชี้ทางปฏิบัติเพื่อความพ้นทุกข์ของมนุษย์ ในสังคมไทยเป็นสังคมที่นับถือพระพุทธศาสนามาช้านาน แต่เมื่อเวลาผ่านไป วัฒนธรรมต่างๆก็ได้แพร่หลายเข้ามาสู่สังคมไทย โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางตะวันตก อันเป็นวัฒนธรรมที่ยึดเอากรอบความจริงทางวิทยาศาสตร์เป็นเกณฑ์ตัดสินความจริงเท็จ ดังนั้นเมื่ออนุชนไทยรุ่นหลังรับวัฒนธรรมตะวันตกเข้ามาเป็นแบบวิถีชีวิต ก็ทำให้มองคำสอนในพระพุทธศาสนาบางเรื่องเป็นสิ่งมงาย โดยเฉพาะเรื่อง นรก สวรรค์ และอิทธิปาฏิหาริย์ ว่าเป็นเรื่องเหลวไหลไร้ความหมายไม่สามารถพิสูจน์เชิงประจักษ์ได้

กระแสดความคิดดังกล่าวนี้ ท้าทายต่อคำสอนในศาสนาอย่างมาก ดังนั้นปราชญ์ในพระพุทธศาสนาก็พยายามที่จะตีความคำสอนให้สอดคล้องกับกรอบแห่งวิทยาศาสตร์และโดยใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการตีความคำสอนให้เกิดประโยชน์แก่สังคม มุ่งวิเคราะห์ภาษาที่ใช้บันทึกคัมภีร์พระพุทธศาสนาเพื่อชี้ให้เห็นว่าความหมายของคำที่ปรากฏในคัมภีร์อาจมีได้หลายอย่าง และอย่าง

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

ไหนน่าจะเป็นประโยชน์แก่การปฏิบัติเพื่อดับทุกข์มากที่สุด แนวคิดดังกล่าวของพุทธทาสภิกขุมีอิทธิพลต่อหมู่ปัญญาชนจำนวนมาก แต่ก็มีชาวพุทธจำนวนไม่น้อยเห็นว่าเป็นการตีความเอาเองตามใจชอบ เป็นการทำให้ความหมายบิดเบือนไปจากพระพุทธพจน์จึงเป็นการสมควรจะมีการศึกษาวิเคราะห์ว่าทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุให้ผลเชิงสร้างสรรค์หรือทำลายกันแน่เป็นต้น วิทยานิพนธ์นี้จะศึกษาและประเมินทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุในลำดับต่อไป

๑.๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑. เพื่อศึกษาทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุ

๑.๒.๒. เพื่อประเมินทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุ

๑.๓. ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุตามที่ปรากฏในงานวรรณกรรมต่างๆของท่าน

๑.๔. วิธีดำเนินการวิจัย

รวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุที่ปรากฏในงานวรรณกรรมต่างๆของท่านแล้วนำมาวิเคราะห์และประเมิน

๑.๕. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๕.๑. เข้าใจแนวคิดทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น

๑.๕.๒. เห็นคุณค่าและปัญหาของแนวคิดทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรม

บทที่ ๒

ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรม

ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมเป็นแนวคิดที่วิเคราะห์ปัญหาอันเกิดจากการใช้ภาษาโดยพุทธทาสภิกขุและแนวคิดนี้ได้รับการยอมรับว่าเป็นการสืบทอดธรรมเนียมการใช้เหตุผลและสติปัญญาที่เริ่มต้นขึ้นโดยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่๔และได้รับการสานต่อโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส^๑ ภาษาในความหมายของพุทธทาสภิกขุคือวิธีการสื่อสารให้สำเร็จประโยชน์ ซึ่งสำเร็จประโยชน์นั้นหมายถึง สำเร็จประโยชน์เพื่อสันติภาพ คือดับทุกข์ได้ ดับทุกข์ของตนก็ได้ ดับทุกข์ของสังคมก็ได้ ดับทุกข์ของโลกก็ได้^๒ อนึ่งในการวิเคราะห์พุทธศาสนาด้วยระบบเหตุผล พุทธทาสภิกขุได้รับการสนับสนุนเป็นส่วนตัวจากพระสายธรรมยุคหลายท่านในระหว่างทศวรรษที่ ๒๔๘๐ และ ๒๔๙๐ สมเด็จพระหลวงวชิรญาณวงศ์พระสังฆราชเจ้า(ม.ร.ว.ชื่น นพวงศ์)แห่งวัดบวรนิเวศ และพระศาสนโสภณ(ปลอด อัตถการี) แห่งวัดราชาธิวาส เป็นผู้สนับสนุนที่สำคัญที่สุดของท่าน และสมเด็จพระสังฆราชทรงแนะนำให้พุทธทาสภิกขุไปเฝ้าศึกษาถัมภีรวิสุทธิมรรค^๓

ในทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ การปรับศาสนาให้เข้ากับสังคม วางอยู่บนฐานของการพยายามทำสังคมให้มีสัมมาทิฐิ หรือทำให้สังคมมีทั้งศีลธรรมและปรมาตมธรรม จากการศึกษาพระไตรปิฎกอย่างจริงจัง พุทธทาสภิกขุได้ตั้งข้อสังเกตว่า ภาษาเป็นองค์ประกอบสำคัญในการเข้าถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่คนส่วนมากไม่เข้าใจธรรมะ เนื่องจากโดยมากรู้แต่ภาษาธรรมดา ซึ่งท่านกำหนดคำเรียกว่า “ภาษาคน” ไม่รู้ “ภาษาธรรม”^๔ ท่านกล่าวว่าอุปสรรคที่สำคัญเกี่ยวกับพุทธศาสนาแบบจารีตในการประยุกต์คำสอนพุทธศาสนาให้เหมาะสมกับชีวิตประจำวันเป็นปัญหาที่

^๑ ทวีวัฒน์ ปุณฺณทริปิฎก. พุทธทาสภิกขุในบริบทของสังคมไทย. (พุทธศาสนศึกษา, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๔๐), หน้า ๕๔.

^๒ พุทธทาสภิกขุ. พึงสาวระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์(ตอน๒). (กรุงเทพมหานคร : การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๖) หน้า ๕๑๓.

^๓ ทวีวัฒน์ ปุณฺณทริปิฎก. พุทธทาสภิกขุในบริบทของสังคมไทย, หน้า ๕๓.

^๔ พุทธทาสภิกขุ. ภาษาคนภาษาธรรม. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๓), หน้า ๓.

ซับซ้อนของภาษาศาสตร์ ภาษาศาสตร์มีความหมายที่พิเศษซึ่งต้องการการตีความที่มีลักษณะเฉพาะ^๕ ดังนั้นพุทธทาสภิกขุจึงได้แยกภาษาออกเป็น ๒ ระดับคือ

๑.ภาษาคน (Everyday Language)

๒.ภาษาธรรม (Dhamma Language)

เราจะพิจารณาภาษาสองแบบนี้เป็นลำดับไปดังนี้

๒.๑. ความหมายของภาษาคน

พุทธทาสภิกขุกล่าวว่า “ภาษาคนหมายถึงภาษาทางphysicsซึ่งอาศัยวัตถุเป็น *Physical Way Of Speaking* คือพูดไปตามแบบตามวิธีของฝ่ายPhysics ก็คือภาษาโลก ภาษาคนที่พูดกันอยู่ตามธรรมดาที่อาศัยวัตถุเป็นพื้นฐาน”^๖ เกี่ยวข้องกับโลกหรือเป็นภาษาทางโลก ที่มีอยู่บนพื้นฐานประสบการณ์ความหมายสามัญทั่วไป และเป็นความมุ่งหมายเกี่ยวกับโลก ภาษาคนเกี่ยวข้องกับวัตถุที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้เป็นภาษาแบบผิวเผิน(superficially)พุทธทาสภิกขุตั้งข้อสังเกตว่าภาษาในคำราหรือคัมภีร์มีแนวโน้มเอียงไปเพื่อจะได้รู้เข้าใจตามตัวหนังสือและตามแบบจารีต ซึ่งการตีความเช่นนั้นหาได้เหมาะสมไปถึงระดับของความหมายที่ก่อให้เกิดปัญหาหรือด้านจิตใจที่ลึกซึ้งขึ้นไม่เพียงแต่ขึ้นอยู่กับรูปแบบภายนอกต่างๆของวัตถุและความคิดที่หลากหลายเท่านั้น

ดังนั้น ความหมายของภาษาคนโดยสรุปก็คือ

- ๑.เป็นภาษาที่เนื่องกับโลกของวัตถุหรือที่เป็นไปในเชิงของรูปธรรม
- ๒.เป็นภาษาที่อิงอยู่กับตัวหนังสือหรือคำราคัมภีร์
- ๓.เป็นภาษาสามัญที่ใช้สื่อสารกันในชีวิตประจำวัน
- ๔.เป็นภาษาที่ยังเป็นสาเหตุของความทุกข์
- ๕.เป็นภาษาของคนที่ยังไม่เข้าถึงธรรม

^๕ Suchira Payulpitack, *Buddhadasa's Movement: An Analysis of Its Origin Development, and Social Impact*, (unpublished, Ph.D. thesis, Bielefeld University, 1991), P.106.

^๖ พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคนภาษาธรรม, หน้า ๔.

อย่างไรก็ดี ภาษาคนหมายถึง ภาษาของคนที่ไม่เข้าถึงธรรม และใช้สื่อสารกันในระดับคนธรรมดาสามัญ จึงเป็นสาเหตุที่ยังก่อให้เกิดความทุกข์ทั้งส่วนที่เป็นปัจเจกบุคคลและสังคม และเมื่อมนุษย์ยังยึดติดอยู่กับภาษาผิวเผินในลักษณะเช่นนี้อยู่ ก็จะต้องวนเวียนอยู่ในกองแห่งความทุกข์อยู่ตลอดไป เมื่อเราเข้าใจความหมายของภาษาในระดับสามัญ เช่น คำว่า “ตาย” หมายถึงเสียชีวิตหรือดับไปจากโลกนี้เพียงอย่างเดียว โดยไม่รู้ความหมายในระดับภาษาศาสนาก็ไม่สามารถนำเนื้อหาความหมายในระดับที่ลึกกว่านี้มาใช้ให้เกิดประโยชน์ได้เลย

๒.๒. ลักษณะของภาษาคน

ภาษาคนตามแนวคิดของพุทธทาสภิกขุมีลักษณะดังนี้ คือ

๑. ปิดบังและบิดเบือนความหมายที่แท้จริงเกี่ยวกับแนวความคิดในพุทธศาสนา เป็นภาษาระดับเปลือกนอกของภาษาในศาสนา เป็นเหมือนม่านแห่งอวิชชาที่บดบังความจริงเอาไว้

๒. แบ่งแยกธรรมชาติแห่งความจริงระหว่างศาสนาที่แตกต่างกัน ตัวอย่างเช่น “พระเจ้า” ในภาษาคน หมายถึงเทพที่มีอำนาจสร้างสรรค์ แต่ในภาษาธรรมไม่มีความแตกต่างกันระหว่างพระเจ้าในศาสนาเทวนิยม(Theistic Religion) และพระเจ้าในศาสนาอเทวนิยม(Atheistic religion) “พระเจ้า”(God)หมายถึงกฎธรรมชาติที่ก่อให้เกิดและกำหนดปรากฏการณ์ทุกอย่าง

๓. เกี่ยวข้องกับแนวคิดทางศาสนา ที่ส่งเสริมสิ่งเหนือธรรมชาติ อันนำไปสู่ความลุ่มหลงได้(illusion) เช่นคำว่า “เทวดา”หรือ“พระอินทร์”ที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพุทธศาสนาและศาสนาอื่นๆ ที่นำมาใช้ตามคัมภีร์ในฐานะที่เป็นภาวะที่อยู่บนสรวงสวรรค์โดยมีอำนาจเหนือธรรมชาติมีอำนาจในการคลบ้นดาลให้แก่ผู้ที่อ้อนวอนบวงสรวง

๒.๓. คำไวพจน์ในภาษาคน

แนวคิดเกี่ยวกับการตีความหรืออธิบายความหมายคำของพุทธทาสภิกขุ แม้ท่านจะแยกเป็นทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรม แต่ก็ไม่ได้เป็นทฤษฎีที่ใหม่ เพราะแนวคิดในการมองระดับของภาษานี้มีพื้นฐานอยู่แล้วในระบบแนวคิดของพุทธศาสนนถรวาท คือ:

๒.๓.๑. ปุคคลาธิษฐาน^๗ (Personification) คือกล่าวเป็นเรื่องของคน เป็นตัวสิ่งของ เป็นตัววัตถุ เช่นเมื่อกล่าวว่า “พญามาร” ก็กล่าวไปในส่วนที่เป็นรูปธรรมที่เป็นตัวบุคคล คือพญามารที่เป็นยักษ์ซึ่ง ขี้เมา ถือหอก ถือดาบ การกล่าวถึงพญามารในลักษณะอย่างนี้ เรียกว่า “ปุคคลาธิษฐาน”^๘

๒.๓.๒. สมมติเทศนา (Conventional Sermon) คือ การเทศนาหรือแสดงทำนองที่ว่า บุคคลสัตว์ หญิง ชาย กษัตริย์ พราหมณ์ เทวดา มาร เป็นต้น ชนเหล่าใดฟังเทศนาเนื่องด้วยสมมติสามารถเข้าใจเนื้อความ ละโมหะ บรรลุคุณพิเศษได้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ย่อมทรงแสดงสมมติเทศนาแก่ชนเหล่านั้น เหมือนอย่าง อาจารย์ผู้ฉลาดในภาษาท้องถิ่น ผู้บรรยายเนื้อความแห่งเวททั้ง ๓ ชนเหล่าใด เมื่อพูดด้วยภาษาทมิฬ ย่อมรู้ใจความได้ ก็จะสอนชนเหล่านั้น ด้วยภาษาทมิฬ ชนเหล่าใดเมื่อพูดด้วยภาษาใดภาษาหนึ่งในบรรดาภาษาของชาวอันธะเป็นต้น ย่อมรู้ใจความได้ ก็จะสอนด้วยภาษานั้นๆ แก่ชนเหล่านั้น เมื่อเป็นดังนี้ มาณพเหล่านั้นอาศัยอาจารย์ผู้ฉลาด เฝ้ายาแหลม ย่อมเรียนศิลปะได้ด้วยจับพลันทีเดียว^๙

^๗ มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระสูตรและอรรถกถาแปล จุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค เล่มที่๑ (พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๑๔๓-๑๔๔.

จริงอยู่ เทศนาของพระผู้มีพระภาคเจ้ามี ๔ อย่าง ด้วยสามารถแห่งธรรมและบุคคล คือ

ธรรมาธิษฐานธรรมเทศนา ๑ เช่นแสดงว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเราอย่าได้เห็นธรรมอื่นแม้สักอย่างหนึ่งที่ย่อมบรรเทา ย่อมควรแก่การงาน เหมือนจิต ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จิตที่อาบแล้วย่อมควรแก่การงาน”

ธรรมาธิษฐานบุคคลเทศนา ๑ เช่นแสดงว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายข้อที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิวา จะพึงยึดถือสังขารใดๆ โดยความเป็นของเที่ยงนั้น มิใช่ฐานะมิใช่โอกาสที่จะมีได้”

บุคลาธิษฐานบุคคลเทศนา ๑ เช่นแสดงว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายบุคคลคนเดียวเมื่อเกิดขึ้นในโลก ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์แก่ออกุศล แก่ชนเป็นอันมาก เพื่อความสุข แก่ชนเป็นอันมาก เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์ เพื่อแก้ออกุศล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย”

บุคลาธิษฐานธรรมเทศนา ๑ เช่นแสดงว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายความปรากฏขึ้นแห่งจักขุใหญ่ย่อมมี เพราะความปรากฏขึ้นแห่งบุคคลคนเดียว”

^๘ พุทธศาสนิก. ภาษากนภาษาธรรม, หน้า ๓๖๔.

^๙ มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระสูตรและอรรถกถาแปล อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต, เล่มที่๑ ภาคที่๑ (พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔๔-๑๔๕.

๒.๓.๓. สมมติสังจะ(Conventional truth)คือการกล่าวถึงสิ่งที่รู้เพราะเหตุที่เป็นโลกสมมติ
สิ่งที่ชาวโลกรู้^{๑๐} เป็นความจริงขึ้นนอกหรือความจริงผิวเผินที่ชาวโลกสมมติกันว่าเป็นจริง หรือที่
มนุษย์ส่วนมากยอมรับและใช้ดำเนินชีวิตประจำวัน เพื่อความสะดวกสบายในการติดต่อสื่อสาร
กันในสังคม เช่นชาวโลกสมมติกันว่า พระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกและยอมรับกันโดยทั่วไป
ความจริงขั้นนี้ไม่ใช่ความจริงเลย แต่ถ้าจะพูดกันตามความเป็นจริงแล้ว พระอาทิตย์หาได้ขึ้นทาง
ทิศตะวันออกไม่แต่โลกเราหมุนรอบตัวเองอยู่ตลอดเวลาเมื่อโลกด้านใดด้านหนึ่งหันเข้าหาดวง
อาทิตย์เราจึงเห็นดวงอาทิตย์โผล่ขึ้นมาจากขอบฟ้าเราจึงเรียกว่าพระอาทิตย์ขึ้นทางตะวันออก^{๑๑}

สมจริงดังที่ท่านกล่าวไว้ว่า

“พระสัมพุทธเจ้า เป็นยอดของผู้กล่าวสอนทั้งหลาย ได้ตรัสสังจะ ๒ อย่าง
คือ สมมติสังจะ และปรมาตตสังจะ ไม่ตรัสสังจะที่ ๓ คำที่ชาวโลกหมายรู้กัน
ก็เป็นสังจะ เพราะมีโลกสมมติเป็นเหตุ คำที่ระบุถึงสิ่งที่เป็นปรมาตต
ก็เป็นสังจะ เพราะมีความจริงของธรรมทั้งหลายเป็นเหตุ เพราะฉะนั้นนุสาวาท
จึงไม่เกิดแก่พระ โลกนาถผู้สัจจ ผู้ฉลาดในโวหาร ผู้ตรัสตามสมมติ”^{๑๒}

๒.๓.๔. สมมติถกถา(Conventional speech) ถ้อยคำสมมติหรือถ้อยคำบรรยายสมมติสังจะ
กล่าวตามที่โลกสมมติ เช่นว่า สัตว์ นรุษ คีตตะ นาคะ^{๑๓} เป็นต้น หรือ การกล่าวหรือพูดตามคำ
บัญญัติที่ชาวโลกเรียกกันเพื่อสามารถสื่อสารเข้าใจกันได้ แม้จะต่างภาษากัน ต่างสำเนียงกัน แต่มี
สิ่งวัตถุที่รองรับความจริงอย่างเดียวกัน เช่น ภาษาอังกฤษว่า “Cat” ภาษาไทยว่า “แมว” เป็นต้น

อย่างไรก็ดี เมื่อภาษาคนมีข้อบกพร่องเกินไปที่จะเป็นเครื่องมือที่เหมาะสมเพื่อการเข้าถึง
ความจริงได้อย่างมีประสิทธิภาพ พุทธทาสภิกขุจึงได้อธิบายหรือตีความหมายคำอย่างมีเหตุผล
และสติปัญญา ที่เรียกว่าภาษาในระดับลึกหรือภาษาธรรม เพื่อให้เกิดความเข้าใจและการนำไปสู่

^{๑๐} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถาแปล สังยุตตนิกาย นิทานวรรค เล่ม ๒ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๒๔๑.

^{๑๑} บุญมี แท่นแก้ว, ศศ. ญาณวิทยา, (พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : ธนการพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๔๑-๔๒.

^{๑๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถาแปล สังยุตตนิกาย เอกนิบาต, เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๑, (พิมพ์ครั้งที่ ๓,
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๑๘๔-๑๘๕.

^{๑๓} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถาแปล สังยุตตนิกาย นิทานวรรค, เล่ม ๒, หน้า ๒๔๑.

การปฏิบัติตามคำสอนในพระพุทธศาสนาอันก่อให้เกิดประโยชน์ในการดับทุกข์ได้ตรงตามพุทธประสงค์

๒.๔. ความหมายของภาษาธรรม

ภาษาธรรมนั้น หมายถึงภาษาที่มีประมวลธรรมเป็นพื้นฐานเป็นธรรมะชั้นสูง ในระดับขั้นที่เป็นโลกุตตระที่จะดับทุกข์ได้จริงไม่เนื่องด้วยวัตถุ ต้องมีปัญญาเห็นนามธรรมเหล่านั้นแล้วจึงจะพูดเป็นและให้ความหมายเป็น^{๑๔} อันเป็นภาษาที่คนพูดเหมือนกัน แต่ได้เห็นความหมายในส่วนลึกหรือเห็นธรรมะที่แท้จริง แล้วพูดไปด้วยความรู้สึกอันนั้น จะเห็นได้ว่าภาษาธรรมกับภาษาคนจะไม่ต่างกันในระดับคำ ระดับการสะกด และระดับการออกเสียง แต่มีความหมายที่ต่างกันโดยสิ้นเชิง

ดังนั้น ความหมายของภาษาธรรมจึงอาจสรุปประเด็นได้ดังนี้คือ

๑.เป็นภาษาที่เนื่องด้วยนามธรรมด้านจิตวิญญาณของความเป็นมนุษย์

๒.เป็นภาษาที่ไม่อิงอยู่กับตัวหนังสือหรือคำจำกัดความแต่มุ่งถึงส่วนของปฏิบัติธรรมที่นำมาใช้ในชีวิตของปัจเจกบุคคลได้จริงๆซึ่งภาษาในระดับสามัญนั้นเป็นเสมือนป้ายบอกทางเท่านั้น แต่ความจริงคือสิ่งที่เป็นเนื้อหาที่ป้ายนั้นชี้นำไป

๓.เป็นภาษาพิเศษเหนือคำสามัญที่ใช้สื่อสารในชีวิตประจำวันเหมือนกันแต่ในระดับที่ลึกกว่า เช่นคำว่า “พุทธะ” หมายถึงตัวภาวะแห่งการหยั่งรู้ที่บุคคลเพียรพยายามเพื่อทำตนเองให้ถึงความ เป็นพุทธะ คือรู้วิธีและปฏิบัติจนจนสามารถกำจัดกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง

๔.เป็นภาษาของคน que เข้าถึงธรรมเห็นความหมายของคำในส่วนลึกที่อิงกับภาษาศาสนานั้นก็คือคนที่สามารถเข้าใจความหมายทั้งสองระดับได้ดีเพื่อใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์

^{๑๔} พุทธทาสภิกขุ. ภาษาคนภาษาธรรม. หน้า ๕

๒.๕. ลักษณะของภาษาธรรม

๑. มีลักษณะเป็นเชิงนามธรรม ไม่ขึ้นกับวัตถุ พุคถึงเรื่องจิตวิญญาณที่มีความหมายด้านจิตใจ เช่น เรื่องเปรต อสุรกาย และนรก สวรรค์ เป็นต้น อันหมายถึงความอยากที่เกิดในจิตใจของแต่ละบุคคล หรือความเดือดร้อนใจที่เป็นผลจากการกระทำชั่วและให้ผลทันทีทันใด

๒. มีลักษณะเป็นเชิงวิทยาศาสตร์ด้านจิตใจ หมายถึงสามารถนำมาพิสูจน์และรับรู้ได้ด้วยตัวเองเช่น การเอาความทุกข์มาวางตรงหน้า และพิจารณาว่า เหตุให้เกิดทุกข์เป็นอย่างไร เมื่อพบแล้วก็หาวิธีดับทุกข์ เป็นต้น

๓. มีลักษณะเป็นสันทิฎฐิโก อกาลิโก และเอหิเปสสิโก หมายถึงสิ่งที่เห็นได้ด้วยตนเองในเวลานั้น เช่น นรก สวรรค์ ที่เกิดทางจิตใจ ดังคำที่ว่า “สวรรค์อยู่นอก นรกอยู่ในใจ” เป็นต้น

๔. มีเนื้อหาที่มีลักษณะเกี่ยวข้องกับภาษาศาสนามุ่งให้ปัจเจกบุคคลเข้าใจความหมายที่แท้จริงดั้งเดิมตามที่พระพุทธเจ้าทรงมุ่งหวัง

๒.๖. คำไวพจน์ในภาษาธรรม

อย่างไรก็ตาม แนวคิดเรื่องภาษาระดับสูงหรือภาษาธรรมนั้นก็มียุทธฐานอยู่แล้วในพุทธศาสนาเถรวาทเดิม ถึงแม้ว่าพุทธทาสภิกขุจะมาแบ่งแยกใหม่ออกเป็นภาษาคน-ภาษาธรรม แต่แนวคิดภาษาธรรมของท่านก็ยังมีลักษณะเนื้อหาที่คล้ายกันกับคำสอนในพุทธศาสนาเถรวาทเดิม คือ;

๒.๖.๑. ธรรมาธิษฐาน^{๑๕} (Abstraction) คือ กล่าวเรื่องนามธรรมล้วนไม่เกี่ยวข้องกับคนหรือวัตถุ เช่น ถ้าพูดว่า “พญามาร” แล้วเล็งถึงสิ่งที่ร้ายกาจที่สุดที่ทำลายมนุษย์อย่างขั้ง คือ กิเลส เช่น ความโลภ ความโกรธ ความหลง เหล่านี้เป็นต้น^{๑๖}

^{๑๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล พุทธกนิยาย ปฏิสัมภิทาธรรม, เล่มที่๑ ภาคที่ ๑, หน้า ๑๘๓-๑๘๔.

^{๑๖} พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคนภาษาธรรม, หน้า ๓๖๕

๒.๖.๒. ปรมัตตเทศนา(Absolute Sermon)คือการเทศนาหรือแสดงทำนองที่ว่า ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จันทร ชาติ อายุคนะ สติปัญญา ซึ่งชนเหล่าใด ฟังเทศนาเนื่องด้วยปรมัตต์ แล้วสามารถเข้าใจเนื้อความ ละโมหะ บรรลุคุณพิเศษได้ พระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมทรง แสดงปรมัตตเทศนาแก่ชนเหล่านั้น”^{๑๗}

๒.๖.๓. ปรมัตตสังกะ(Absolute truth)คือความจริงขั้นปรมัตต์เป็นส่วนของการกล่าวถึง ประโยชน์อย่างยิ่งอันเป็นลักษณะจริงของธรรมทั้งหลาย”ซึ่งความจริงเกี่ยวกับสิ่งที่อยู่เหนือวิสัย ประสาทสัมผัสของมนุษย์ เช่นความจริงเกี่ยวกับจิตวิญญาณ นรก สวรรค์ และนิพพาน เป็นต้น” หรือ เช่น “นายแดง” ถ้าพูดในแง่ของปรมัตตสังกะก็ไม่มีอยู่ เราไม่สามารถกำหนดรู้ว่านายแดงมีอยู่ ตอนไหนขณะไหนหรือนายแดงในวัยเด็ก วัยหนุ่ม และวัยชรา เป็นคนๆเดียวกันหรือไม่ ตลอด ถึงว่า อวัยวะส่วนไหนคือนายแดง เช่น ตาหรือ จมูก หรือว่า แขน คือนายแดง เราไม่สามารถชี้ชัด ลงไปได้ว่าตรงไหนคือนายแดงได้เลย ในเมื่อสังขตธรรมทั้งหลายมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกขณะ ดังนั้นภิกษุณีชิวาชีรา กล่าวว่า “

“มารเอ๋ย ทิฐิของเจ้าเชื่อว่าอะไรเป็นสัตว์

กองแห่งสังขารล้วนๆนี้

บัณฑิตจะเรียกว่าสัตว์ไม่ได้เลย

เมื่อจันทรทั้งหลายมีอยู่ การสมมติว่าสัตว์ก็มีได้

เหมือนคำว่าธมมีได้เพราะประกอบส่วนต่างๆเข้าด้วยกัน”^{๑๘}

ดังนั้น ตัวตนแท้ๆของสิ่งทั้งหลายไม่มีอยู่เมื่อแยกส่วนประกอบออกไปให้หมด ชีวิตและ สิ่งที่เราเรียกว่า “สัตว์” “บุคคล” “ตัวเรา” “ตัวเขา” แยกออกเป็นส่วนประกอบต่างๆได้ ๕ ประเภท เรียกว่าจันทร ๕ และส่วนประกอบเหล่านั้นแต่ละอย่างก็ไม่มีตัวตนของมันเองเป็นอิสระล้วนเกิดดับ

^{๑๗} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถาแปล อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต, เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๑, หน้า ๑๘๔.

^{๑๘} มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถาแปล สังยุตตนิกาย, นิทานวรรค เล่ม ๒ (พิมพ์ครั้งที่ ๓) กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๒๔๗.

^{๑๙} บุญมี แทนแก้ว, ศส., ญาณวิทยา, หน้า ๔๒

^{๒๐} ศ.ส.๑๕/๑๗๑/๑๖๓ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐

ต่อเนื่องกันไป ไม่เที่ยง ไม่คงที่ สิ่งต่างๆเป็นกระแสหรือชุดของปรากฏการณ์ที่ไหลไปหรือดำเนินไปเพราะส่วนประกอบทั้งหลายมีความสัมพันธ์กันอาศัยกันและกันหรือเป็นเหตุปัจจัยสืบต่อกัน”

๒.๖.๔. ปรมัตถกถา(Absolute speech) หมายถึงกถาที่เป็นไปอย่างนี้คือ “จันทร์ทั้งหลาย ธาตุทั้งหลาย อายตนะทั้งหลาย” พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อจะทรงกล่าวปรมัตถกถา ข่อมทรงกล่าวไม่ทั้งสมมติทีเดียว พระพุทธเจ้าเหล่านั้น เมื่อทรงกล่าวสมมติก็ดี เมื่อทรงกล่าวปรมัตถ์ก็ดี ข่อมทรงกล่าวเรื่องจริงเท่านั้น ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

“พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ประเสริฐเมื่อจะตรัส(เรื่องใดๆ) ได้ตรัสสัจจะ(ความจริง) ๒ประการคือสมมติสัจจะ๑ ปรมัตถสัจจะ๑ ใครๆข่อมไม่ได้สัจจะที่๑(เพราะไม่มี) การกล่าวถึงสิ่งที่รู้ ชื่อสมมติสัจจะ เพราะเหตุที่เป็นโลกสมมติ(สิ่งที่ชาวโลกรู้) ส่วนการกล่าวถึงประโยชน์อย่างยิ่งอันเป็นลักษณะจริงของธรรมทั้งหลาย ชื่อปรมัตถสัจจะ”^{๒๒}

๒.๗. ความสัมพันธ์ระหว่างภาษาคนกับภาษาธรรม

พุทธทาสภิกขุกล่าวว่า คนที่รู้แต่ภาษาคนไม่รู้ภาษาธรรมเพราะว่ามัวจมอยู่แต่ในโลกเหมือนหนอนจมอยู่ในคูด เหมือนไส้เดือนจมอยู่ในดิน เหมือนปลาจมอยู่ในน้ำ เหมือนนกไม่เห็นฟ้า^{๒๓}ที่ว่า หนอนจมอยู่ในคูด คือเกิดในคูด ดายในคูด ก็ยังไม่เห็นคูด เหมือนไส้เดือนที่จมอยู่ในดิน หมายถึงมุดอยู่แต่ในดิน ก็ไม่เห็นดิน เหมือนปลาจมอยู่ในน้ำ หมายถึงปลาแม้กินอยู่ในน้ำ อาศัยอยู่ในน้ำก็ไม่เห็นน้ำ และเหมือนนกไม่เห็นฟ้า หมายถึงแม้บินอยู่ในฟ้า ก็ไม่เห็นฟ้า ดังนั้นตามทรรศนะของพุทธทาสภิกขุ เมื่อคนรู้แต่ภาษาคนหรือภาษาที่มีวัตถุเป็นพื้นฐานแต่ไม่สามารถรู้ภาษาธรรม ก็จะไม่เข้าใจถึงภาษาศาสนาที่ลึกซึ้ง แล้วนำไปคืบทุกข์ของตนเองและสังคมได้ ฉะนั้น ท่านจึงกระตุ้นให้มนุษย์พยายามเข้าใจภาษาทั้งสองระดับให้ชัดเจน แล้วนำมาปรับใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์ของชีวิต

^{๒๑} วัชร งามจิตรเจริญ. สารนิพนธ์พุทธศาสนปริทัศน์ ๔๒: พุทธอภิปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๒๐๐

^{๒๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระสูตรและอรรถกถาแปล สังยุตตนิกาย นิทานวรรค,เล่ม๒ ,หน้า ๒๔๗.

^{๒๓} พุทธทาสภิกขุ. ภาษาคนภาษาธรรม,หน้า ๔๘.

ภาษาคนถือว่ามีส่วนสัมพันธ์กับภาษาธรรม ในแง่ที่เป็นพื้นฐานนำไปสู่ภาษาที่ลึกซึ้งหรือปรมัตถธรรม เนื่องจากขอบเขตของภาษามีขีดจำกัด สิ่งใดที่ไม่เคยมีประสบการณ์มาก่อนสิ่งนั้นภาษาไม่สามารถที่จะทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจได้โดยสมบูรณ์ เพราะฉะนั้น เราจะเห็นได้ว่าภาษาสามารถสื่อสารสังขธรรมได้ไม่สมบูรณ์และไม่สามารถแสดงให้รู้ ให้สัมผัสกับประสบการณ์ตรงได้ เช่น “มะม่วงหวาน” เราไม่สามารถใช้ภาษาอธิบายความหวานได้โดยตรงว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร แก่ผู้ที่ไม่เคยรับรู้รสหวานมาก่อน ภาษาคนก็เช่นกัน เป็นภาษาในระดับผิวพื้นที่เป็นพื้นฐานให้มองทะลุไปสู่ระดับภาษาที่ลึกกว่าหรือมีความหมายที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ได้ดีกว่า ซึ่งเรียกว่า “ภาษาธรรม”

พุทธทาสภิกขุได้ใช้ภาษาเป็นเครื่องมือให้เกิดประโยชน์แก่สังคม ได้พยายามตีความหมายภาษาคนให้มีลักษณะพิเศษและมีส่วนเกี่ยวข้องกับภาษาศาสนา เช่น คำว่า “มาร” ในภาษาคนหมายถึง ยักษ์มารที่มีรูปร่างหน้าตาน่าเกลียดน่ากลัว ซึ่งท่านพยายามตีความหรือให้ความหมายเชิงนามธรรม ซึ่งท่านกำหนดคำว่า “ภาษาธรรม” หมายถึง ภาวะอย่างหนึ่ง ซึ่งมีลักษณะขัดขวางความคิดความงามที่จะก่อให้เกิดถึงความดับทุกข์^{๒๔}

อย่างไรก็ดี เมื่อมนุษย์เข้าใจภาษาทั้งสองระดับแล้ว ก็สามารถสื่อสารได้กับบุคคลทั้งสองระดับ คือระดับผู้รู้ภาษาคนและภาษาธรรม ดังนั้นปัญหาอยู่ที่ระดับของความหมายที่ลึกกว่ากันและกัน การสื่อสารจึงไม่สามารถเข้าใจร่วมกันได้ แต่กระนั้น คำต่างๆที่ใช้สื่อสารกันและกัน เราก็ต้องดูประโยชน์ในบริบทนั้นๆด้วยเช่นกัน เพื่อให้ผู้ที่เรสื่อสารด้วยเข้าใจตามที่เรามุ่งหวัง เช่นคำว่า “กิน” ถ้าความหมายโดยทั่วไปก็คือ กินข้าวหรือรับประทานอาหารซึ่งเป็นการกินอาหารทางปากนั่นเอง แต่ถ้าความหมายลึกที่เกี่ยวข้องกับภาษาธรรม ก็หมายถึง กินทางตา กินทางหู กินทางจมูก กินทางลิ้น กินทางกาย และกินทางใจซึ่งมีลักษณะอาการต่างจากการกินในความหมายสามัญหรือภาษาคน ฉะนั้นการรู้ภาษาระดับใดระดับหนึ่งเพียงอย่างเดียวก็ไม่สามารถสื่อสารกับระดับคนรู้ภาษาอื่นได้ เช่น คนรู้ธรรม สื่อสารกับ คนทั่วไป และคนทั่วไป สื่อสารกับ คนรู้ธรรม ทั้งสองกลุ่มนี้ย่อมไม่เข้าใจถึงเนื้อหาความหมายในระดับเดียวกันได้เลย อันเป็นผลถึงการดำเนินชีวิตของแต่ละกลุ่มบุคคลแตกต่างกันไปด้วย จึงเกิดเป็นปัญหาของความขัดแย้งไม่เป็นไปในทางเดียวกัน

^{๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

ดังนั้น แนวคิดในการปฏิรูปพุทธศาสนาของพุทธทาสภิกขุ โดยเฉพาะการตีความคำสอนในคัมภีร์พระไตรปิฎก และคัมภีร์ในศาสนาอื่นตลอดถึงคำสามัญทั่วไป ที่ท่านเห็นว่าเป็นการตีความที่ผิดและไม่น่าจะตรงกับความเป็นจริงของศาสนาในศาสนานั้นๆและยังเป็นส่วนของการอธิบายคำหรือใช้คำที่ใช้สื่อสารกันในชีวิตประจำวันให้เกิดประโยชน์ในแง่ของคำสอนด้านศาสนาด้วย ท่านจึงได้นำมาตีความใหม่ โดยท่านมีปณิธานหลักๆอยู่ ๑ ประการพัฒนามนุษย์ให้เข้าถึงสิ่งที่ดีที่สุดกล่าวคือ

๑) พยายามจะนำให้ชาวพุทธเข้าถึงหัวใจที่แท้เพียงหนึ่งเดียวของศาสนาตน(คือความไม่ยึดมั่นถือมั่นไม่เห็นแก่ตัว) เช่นการตีความคำว่า “พุทธะ” หมายถึง กฎความจริงของธรรมชาติที่ได้ตรัสรู้และนำมาสอนเป็นสังฆนिरันคร ไม่ต้องมีการประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน ดังนั้นคำนี้ก็เป็นอย่างอื่นอีกคำหนึ่งที่ท่านได้ตีความเพื่อให้ชาวพุทธเข้าใจความหมายของคำว่าพุทธศาสนาอย่างแท้จริงอันหมายถึงศาสนาของคนฉลาดไม่จำกัดเฉพาะแต่องค์พระพุทธรเจ้าในอดีตเท่านั้น แต่ท่านมุ่งมันเพื่อให้มนุษย์น้อมนำภาวะแห่งพุทธะมาอยู่ในจิตวิญญาณของแต่ละปัจเจกบุคคลโดยทั่วกัน

๒) พยายามทำความเข้าใจระหว่างศาสนาและร่วมมือกันเช่นการตีความหมายของคำว่า “พระเจ้า” และสัญลักษณ์ไม้กางเขนของศาสนาคริสต์ พุทธทาสภิกขุมีจิตใจที่กว้างขวางในการยอมรับและร่วมมือกับศาสนาต่างๆซึ่งท่านเห็นว่าล้วนมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้มนุษย์ไปสู่ความรอดพ้นจากอำนาจของวัตถุนิยมโดยวิธีการต่างๆจึงควรเป็นสหกรณ์ที่ร่วมกันพัฒนาจิตวิญญาณของมนุษย์ไปด้วยกัน โดยที่แต่ละศาสนาและวัฒนธรรมต่างก็มีวิถีที่เหมาะสมกับจริตนิสัยของบุคคลที่ต่างกัน แม้พุทธทาสภิกขุจะเชื่อในศาสนาฝ่ายวิวัฒนาการ(Evolutionist)แต่ท่านก็ยอมรับและศึกษาศาสนาฝ่ายผู้สร้าง(Creationist)และพยายามทำความเข้าใจด้วยหลักของ“ภาษาคน-ภาษาธรรม”เพื่อให้ศาสนาต่างๆสามารถเข้าใจและร่วมมือกันมิใช่แก่งแย่งหรือโจมตีกันเพราะความเห็นแก่ตัว โดยเอาทฤษฎีของคนเป็นเกณฑ์ ภาวะขัดแย้งต้องไม่มีในแวดวงศาสนา เพื่อศาสนาจะได้เป็นทางรอดของมนุษยชาติและพัฒนาสังคมให้เกิดสันติสุขได้^{๒๕}

๓) พยายามช่วยเหลือมนุษย์ให้หลุดพ้นจากอำนาจวัตถุนิยม ซึ่งเป็นอุปสรรคกีดกันการเข้าถึงชีวิตและสังคมที่ดี^{๒๖} และการตีความหมายของท่านก็มุ่งเน้นในส่วนของนามธรรมเป็นสำคัญเพื่อให้ทุกคนมีส่วนร่วมกัน ซึ่งจะเห็นได้ว่าในส่วนของนามธรรมหรือคุณค่าความดีนั้นทุกคนสามารถนำไปปฏิบัติได้ไม่มีหมดสิ้น แม้ท่านพยายามให้มนุษย์หรือสังคมฝึกฝนด้านจิตวิญญาณ แต่เชื่อว่าจะปฏิเสธด้านวัตถุนิยมโดยสิ้นเชิง เพียงแต่ให้มนุษย์รู้เท่าทันและนำมาใช้ให้เกิดคุณค่าที่แท้จริง เช่นคำว่า “พัฒนา” ท่านพยายามให้มนุษย์พัฒนาด้านจิตวิญญาณควบคู่กันไปด้วยหรืออันเรียกว่าได้เป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยทั่วไปแล้วการพัฒนาจะหมายถึงการพัฒนาด้านวัตถุเพียงอย่างเดียวเท่านั้น

ดังนั้น การตีความคำสอนอย่างเป็นวิธีการโดยใช้แยกเป็นระดับภาษาคน-ภาษาธรรมช่วยให้เราได้เข้าใจถึงขอบเขตที่กว้างและกลไกในการตีความของพุทธทาสภิกขุ ท่านกล่าวเน้นถึงข้อแตกต่างในระบบความหมายทางภาษาทั้ง ๒ ระดับ และกล่าวย้ำว่า ระดับภาษาทั้ง ๒ จะต้องมีการหล่อหลอมเข้าด้วยกัน เมื่อใดที่ภาษาทั้ง ๒ ระดับเหล่านี้เกิดความสับสนขึ้นแล้ว ก็เป็นไปได้ยากที่มนุษย์จะเข้าใจคำสอนในพุทธศาสนาในความหมายที่แท้จริงได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่ามีข้อแตกต่างในระดับที่ต่าง ๆ กันของความหมายที่นำไปสู่ข้อแตกต่างทางด้านความคิด ความเข้าใจ และระเบียบปฏิบัติ

๒.๘. พุทธทาสภิกขุกับการตีความศาสนา

พุทธทาสภิกขุได้ตั้งข้อสังเกตว่า เพราะความที่ความหมายในคำสอนมีความลึกซึ้งซึ่งบวกกับเป็นส่วนนามธรรม และความลึกซึ้งของภาษามนุษย์ก็มีขีดจำกัด ดังนั้นลักษณะคำสอนที่ลึกซึ้งจึงไม่สามารถนำมาใช้หรือถ่ายทอดตามตัวหนังสือได้ ท่านยืนยันว่า ข้อความสำคัญในคำสอนทางพุทธศาสนาขึ้นอยู่กับความหมายด้านจิตใจ แม้ว่าจะถูกถ่ายทอดเป็นภาษาสามัญ (Ordinary Language) พระไตรปิฎกได้ถูกบันทึกด้วยภาษาสามัญ แต่ก็ไม่ใช่ว่าจะหาความหมายมาได้จากภาษาสามัญ ท่านกล่าวว่า ภาษาถือว่าเป็นปัญหาสำคัญในการเข้าถึงความจริง คำสอนของท่านจึงมุ่งเน้นเนื้อหาที่สำคัญในส่วนของภาษาธรรม เพื่อชักนำสังคมให้ก้าวพ้นจากภาษาคนไปสู่ภาษา

^{๒๖} พระคุณฐิ เมธงกูโร. การพัฒนาลัทธิธรรมในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ. (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๒), หน้า ๒๒.

ธรรมหรือเป็นการปรับภาษาสามัญไปสู่ภาษาศาสนาที่แท้จริง เพื่อให้มนุษย์เข้าถึงสาระตะในพุทธศาสนาตามพุทธประสงค์ จึงได้ตีความหมายของคำที่เห็นว่าไม่เหมาะสมกับความเป็นจริงขึ้นมาใหม่

๒.๘.๑. การตีความเชิงเอกนิยม(Monism)

เอกนิยม(Monism)ในทางอภิปรัชญา หมายถึงทรรศนะที่ถือว่า สิ่งเป็นจริงเป็นพื้นฐานของสิ่งทั้งปวงมีเพียงหนึ่ง^{๒๗} พุทธทาสภิกขุพยายามตีความพระรัตนตรัยลดทอนให้เหลือเพียงหนึ่งเดียวโดยท่านได้ให้เหตุผลดังนี้คือ

คำว่า “พุทธะ” ในความหมายภาษาคน หมายถึงพระพุทธเจ้าอย่างบุคคลในประวัติศาสตร์ มีการประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน^{๒๘} หรือองค์พระพุทธเจ้าเนื้อหนังของท่าน ร่างกายของท่านที่เกิดในประเทศอินเดียเมื่อสองพันกว่าปีมาแล้วและนิพพานแล้ว^{๒๙} ส่วนในความหมายภาษาธรรม หมายถึง กฎความจริงของธรรมชาติที่ได้ตรัสรู้และนำมาสอน เป็นสิ่งที่นิรันดร์ ไม่ต้องมีประสูติ ตรัสรู้ และปรินิพพาน^{๓๐} อันหมายถึงตัวธรรมะแท้ที่พระพุทธองค์ตรัสว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ความจริงเมื่อเห็นธรรมก็ชื่อว่าเห็นเรา เมื่อเห็นเราก็อธิบายว่าเห็นธรรม”^{๓๑} และท่านได้ยกอ้างพุทธวจนะมาสนับสนุนที่ว่า “ธรรมวินัยที่เราแสดงแล้วบัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย หลังจากเราล่วงลับไป ก็จะเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย”^{๓๒}

คำว่า “ธรรมะ” ภาษาคน หมายถึงหนังสือหรือคัมภีร์ไบเบิล ที่เรียกว่า พระธรรมอยู่ในตู้ หรือว่าเสียงที่ใช้แสดงธรรม^{๓๓} ที่จัดอยู่ในธรรมชั้นศีลธรรมหรือโลกียธรรม^{๓๔} ส่วนภาษาธรรม

^{๒๗} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย, (ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (แก้ไขเพิ่มเติม), พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : หจก.อรุณการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๖๗.

^{๒๘} พุทธทาสภิกขุ, ธรรมโฆษณธรรมานุกรม(ฉบับย่อ), (กรุงเทพมหานคร : หจก.ภาพพิมพ์จำกัด, ๒๕๓๕), หน้า ๑๕๓

^{๒๙} พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคนภาษาธรรม, หน้า ๖

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน หน้า ๑๕๓

^{๓๑} ส.ชนธ., ๑๓/๘๓/๕๖, ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ๒๕๐๐.

^{๓๒} ที. ม., ๑๐/๒๑๖/๑๓๔, ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ๒๕๐๐.

^{๓๓} พุทธทาสภิกขุ, ภาษาคนภาษาธรรม, หน้า ๘.

หมายถึงธรรมะที่เป็นอันเดียวกันกับพระตถาคตดังพุทธพจน์ที่ว่า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นชื่อว่าเห็นธรรม ความจริงเมื่อเห็นธรรมก็ชื่อว่าเห็นเรา เมื่อเห็นเราก็อ้างว่าเห็นธรรม”^{๓๔} ที่เป็นได้ทั้งโลกียธรรมและโลกุตตรธรรม”^{๓๕}

พุทธทาสภิกขุอธิบายว่า คำว่า “ธรรมะ” ในภาษาบาลีนั้น หมายถึงสิ่งที่ละเอียด ลึกซึ้ง หลากอย่างหลายประการรวมกันที่เรียกว่า “ธรรมชาติ” และท่านได้ให้ความหมายของคำว่า “ธรรมะ” ไว้ ๔ ประการกล่าวคือ

- ๑) ตัวธรรมชาติแท้นั้นก็เรียกว่า “ธรรมะ” (สภาวะธรรม)
- ๒) กฎเกณฑ์ของธรรมชาตินั้น ก็เรียกว่า “ธรรมะ” (สังขธรรม)
- ๓) หน้าที่ที่มนุษย์จะต้องประพฤติให้ถูกต้องตามกฎหมายของธรรมชาตินั้น ก็เรียกว่า “ธรรมะ” (ปฏิบัติธรรม)
- ๔) ผลอันใดเกิดขึ้นมาจากการประพฤติปฏิบัติถูกต้องตามธรรมชาตินั้น ก็เรียกว่า “ธรรมะ” (ปฏิบัติธรรม)

ดังนั้น คำว่า “ธรรม” ในภาษาธรรม หมายถึงนามธรรมที่เป็นธรรมะที่กว้างขวาง ที่ลึกซึ้ง ที่หมายถึงทุกสิ่ง ที่เข้าใจได้ยากก็มีเข้าใจได้ง่ายก็มี^{๓๖}

คำว่า “พระสงฆ์” ในภาษาคน หมายถึงลูกชาวบ้านที่บวชบวชอยู่เลื่องลือเลื่อง^{๓๗} ส่วนในภาษาธรรม หมายถึงคุณธรรมที่มีอยู่ในจิตใจของคนอย่างที่เราเรียกว่า “พระสงฆ์” มี ๔ คือ โสคา, สกิทาคา, อนาคา, และอรหันต์นี้ ก็หมายถึงคุณธรรม ไม่ได้หมายถึงตัวคน คุณธรรมในใจเท่านั้นที่ทำให้เป็นพระ โสคา สกิทาคา อนาคา และอรหันต์ขึ้นมา^{๓๘}

ดังนั้น ตามพระคัมภีร์ของพุทธศาสนา พุทธศาสนิกชน ไม่ได้มีความแตกต่างกันในส่วนของภาษาธรรม ท่านพยายามลดทอน พระพุทธ และพระสงฆ์ ให้เหลือลงเป็นพระธรรมเพียงหนึ่งเดียว

^{๓๔} พุทธทาสภิกขุ. ธรรมโฆษณธรรมานุกรม (ฉบับย่อ), หน้า ๙๖.

^{๓๕} ศ. นพ. ๑๗/๘๗/๕๖. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐.

^{๓๖} พุทธทาสภิกขุ. ธรรมโฆษณธรรมานุกรม (ฉบับย่อ), หน้า ๙๖.

^{๓๗} พุทธทาสภิกขุ. ภาษาคนภาษาธรรม, หน้า ๕.

^{๓๘} พุทธทาสภิกขุ. ธรรมโฆษณธรรมานุกรม (ฉบับย่อ), หน้า ๒๕๐.

^{๓๙} พุทธทาสภิกขุ. ภาษาคนภาษาธรรม, หน้า ๑๐.

เท่านั้น โดยท่านให้เหตุผลว่า การจะเป็นพุทธะได้ก็ต้องมาจากธรรมะหรือคุณธรรมที่ทำให้เป็นพระพุทเจ้า แม้กระทั่งพระสงฆ์ก็เช่นเดียวกัน ก็หมายถึงคุณธรรมที่ทำให้เป็นพระสงฆ์เท่านั้น ฉะนั้น พระรัตนตรัย ตามแนวคิดของพุทธทาสภิกขุแล้วก็ไม่มีความแปลกแยกกัน มีเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น ที่เรียกว่า “พระธรรม”

อนึ่ง การตีความของพุทธทาสภิกขุในส่วนของพระรัตนตรัย กล่าวคือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ โดยท่านพยายามลดทอนให้เหลือเพียงหนึ่งเดียว คือคำว่า “พระธรรม” ซึ่งมีเนื้อหาได้สอดคล้องกับแนวคิดในคัมภีร์หรือศาสนานิกายอื่นๆ ที่ได้ลดทอนสภาวะหลายๆ อย่างให้เหลือเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้น กล่าวคือ

๑) แนวคิดเรื่องตรีกาย(The three fold body)

การใช้ภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุเพื่อที่จะอธิบายแนวคิดในคัมภีร์พระไตรปิฎก คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ ซึ่งเหมือนกันมากกับการอธิบายแบบจีน เกี่ยวกับตรีกาย (Bodies) ของพระพุทธเจ้าคือ พุทธองค์หนึ่ง มีกาย ๓ กาย ได้แก่ “ธรรมกาย” หมายถึงธรรมะ (ธรรมชา) แห่งความว่าง อันมีอยู่ในที่ทุกแห่งของธรรมชาติอันแท้จริงที่เป็นอยู่เองของสิ่งทั้งปวง “สัมโภคกาย” หมายถึงธรรมะ(สภาวะธรรมชา) แห่งความบริสุทธิ์สากลที่สำคัญยิ่งของสิ่งทั้งปวง และ “นิรมาณกาย” หมายถึง ธรรมต่างๆ แห่งวัตรปฏิบัติ ๖ ประการซึ่งนำไปสู่นิพพาน และอุบาย วิธีอื่นๆ ทำนองเดียวกันทั้งหมด^{๔๐}

Wing-Tsit Chan ได้ให้คำอธิบายเกี่ยวกับตรีกายไว้ว่า

“ธรรมกาย(The law-body)เป็นกายของพระพุทธเจ้าโดยธรรมชาติ เป็นกายธรรม หรือกายแห่งความจริง กายแห่งกฎเกณฑ์ คำว่า “กาย” ไม่ใช่มีอยู่แบบร่างกายทั่วไป แต่เป็นหนึ่งเดียวกับขอบเขตแห่งธรรม(ธรรมชาต)ตถาคคตครรภ(Buddha-nature)หรือคลังที่เก็บของตถาคต(Thus-come) สัมโภคกาย(The Reward-body) เป็นตัวบุคคลที่ก่อเกิดให้เป็นร่างกายด้วยการเห็นแจ้งความจริง ความเบิกบานถึง การตรัสรู้ของตัวเอง หรือของบุคคลอื่น นิรมาณกาย(Transformation-body)คือ

^{๔๐} พุทธทาสภิกขุ. คำสอนหลวงปู่(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ไม่ปรากฏปีการพิมพ์),หน้า ๔๒-๔๓.

การเปลี่ยนแปลงของจิตที่เกิดขึ้นต่างกันของคนที่แตกต่างกัน เช่นเมื่อใครคิดเกี่ยวกับกุศลธรรม จิตก็กลายเป็นสวรรค์ จิตใจที่มีพิษ คือการที่จิตเปลี่ยนแปลงเป็นสัตว์นรก จิตที่ประกอบด้วยเมตตากุศล คือการที่จิตเปลี่ยนแปลงไปสู่ภาวะแห่งพระโพธิสัตว์”^{๔๑}

เช่นเดียวกันนั้น ท่านสุยแห่งได้อธิบายเสริมว่า “สามโลกกาย” หมายถึงกายแรกเริ่มของพระพุทธเจ้า(อาทิพุทธ)ซึ่งเป็นส่วนดีทั้งหมด กายที่มีอยู่ในมนุษย์ทุกคนเหมือนกันกับภาวะจิตที่สมบูรณ์ ท่านสุยแห่งได้ให้ข้อคิดว่า การที่เราจะฟังพระพุทธเจ้านั้น เราก็ควรที่จะเสริมสร้างความ เป็นพุทธะให้เกิดขึ้นในตัวเอง เพื่อยึดเป็นที่พึ่งที่บริสุทธิ์และสมบูรณ์ และว่าถ้าเราเข้าใจความหมายที่แท้จริงของตรีกาย เราก็จะเข้าใจว่า ตรีกายของพระพุทธเจ้าเป็นเพียงการเปลี่ยนแปลงที่ ต่างกันของจิตเท่านั้นที่เป็นไปตามธรรมชาติ โดยดั้งเดิมแล้วเป็นกายเดียวกันและเหมือนกัน”^{๔๒}

ดังนั้น ตามพระคัมภีร์ของท่านสุยแห่งในเรื่องตรีกาย ก็มีเพียงหนึ่งเดียวคือภาวะเดิมแท้ของ ธรรมชาติเท่านั้นซึ่งสอดคล้องกับการอธิบายเรื่องพระรัตนตรัยของพุทธศาสนิกชนตามความหมาย ในภาษาธรรม

๒) แนวคิดเรื่องตรีเอกภาพ(Trinity)

ตรีเอกภาพหรือ ตรีเอกานุภาพ(Trinity)หมายถึง พระเป็นเจ้ามีพระองค์เดียว แต่ทรงเปิด เผยพระองค์ในพระกรณียกิจที่มนุษย์สามารถเข้าใจได้ตามคัมภีร์ไบเบิลใน ๓ พระบุคคล คือ

๒.๑) พระบิดา (God The Father) พระผู้ทรงสร้าง ทรงครอบครองสากลจักรวาล และทรง ทำพระกรณียกิจ

๒.๒) พระบุตร(God The Son) พระผู้ทรงมาเกิดเป็นมนุษย์เพื่อไถ่มนุษย์จากบาปต่างๆที่ มนุษย์กระทำไว้

^{๔๑} Sirikanchana, Pattaraporn, The concept of Dhanuna in Thai Buddhism: A study in the Thought of Vajiranana and Buddhadasa, (unpublished, Ph.D.thesis, University of Pennsylvania, 1985), P.287-289.

^{๔๒} Ibid., P.287.

๒.๓) พระจิต(The Holy Ghost)(คาทอลิก)หรือวิญญาณบริสุทธิ์(โปรเตสแตนต์)พระผู้เป็นเจ้าทรงกระทำพระกรณียกิจโดยฤทธาานุภาพในชีวิต ในจิตใจและในเหตุการณ์ โดยมนุษย์สามารถรู้ฤทธิ์อำนาจได้ เห็นเหตุการณ์มหัศจรรย์ต่างๆ ได้ และมีประสบการณ์ได้

เซนต์อัสติน(St.Augustine)เปรียบเทียบกับตรีเอกภาพกับรูปสามเหลี่ยมว่า รูปสามเหลี่ยมรูปเดียว มี ๓มุม แต่ละมุมทางกันเนื้อที่ทั้งหมดของรูปสามเหลี่ยม แต่เมื่อรวมทั้ง ๓ มุมเข้าด้วยกันก็ได้เนื้อที่เท่าเดิม มิได้เพิ่มขึ้นเป็น ๓เท่าฉนั้นใดก็ฉนั้นนั้น แต่ละพระบุคคลของพระเป็นเจ้าทรงเป็นพระเป็นเจ้าอย่างสมบูรณ์ที่สุด คือ สมบูรณ์อย่างไม่มีขอบเขต เมื่อรวม ๓ พระบุคคลเข้าด้วยกัน ก็ยังคงเป็นพระเป็นเจ้าองค์เดียวที่สมบูรณ์อย่างไม่มีขอบเขต

เซนต์ทอมัส อะไควนัส(St.Thomas Aquinas)กล่าวเสริมว่า หากมีพระเป็นเจ้าองค์เดียวจริง พระเป็นเจ้าจะต้องทรงเป็น๓ พระบุคคล เพราะพระเป็นเจ้าในความหมายของเทวนิยมจะต้องทรงรู้และเข้าใจอย่างถูกต้อง วัตถุแห่งความรู้ที่สมบูรณ์ที่สุดก็คือตัวพระองค์เอง และเมื่อทรงเข้าใจว่าพระองค์เป็นองค์ความคิสมบูรณ์ที่สุด ก็เกิดความชื่นชม พระเป็นเจ้าผู้รู้ ได้แก่ พระบิดา พระเป็นเจ้าผู้ถูกรู้ ได้แก่ พระบุตร และความชื่นชม ได้แก่ พระจิต ทั้งพระบิดา พระบุตร และพระจิตต่างก็เป็นพระเป็นเจ้าอย่างสมบูรณ์ คือไม่มีขอบเขตทั้ง ๓ พระบุคคลซึ่งเป็นเพียงพระเป็นเจ้าองค์เดียวกัน ไม่อาจเป็น๓ พระเป็นเจ้าได้^{๔๓}

พุทธทาสภิกขุอธิบายเกี่ยวกับตรีเอกภาพไว้ว่า “พระบิดา” ก็คือพระเจ้า หรือพระธรรมในฐานะที่ว่าเป็นต้นตอของสิ่งทั้งปวง “พระวิญญาณหรือพระจิต” ก็คือพระธรรมที่ออกมาเป็นกฎหรือเป็นคำสั่งสอนเป็นการปฏิบัติ “พระบุตรคือพระเยซู” ก็คือผู้ที่ทำหน้าที่ให้พระจิตหรือพระธรรมปรากฏแก่มนุษย์ ในความหมายทั่วไป “พระบุตร” คือพระเยซูนี้ก็คือเป็นสื่อที่ทำให้พระเจ้านั้นถึงกันได้กับมนุษย์โดยเอาพระจิตของพระเจ้ามายื่นให้แก่มนุษย์ ท่านได้อธิบายความสอดคล้องระหว่างพระรัตนตรัยกับตรีเอกภาพไว้ว่า

“ตรีเอกภาพเหมือนกับพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์อย่างยิ่งโดยความหมาย ส่วนตัวหนังสือมันไม่เหมือนกัน เล็งถึงตัวบุคคลก็ไม่เหมือนกัน แต่ใจความเหมือนกัน คือมันมีอะไรอยู่อย่างหนึ่งซึ่งเป็นตอของสิ่งทั้งปวง เป็นกฎความจริง

^{๔๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย, หน้า ๓๑๕-๓๒๐.

ของสิ่งทั้งปวง มีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง ที่นี้ต้องมีใครสักคนหนึ่ง เอาความรู้นั้น มาแสดงแก่มนุษย์ให้ได้ พระธรรมก็เลยกลายเป็นพระเจ้า พระพุทธเจ้า และพระสงฆ์ก็กลายเป็นผู้ที่ทำสิ่งเหล่านั้นให้เข้าถึงสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง”^{๔๔}

โดยเฉพาะในพระวรสารของนักบุญยอห์น (The Book of John) ท่านอธิบายว่า คำว่า “At the beginning the Word was” หมายถึง แรกเริ่มเดิมทีนั้น The Word มีอยู่แล้ว The Word นั้นแหละคือพระธรรม พระธรรมนั้นคือธรรมชาติ ธรรมชาติเป็นผู้พูด คำพูดของธรรมชาตินั้นคือ กฎของธรรมชาติ The Word นั้นคือ ปกาศิตของธรรมชาติ นั่นก็คือ ในกาลก่อน คือ ก่อนสิ่งใดทั้งหมด ธรรมะปรากฏอยู่ก่อนแล้ว^{๔๕}

๓) แนวคิดเรื่องตรีมูรติ(Trimurti)

ตรีมูรติ(Trimurti) คือพระเป็นเจ้า๓องค์ในองค์เดียวกัน โดยอนุโลมตามแนวความคิดซึ่งมีมาในสมัยพระเวท

๓.๑)พระพรหม ซึ่งในสมัยพระเวท ไม่มีชื่อนี้ เพิ่งมีชื่อในสมัยพราหมณ์ได้รับยกย่องเป็นมหาเทพสูงสุด เป็นพระประธานผู้สร้าง ผู้ปกครองฟ้าและดินแทนพระอินทร์ในอุปนิษัทได้รับยกย่องเป็นองค์สมบูรณ์(The Absolute)เป็นบุคลิกลพรหมหรืออรูปพรหม(Impersonal God) แต่เมื่อศาสนาพราหมณ์พัฒนามาเป็นศาสนาฮินดู กลับได้รับยกย่องเป็นเพียงมหาเทพองค์หนึ่งคือเป็นผู้สร้างเท่านั้นเรียกชื่อในภาษาสันสกฤตว่า“พुरुหมา”(Brahma)เป็นบุคลิกลพรหมหรืออรูปพรหม(Personal God)โดยแบ่งหน้าที่อื่นๆที่เคยมีไปให้แก่มหาเทพอีก ๒ องค์ซึ่งพัฒนาขึ้นมาใหม่

๓.๒)พระวิษณุหรือพระนารายณ์ พกอารยันสมัยพระเวทยกย่องให้เป็นเทพลูกหลานพระอาทิตย์ มาสมัยนี้ได้รับยกย่องขึ้นเป็นมหาเทพผู้ดูแลรักษาโลกและมนุษย์ เมื่อใดที่โลกเกิดยุคเจริญ เมื่อนั้น พระวิษณุจะต้องลงไปช่วยบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้มวลมนุษย์

^{๔๔} พุทธศาสนิก. สอนพุทธศาสนาผ่านทางกัมภีร์ไบเบิล, (พิมพ์ครั้งที่๒,กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์สุภาพใจ,๒๕๓๑), หน้า ๘๗.

^{๔๕} เรื่องเดียวกัน หน้า ๘๘

๓.๓) พระศิวะ ซึ่งเดิมเป็นเทพเจ้าของชาวพื้นเมือง มีชื่อว่า“รุทธะ”เป็นเทพแห่งป่า(ปศุปติ) พวกอารยันสมัยพระเวทยกย่องให้เป็นเทพแห่งป่าบ้าง เทพแห่งพายุบ้าง เทพแห่งลมเชื้อโรคบ้าง มาในสมัยนี้ได้รับยกย่องขึ้นเป็นเทพผู้ทำลาย คติความเชื่อเรื่องตรีมูรติ มหาเทพทั้ง ๓ มีสถานภาพเท่าเทียมกัน คือเป็นมหาเทพผู้สร้าง มหาเทพผู้รักษาและมหาเทพผู้ทำลาย แนวคิดในลักษณะแบบนี้เรียกว่า“พหุเทวนิยม” (Polytheism)คือมีพระเป็นเจ้า ๓ องค์ในองค์เดียวกัน

แนวความคิดเรื่องตรีมูรติของมหาเทพ ๓ องค์คือพระพรหม ผู้สร้าง พระวิษณุผู้รักษา และพระศิวะผู้ทำลายเป็นองค์เดียวกัน พระพรหมมีรูปทรงเป็นกาย หมายถึงมีความต้องการความปรารถนาซึ่งเป็นเหตุให้สร้างโลก พระวิษณุมีสัตว์คชคเป็นกาย หมายถึงความเมตตากรุณาและคุณธรรมทั้งหมดซึ่งเป็นเหตุให้รักษาโลก พระศิวะมีดโมคเป็นกาย หมายถึงความมืด ความโกรธ ซึ่งเป็นเหตุให้ทำลายโลก หมายความว่ามหาเทพแต่ละองค์เป็นตัวแทนของพลังธรรมชาติที่เป็นเหตุให้มีการสร้าง(อุปปาตะ) การรักษา(ฐิติ)และการทำลาย(กังคะ)ในธรรมชาติอยู่แล้วแนวคิดเหล่านี้เรียกว่า“เอกเทวนิยม”(Monotheism)^{๔๖}

อย่างไรก็ตาม การตีความของพุทธทาสภิกขุเกี่ยวกับพระรัตนตรัยโดยการลดทอนลงเหลือเพียงหนึ่งเดียว คือ “พระธรรม” ได้สอดคล้องกับแนวคิดดังกล่าวแล้วข้างต้น กล่าวคือ ตรีกาย(The three fold-body) ตรีเอกภาพ(Trinity) และตรีมูรติ(Trimurti) ถึงแม้ว่า ตรีเอกภาพ หรือ ตรีมูรติ จะพูดถึงเทพ หรือพระเป็นเจ้า แต่ตามทฤษฎีของพุทธทาสภิกขุแล้ว ในระดับที่สูงที่สุดแล้ว ธรรมะจะตรงกับความจริงอันสูงสุดของทุกศาสนา คำสอนหลักของพุทธศาสนาตรงกับคำสอนอันเป็นหลักของทุกศาสนา เพราะศาสนาที่แท้จริงทุกศาสนาต้องการลดความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ลง มนุษย์ไม่ควรจำกัดตัวเองอยู่แต่ในศาสนาใดศาสนาหนึ่ง เพราะจะเป็นการขัดกับกฎธรรมชาติ เนื่องจากธรรมชาตินั้นไม่มีขอบเขตและไม่มีการแบ่งแยก

พุทธทาสภิกขุได้ขยายความเรื่องนี้ออกไปว่า จุดมุ่งหมายใหญ่ของศาสนาทุกศาสนาก็คือการเอาชนะความทุกข์ในมวลมนุษย์และในโลก ยิ่งไปกว่านั้น ท่านกล่าวว่า พระเจ้าในคริสต์ศาสนา และพระธรรมในพุทธศาสนา มีความหมายสูงสุดเป็นอย่างเดียวกันทั้งพระเจ้าและพระธรรมเป็นตัวแทนของสภาวะอันสูงสุดที่อยู่เหนือความทุกข์ พระเจ้าอยู่เหนือความดีและความชั่ว

^{๔๖} ราชบัณฑิตยสถาน.พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย, ฉบับราชบัณฑิตยสถาน หน้า ๑๓๐-๑๓๑.

พระเจ้าเป็นสิ่งสากล ไม่ใช่สมบัติของศาสนาใดศาสนาหนึ่งโดยเฉพาะ ในภาษาคนพระเจ้าจะมีความหมายเป็นตัวเป็นตนอย่างบุคคลาธิฐาน แต่ในภาษาธรรมพระเจ้าคือที่มาของสิ่งทั้งปวง^{๔๗}

๒.๘.๒. การตีความเชิงประจักษ์นิยม(Empiricism)

ประจักษ์นิยม(Empiricism)หรือบางที่เรียกว่า “ประสบการณ์นิยม”หรือ “พิชานนิยม” คือ ทฤษฎีที่เชื่อว่า การประจักษ์หรือประสบการณ์ทางผัสสะเท่านั้น เป็นแหล่งให้เกิดความรู้จริงได้ กลุ่มประสบการณ์ทางวัตถุยังเชื่อว่า โลกภายนอกหรือโลกแห่งความคิดที่ปรากฏมีอยู่นี้จัดเป็นแหล่งเกิดประสบการณ์ทางมนผัสสะได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจอห์น ล็อก(ค.ศ.๑๖๓๒-๑๗๐๔) ปรัชญาเมธีอังกฤษสมัยใหม่เชื่อว่า “ประสบการณ์เป็นที่มาแห่งความจริง” การคิดหาเหตุผลจะเกิดได้จำต้องอาศัยประสบการณ์ก่อนด้วยเหตุนี้ ประสบการณ์จึงเป็นต้นเหตุแห่งความคิด ดังนั้น ในทัศนะของจอห์น ล็อก จึงเห็นว่าประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสหรือเมื่อมีสิ่งภายนอกมาสัมผัส จึงเกิดความคิดใคร่ครวญขึ้นได้ และประสบการณ์ดังกล่าวมี อยู่ ๒ อย่างคือ

๑)ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสภายนอก ที่เรียกว่าอายตนะหรือประตูทั้ง ๕ ได้แก่ หู สัมผัสกับเสียง ตาสัมผัสกับรูป จมูกสัมผัสกับกลิ่น ลิ้นสัมผัสกับรส กายสัมผัสกับวัตถุคือกาย การสัมผัสเช่นนี้จึงเกิดความรู้สึกที่เรียกว่า “เพพนาการ”(Sensation)

๒)ประสบการณ์ทางใจ เมื่อมีการสัมผัสภายนอกแล้ว จึงเกิดการรับรู้ภายในจิตที่จัดเป็นอายตนะหรือประตูอย่างหนึ่ง อันเป็นการนำเอาความคิดเก่านั้นมาประสมประสานกับประสบการณ์ แล้วคิดทบทวน ใคร่ครวญ วิเคราะห์ วิจัย จึงจะเกิดความรู้จริงขึ้นได้เรียกว่า “มโนภาพ (Concept)”^{๔๘}

พุทธทาสภิกขุตีความคำว่า “อบาย” ว่าหมายถึงโลกที่ตกต่ำและโลกนี้เราสามารถสัมผัสได้ด้วยอายตนะขณะที่ยังมีชีวิตอยู่นี้ ตามความหมายในภาษาคน สภาพเหล่านี้ จะเป็นก็ต่อเมื่อตาย

^{๔๗} ทวีวัฒน์ ปุณฺณวิวัฒน์.ปรัชญาเมธีกับพุทธทาสภิกขุ.(กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์น้ำฝน,ไม่ปรากฏปีการพิมพ์)

^{๔๘} ปุณฺณมี แก้วแก้ว, ผศ., ญาณวิทยา, หน้า ๔-๖.

ไป^{๔๕} ตามความหมายในภาษาคน “นรก” หมายถึงเมืองอยู่ใต้ดิน มีเจ้าหน้าที่เป็นยมบาล จับคนไปลงโทษต่าง ๆ นานา^{๔๖} ส่วนสวรรค์ในภาษาคน หมายถึงโลกอันงดงามอยู่เบื้องบนที่มีวิมาน และนางฟ้าเป็นร้อยละสิบๆ^{๔๗} ความเชื่อตามความหมายในภาษาคนนี้พุทธทาสภิกขุวิจารณ์ว่า ชาวพุทธยึดถือกันตามแนวการอธิบายของท่านพระพุทโธมาจารย์ สวรรค์ตามความเชื่อนี้เข้าถึงได้ด้วยกรให้ทานรักษาศีล และตายแล้วก็จะเข้าถึงได้ แม้ราก็เช่นเดียวกัน ถ้าใครทำชั่วก็จะเข้าถึงได้และจะได้รับโทษทัณฑ์ตามโทษานุโทษหลังจากที่ตายไปแล้ว

ส่วนนรก ตามความหมายในภาษาธรรม หมายถึงความร้อนใจ เหมือนไฟเผา ใครทำความเดือดร้อนใจให้เกิดขึ้นแก่ตนเองในลักษณะเหมือนไฟเผาเมื่อไร ก็เรียกว่าตกนรกเมื่อนั้น^{๔๘} ส่วนสวรรค์ในภาษาธรรม หมายถึงกามคุณหรือขอสุขของกามคุณเป็นต้นที่ทำให้คนลุ่มหลง^{๔๙} พุทธทาสภิกขุตีความเรื่องนรกสวรรค์ว่ามีลักษณะเป็นสันติภูมิโก คือเห็นได้ด้วยตนเอง ท่านปฏิเสธนรกใต้ดิน สวรรค์บนฟ้า แบบที่ชาวพุทธโดยทั่วไปเข้าใจกัน ท่านอธิบายว่า นรก สวรรค์ที่เป็นสันติภูมิโก หมายถึงอยู่ที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ที่เห็นได้ด้วยตนเอง รู้สึได้ด้วยตน สัมผัสได้ด้วยตนเอง จิรมรสได้ด้วยตนเอง และเป็นแบบอภิปัสสโก คือไม่ต้องรอว่าตายแล้ว ทำผิดเดี๋ยวนี้ก็มีนรกเดี๋ยวนี้ ทำถูกเดี๋ยวนี้ก็มีสวรรค์เดี๋ยวนี้ แล้วก็พิสูจน์ให้เห็นได้ มาดูได้ ที่เป็นแบบอภิปัสสโก^{๕๐}

พุทธทาสภิกขุกล่าวคำนิทานตีความเรื่องนรก-สวรรค์ไว้ในคัมภีร์พระอภิธรรมว่า

“นรกสวรรค์ที่กล่าวไว้ในอภิธรรมนั้น คือ นรกทางวัตถุ
ทางร่างกาย ตายแล้วจึงไปเกิดไปตก เหมือนที่เขียน
ไว้ตามฝาผนัง นี้เรียกว่า “นรกสวรรค์ตามภาษาคน”
นรกตามภาษาคนอย่างนี้ก็คืออภิธรรมที่ยังไม่ได้ปกเปลือก
นรกสวรรค์ทางวิญญาณนั้นเป็น “นรกสวรรค์ตามภาษาธรรม”
นี่คือนรกสวรรค์ในอภิธรรมที่ปกเปลือกเสร็จแล้ว”

^{๔๕} พุทธทาสภิกขุ. ภาษาคนภาษาธรรม, หน้า ๒๔.

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔.

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

^{๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕.

^{๕๐} พุทธทาสภิกขุ. ฟังสาระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์(ตอน๒), หน้า ๓๕๒.

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ณ

๒๙. ๓/๑๕

๒๕

๗ ๕๖๕๙

๒๕๔๔

ท่านให้เหตุผลว่า ถ้ามุขย์ไม่ตกรกทางวิญญูณแล้ว เมื่อคายแล้วก็จะไม่ตกรกอะไรที่
ไหนอีก^{๕๕} ท่านยังได้ยกเอาขณสูตร สฬยคณวรรคในพระไตรปิฎกมาสืบสนุนแนวคิดของท่าน
ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย เป็นลาภของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายได้ดีแล้ว ที่เธอทั้งหลายได้
ขณะเพื่อประพฤติพรหมจรรย์ เราเห็นนรก ชื่อว่าผัสสาตนิกะ ๖ ขุม ในนรกทั้ง ๖ ขุมนั้น
สัตว์ย่อมเห็นรูปอย่างใดอย่างหนึ่งทางตาได้ แต่เห็นได้เฉพาะรูปที่ไม่น่าปรารถนา ไม่เห็น
รูปที่น่าปรารถนา เห็นได้เฉพาะรูปที่ไม่น่าใคร่ ไม่เห็นรูปที่น่าใคร่ เห็นได้เฉพาะรูปที่ไม่
น่าพอใจ ไม่เห็นรูปที่น่าพอใจ. (ในกรณีแห่งการฟังเสียงด้วย หู คมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรส
ด้วยลิ้น ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยผิวกาย และรู้แจ้งธัมมารมณ์ด้วยใจ ก็มีข้อความที่ตรัสไว้
โดยหลักเกณฑ์อย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งการเห็นรูปด้วยตาที่กล่าวแล้ว)ภิกษุทั้งหลาย
เป็นลาภของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายได้ดีแล้ว ที่เธอทั้งหลายได้ขณะเพื่อประพฤติ
พรหมจรรย์

“ภิกษุทั้งหลาย เป็นลาภของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายได้ดีแล้ว ที่เธอทั้งหลายได้
ขณะเพื่อประพฤติพรหมจรรย์ เราได้เห็นสวรรค์ ชื่อว่าผัสสาตนิกะ ๖ ชั้นแล้ว ในสวรรค์
ทั้ง ๖ ชั้นนั้น บุคคลย่อมเห็นรูปอย่างใดอย่างหนึ่งทางตาได้ แต่เห็นได้เฉพาะรูปที่น่า
ปรารถนา ไม่เห็นรูปที่ไม่น่าปรารถนา เห็นได้เฉพาะรูปที่น่าใคร่ ไม่เห็นรูปที่ไม่น่าใคร่
เห็นได้เฉพาะรูปที่น่าพอใจ ไม่เห็นรูปที่ไม่น่าพอใจ (ในกรณีแห่งการฟังเสียงด้วย หู คม
กลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยผิวกาย และรู้แจ้งธัมมารมณ์ด้วยใจ ก็มี
ข้อความที่ตรัสไว้โดยหลักเกณฑ์อย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งการเห็นรูปด้วยตา ที่กล่าว
แล้ว)“ภิกษุทั้งหลาย เป็นลาภของเธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายได้ดีแล้ว ที่เธอทั้งหลายได้ขณะ
เพื่อประพฤติพรหมจรรย์^{๕๖}

การตีความเรื่อง นรกและสวรรค์ ตามความหมายในภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุสามารถ
ทำให้มนุษย์เข้าใจ นรกและสวรรค์ ด้วยตัวเองที่เป็นสันติภูมิโก ซึ่งเป็นการให้ความหมายของ
นรก สวรรค์ ที่สามารถพิสูจน์ได้ คล้ายกับหลักการทางวิทยาศาสตร์ ที่ว่า ประโยคคำพูดใดจะมี
ความหมายก็ต่อเมื่อประโยคคำพูดนั้นสามารถพิสูจน์จนทดสอบได้ด้วยประสบการณ์จากประสาท

^{๕๕} ไพโรจน์ อยู่ฉะจิตร(รวบรวม).ท่านพุทธทาสตอบปัญหาศีลธรรม.(กรุงเทพมหานคร:รุ่งแสงการพิมพ์,๒๕๓๗),หน้า ๘๕

^{๕๖} ส.ท๑๔๘/๑๓๕/๑๑๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ๒๕๐๐

สัมผัสทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง ปรัชญาวิทยาศาสตร์เรียกวิธีการนี้ว่า verification principle(หลักการพิสูจน์ความจริง)^{๕๗} แต่ นรก สวรรค์ ตามความหมายภาษาธรรม สามารถ ค้นคว้า พิสูจน์ และทดลองได้ โดยประจักษ์แก่ใจที่เป็นแบบวิทยาศาสตร์ทางใจ แม้จะไม่ใช่วัตถุที่สามารถมองเห็นด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕

การตีความของพุทธทาสภิกขุ ท่านได้ยึดประโยชน์ที่มีต่อโลกที่เป็นหลักว่า ถูก ดี หรือนุญ กุศล ประโยชน์ตามความหมายของท่านคือ ไม่มีใครเดือดร้อน มีแต่ความพอใจ เราก็พอใจ เขาก็พอใจ ดังนั้นการตีความ นรก สวรรค์ของท่านจึงมีประโยชน์มาก คือท่านพยายามให้นุญธ์สำรวม ระวัง การกระทำ อันเกิดขึ้นทาง กาย วาจา และใจ ท่านกล่าวว่า ถ้าเราไม่คณนรกทางวิญญาณแล้วก็ไม่สามารถจะคณนรกทางวัตถุที่ไหนได้อีก นรก สวรรค์ในความหมายของท่านเป็นลักษณะปัจเจกภาพหรืออัตวิสัยก็มีลักษณะเฉพาะตน

ตารางเปรียบเทียบลักษณะนรก-สวรรค์ในภาษาคน-ภาษาธรรม

นรก-สวรรค์ในภาษาคน	นรก-สวรรค์ในภาษาธรรม
๑)เป็นสากลภาวะ คือรับผลเท่าเทียมกัน	๑)เป็นปัจเจกภาวะ รับผลเฉพาะตน
๒)เป็นปรวิสัย คือ มีกฎเกณฑ์แน่นอนตายตัว	๒)เป็นอัตวิสัย คือขึ้นอยู่กับอุปนิสัยของแต่ละคน
๓)จำกัดกาล คือ หลังจากตายไปแล้วจึงได้รับผล	๓)ไม่จำกัดกาล ว่าเวลานั้นเวลานี้
๔)จำกัดสถานที่ คือรับผลในนรกหรือสวรรค์	๔)ไม่จำกัดสถานที่ ว่าที่นั่นที่นี้ แต่เกิดกับจิต

อย่างไรก็ดี การตีความนรก-สวรรค์ในลักษณะเช่นนี้ ปัญหาอยู่ที่ว่า ไม่มีกฎเกณฑ์แน่นอนตายตัวในการทำโทษแก่คนทำชั่วเพราะถ้าสิ่งที่คุณคิดทำเขาพอใจ แม้จะไม่ถูกต้องตามครรลองคลองธรรมบุคคลนั้นก็ไม่ได้เกิดความร้อนใจอะไร เช่นนายแดงขโมยเงินนายดำ นายดำเข้าใจผิดว่าทำเงินหายไปแล้วแถมยังบอกนายแดงไปว่า ตนได้ทำเงินตกหายไป ก็ทำให้นายแดงสบายใจว่านายดำไม่รู้ว่าตนเองขโมยแน่นอนเพราะนายดำ คิดว่าตนทำเงินหายไประยะ ในกรณีเช่นนี้นายแดงไม่มีความเดือดร้อนใจอะไรว่านายดำจะรู้ ก็ไม่คณนรกตามความหมายในภาษาธรรม แต่ถ้านายแดง กลัวอยู่ในใจว่าต่อไปนายดำอาจจะรู้และเกิดความเดือดร้อนใจว่า ถ้านายดำรู้ ตนเองอาจได้รับโทษทัณฑ์ ก็จัดว่าคณนรกตามความหมายในภาษาธรรมได้เช่นกัน ดังนั้น นรกตามความหมายใน

^{๕๗} พระราชวรมุนี(ประยูร ธมฺมจิตฺโต).รวมปาฐกถา ชุดพระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์.(กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์สยาม,

ภาษาธรรมมีการรับผลที่แน่นอนในลักษณะที่ว่า ทำผิดเมื่อใดก็ได้รับผลคือเกิดความเดือดร้อนใจ เมื่อนั้น ในทางตรงกันข้ามนรก-สวรรค์ตามความหมายในภาษาคน ได้รับผลกระทบหลังจากตายไปแล้ว ไม่มีใครสามารถหลุดหนีรอดได้นั่นก็คือ แม้จะหลุดพ้นจากโทษทัณฑ์ตามกฎหมายบ้านเมือง ในชาตินี้ ก็จะต้องรับผลกระทบในนรกอย่างแน่นอน จึงกล่าวได้ว่า นรก คือความเดือดร้อนใจ สวรรค์คือ ความสบายใจเบิกบานใจ เมื่อนิยามนรก-สวรรค์ลักษณะนี้อาจสรุปได้ว่า

ถ้านาย ก. เกิดความเดือดร้อนขึ้นในใจแล้วจะตกนรก

นาย ก. เกิดความเดือดร้อนขึ้นในใจ

เพราะฉะนั้น นาย ก. จึงได้ชื่อว่าตกนรก

หรือว่า ถ้านาย ข.เกิดความร่าเริงบันเทิงใจแล้วจะได้ขึ้นสวรรค์

นาย ข. มีความร่าเริงบันเทิงใจ

เพราะฉะนั้น นาย ข. จึงได้ชื่อว่าขึ้นสวรรค์

จะเห็นได้ว่า ความเดือดร้อนกระวนกระวายใจเป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงการตกนรก อันหมายถึง ความเจ็บปวดทรมานที่เกิดจากการรับรู้ทางจิตใจ ซึ่งเน้นภาวะด้านจิตใจเป็นสำคัญ เช่นการ สนทนาระหว่างศิษย์สองคนของนิกายเซ็นว่า “ธงไหว” อีกคนกล่าวว่า “ลมพัด” ส่วนอาจารย์ ก็ ปฏิเสธคำกล่าวของศิษย์ทั้งสองและกล่าวว่า “จิตไหว” จะเห็นได้ว่า ภาววิสัยกับอตวิสัย เป็นสิ่งที่ แยกกันไม่ได้ เราจะรู้ว่าธงไหวหรือลมพัด ก็เนื่องมาจากอาการที่จิตไปรับรู้สิ่งเหล่านั้นมาเป็น อารมณ์ อันเป็นลักษณะอย่างหนึ่งของจิตคือการนึกคิดอารมณ์ (อารมณ์ จินตคติ จิตต) เมื่อ พิจารณาในบริบทของคำว่า “นรก” ในภาษาธรรม คือความเดือดร้อนใจ ก็แสดงให้เห็นว่า มนุษย์ สามารถตกนรกได้ทั้งที่เป็นผู้กระทำ และผู้ถูกกระทำ ในกรณีของผู้กระทำเองเช่น นาย ก. ขโมย เงินจากธนาคารและเกิดความเดือดร้อนใจกล่าวว่า เจ้าหน้าที่ตำรวจจะจับได้แล้วจะได้รับโทษทัณฑ์ (ตกนรกภาษาธรรม)และอาจโดนจับได้ และรับโทษทัณฑ์ตามกฎหมายบ้านเมือง ถ้าไม่ถูกจับกุม ได้แต่ถึงกระนั้นก็ยังรู้สึกกลัวความผิดอยู่เสมอ ในที่สุดก็ไม่ถูกจับกุมและรับโทษทัณฑ์จนกระทั่ง เสียดชีวิต แต่นาย ก. ตกนรกและโดนตัดมือเพราะโทษฐานขโมยทรัพย์ (ตกนรกภาษาคน) สิ่งที่ต้อง พิจารณาต่อไปก็คือว่า นรกในภาษาคนนั้น เป็นสิ่งที่บ่งถึงว่า ถ้า นาย ก. ไม่ได้รับโทษทัณฑ์จน กระทั่งตาย ก็ต้องรับโทษในนรกอีก ซึ่งสรุปว่า มนุษย์ไม่สามารถหนีกรรมที่ตนเองกระทำไปได้ เลยแม้ตายไปแล้วก็ต้องได้รับผลกระทบ หรือว่าแม้ยังไม่ได้รับผลกระทบ เมื่อกรรมนั้นปรากฏเวลาใด เวลาหนึ่งก็ต้องได้รับผลกระทบนั้นอย่างแน่นอน หรือ หลังจากตายไปแล้วก็ต้องชดใช้ผลกระทบนั้น อีกเช่นกัน นั่นก็คือว่า นรก มีอยู่ในโลกนี้

สรุปความว่า การอธิบายนรก สวรรค์ตามพรรณนาของพุทธศาสนิกชน มีลักษณะเป็นแบบวิทยาศาสตร์ทางจิตที่สามารถพิสูจน์ได้ และเป็นเชิงประจักษ์ที่เกิดขึ้นจริง โดยผ่านอายตนะภายนอกหรือสิ่งเร้าภายนอกมากระทบเป็นประสบการณ์ทางใจ อันมีลักษณะเป็นสันทิฎฐิโก หรือเป็นลักษณะอัตวิสัยนั้นก็คือว่า นรกที่จิต สวรรค์ที่ใจ ที่ใครๆก็สัมผัสได้ด้วยจิตตัวเองในเมื่อทำผิดและทำถูกในขณะนั้นหรือเวลานั้น

๒.๘.๓. การตีความเชิงปฏิเสธวิญญาณนิยม(Animism)

วิญญาณนิยม(Animism) คือพรรณนาที่ถือว่า“วิญญาณ”(soul)มีอยู่จริง

ในทางมานุษยวิทยา หมายถึง๑) พรรณนาที่ถือว่าวิญญาณสิงอยู่ในสิ่งทั้งปวง๒)พรรณนาที่ถือว่า มีเจตภูตหรือผีसागเทวดา(spirit) อยู่ในธรรมชาติและปรากฏการณ์ธรรมชาติ

ในทางอภิปรัชญาหมายถึงพรรณนาที่ถือว่าภาวะ(being)เป็นสิ่งที่มีชีวิตและมีวิญญาณ ในทางจักรวาลวิทยา หมายถึงพรรณนาที่ถือว่าโลกและเทห์ฟากฟ้า(heavenly bodies)มีวิญญาณ^{๕๔}

พุทธศาสนิกชนปฏิเสธลักษณะแนวคิดและข้อปฏิบัติต่างๆในพุทธศาสนาแบบจารีตของสังคมไทยและแยกพุทธศาสนาออกจากสิ่งที่ท่านถือว่าเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติ(supernatural)และที่มีส่วนเจือปนมาจากศาสนาฮินดูหรือพราหมณ์อย่างชัดเจน โดยเฉพาะเรื่องผีसागเทวดา เปรต อสุรกาย หรือ โอปปาทิกะสัตว์เหล่านี้เป็นต้น โดยท่านไม่เห็นด้วยกับความเชื่อแบบจารีตของพุทธศาสนาไทย แต่ท่านส่งเสริมการตีความที่สร้างสรรค์ และประยุกต์คำสอนให้เหมาะสมกับโลกสมัยใหม่

พุทธศาสนิกชนปฏิเสธวิญญาณแบบที่เข้าใจกันว่า ล่องลอยอยู่ในสถานที่ต่างๆ โดยเฉพาะวิญญาณตามความหมายทางมานุษยวิทยาที่ถือว่าวิญญาณสิงอยู่ในสิ่งทั้งปวงและถือว่ามีเจตภูตหรือผีसागเทวดาอยู่ในธรรมชาติและปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่นเรื่องโอปปาทิกะสัตว์ ตามความหมายในภาษาคนหรือที่เข้าใจกันโดยมาก หมายถึงสัตว์ที่ผุดเกิดขึ้น โดยไม่ต้องคลอดจากครรภ์มารดา เช่นเทวดาเป็นต้น แต่ในความหมายตามภาษาธรรม หมายถึงความเกิดทางจิตใจ โดยท่านอธิบายว่า

^{๕๔} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย, ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า ๖.

“เมื่อจิตคิดอย่างเทวดาก็เป็นเทวดาพุ่งขึ้นมาในจิตใจไม่ต้องมีพ่อแม่ไม่ต้องเป็นเด็กก่อน มีความรู้สึกเป็นอย่างพรหม จิตก็อยู่ในสภาพพรหม ก็เกิดเป็นพรหมขึ้นมาในจิตใจนี้ การเกิดที่ไม่ต้องเป็นเด็กก่อนไม่ต้องมีบิดามารดา ไม่ต้องเข้าไปในครรภ์ ไม่มีเพศอย่างนี้ การเกิดอย่างนี้ว่า “โอปปาติกะ” เป็นชื่อการเกิดอย่างหนึ่งเท่านั้นไม่ใช่ชื่อของสัตว์”^{๕๕}

พุทธทาสภิกขุยืนยันว่า กิริยาอาการของจิตที่เปลี่ยนไปเป็นจากสภาวะหนึ่งไปสู่อีกสภาวะอื่นนี้เรียกว่า “โอปปาติกกำเนิด”^{๕๖} แล้วก็มีอย่างเป็นสันตปิฎก คนนั้นเห็นได้ด้วยตัวเอง ไม่ต้องเชื่อตามผู้อื่น แม้ในเรื่องของ อบายภูมิ เช่น เปรต อสุรกาย เป็นต้น ท่านก็ตีความหมายถึงความผันแปรเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในจิตใจของคน ไม่ได้หมายถึงผีบางเทวดาตามที่เชื่อถือกัน เช่น เปรต ตามความหมายในภาษาคน หมายถึงสัตว์ที่มีปากนาคเดียว มีท้องโตมาก กินไม่อิ่มและหิวอยู่เรื่อย และจะเป็นก็ต่อเมื่อตาย^{๕๗} ส่วนความหมายในภาษาธรรม หมายถึงเมื่อใดมีความทะเยอทะยานด้วยกิเลสตัณหา มีความวิตกกังวลด้วยกิเลสตัณหาแล้วเมื่อนั้นเรียกว่า “เปรต” ส่วนอสุรกาย ตามความหมายในภาษาคน หมายถึงผีชนิดหนึ่ง มองไม่เห็นตัว เทียวหลอกหลอนไม่กล้าแสดงตัวเพราะมีความขลาด^{๕๘} ส่วนตามความหมายในภาษาธรรม หมายถึงตัวความขลาดในจิตของมนุษย์ กล่าวการทำความดี กล่าวบรรลุนิพพานแล้วจะไม่มีรสมีชาติ เมื่อใดมีความกลัวอย่างนี้ก็ให้ถือว่าเป็นอสุรกายที่นี้และเดี๋ยวนี้ อบายในภาษาธรรม มีลักษณะแตกต่างกันในภาษาคน พุทธทาสภิกขุให้เหตุผลว่า ถ้าไม่คกอบายในภาษาธรรมแล้ว เป็นไม่ต้องคกอบายในภาษาคน เช่นเราไม่ทำผิดจนมีอะไรร้อนใจ ไม่ตกนรกในชาตินี้แล้ว ก็ไม่ต้องกลัวว่าจะตกนรกในชาติไหนๆอีก เพราะว่าเราประพฤติปฏิบัติดี ไม่มีอะไรทำให้ต้องคกอบายในปัจจุบันนี้แล้ว ก็ไม่ต้องไปคกต่อเมื่อตาย

^{๕๕} พระเทพวิสุทธิเมธี(พุทธทาสภิกขุ).พุทธทาสวจนภาคที่๑: ญาณญาณทัศนะเหนือบัลลังก์. (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๕),หน้า ๒๑๕.

^{๕๖} คำว่า “โอปปาติกะ” หรือ “อุปปาติกะ” ในสุดตันตปิฎก มัชฌิมนิคาถ มัชฌิมปิณฑาสก มีความหมายถึงบุคคลในชาตินี้ ดังพุทธพจน์ว่า “เธอดำรงอยู่ในอาภาสถานอุบายคนณานั้น ย่อมบรรลุมรรคสันไปแห่งอาสวะทั้งหลาย หากยังไม่บรรลุมรรคสันไปแห่งอาสวะทั้งหลายก็จะเป็นโอปปาติกะ เพราะโอรัมภาก่อถึงโยชน์ ๕ ประการสันไป ด้วยความอินทิลิพเสนในธรรมนั้น จักปรินิพพานในภพนั้นไม่หวนกลับมาจากโลกนั้นอีก(ม.๑๓/๑๓๓/๑๔๔ ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ๒๕๐๐)แต่ในมหาสิหนาทสูตรได้ให้โอวาทว่า ได้แก่ “เทวดา สัตว์นรก มนุษย์บางจำพวก และเปรตบางจำพวก(ม.๑๒/๑๕๒/๑๕๒ ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ๒๕๐๐) ส่วนใหญ่เวลาพูดถึงโอปปาติกะ มักนึกถึงเทวดา สัตว์นรก.

^{๕๗} พุทธทาสภิกขุ. ภาษาคนภาษาธรรม, หน้า ๒๕.

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๒๖.

๒.๘.๔. การตีความเชิงธรรมชาตินิยม(Naturalism)

ธรรมชาตินิยม คือแนวความคิดซึ่งยึดธรรมชาติเป็นหลัก ประกอบด้วยทฤษฎีต่างๆเช่น

๑)ทฤษฎีที่ถือว่าธรรมชาติเท่านั้นคือสิ่งเป็นจริงนิรันดร์ มีพลังกระตุ้นในตัว(self-activating)ดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง(self-existent)มีทุกอย่างในตัวเอง(self-contained)พึ่งพาตนเอง(self-dependent)ปฏิบัติการได้ด้วยตนเอง(self-operating)และมีเหตุผลในตัว(self-explanatory)

๒)ทฤษฎีที่ไม่ยอมรับอำนาจเหนือธรรมชาติ(Antisupernaturalistic)โดยถือว่าปรากฏการณ์ทุกอย่างอย่างเป็นไปตามสภาวะความเกี่ยวพันที่มีต่อกันของเหตุการณ์ทางธรรมชาตินั้นๆเองไม่เกี่ยวข้องกับอำนาจเหนือธรรมชาติใดๆทั้งสิ้น แต่เป็นกระบวนการธรรมชาติที่เกิดขึ้นเองตามกาลและเทศะ กล่าวคือ ธรรมชาตินี้มีโครงสร้างของตนเอง และโครงสร้างนั้นเกิดขึ้นได้เอง ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะอำนาจเหนือธรรมชาติหรือเทพเจ้าทรงบันดาล

๓)ทฤษฎีที่มีลักษณะนิยมวิทยาศาสตร์(Proscientific)ได้แก่ทฤษฎีที่ถือว่าปรากฏการณ์ธรรมชาติสามารถอธิบายได้อย่างสมเหตุสมผลเพียงพอโดยใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ ความรู้จะเกิดขึ้นได้โดยอาศัยวิธีการวิทยาศาสตร์เท่านั้น แต่ความรู้ที่เรียกว่า“อหิมิตกณญาณ”(Intuition) คือการรู้เองที่ดี ประสบการณ์เชิงรหัสยะ(Mystical experience)คือประสบการณ์เรื่องลึกลับที่ดี คติความเชื่อ(Faith)ที่ดี วิวรณ์(Revelation) คือการที่พระเป็นเจ้า(God)เปิดเผยความรู้ให้มนุษย์ทราบที่ดี ไม่ถือว่าเป็นความรู้ที่ถูกต้อง

๔)ทฤษฎีที่ถือว่า มนุษย์เป็นสิ่งหนึ่งในธรรมชาติ มิได้มีฐานะพิเศษเหนือ กว่าสิ่งอื่นๆเลย พฤติกรรมของมนุษย์ก็คล้ายๆกับพฤติกรรมของสัตว์อื่นๆ จะต่างก็ตรงที่มีความซับซ้อนมากกว่าเท่านั้น อิทธิพลจากสังคมและสิ่งแวดล้อมทำให้พฤติกรรมของมนุษย์ผันแปรไปต่างกันได้คุณค่าเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเองมิได้อาศัยสิ่งเหนือธรรมชาติเป็นหลัก^{๖๓}

^{๖๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย, หน้า ๖๕-๖๖.

พุทธทาสภิกขุกล่าวว่า เมื่อเราพูดถึงคำว่า “ธรรม” ก็หมายถึง “หลักคำสอน เป็นข้อปฏิบัติ ที่มนุษย์ควรนำมาใช้ในชีวิตประจำวัน เพื่อความดับทุกข์” มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีอยู่ในคัมภีร์ใบเบ็ด มีอยู่ในคัมภีร์อัลกุรอาน และมีอยู่ในคัมภีร์พระเวทของพราหมณ์เหมือนกัน เรียกว่าเป็นธรรมอันเป็นคำที่เรียกว่าเป็นสากล ไม่ใช่แตกต่างกัน แต่คนเราไปยึดคิดในอะไรบางอย่างมีอุปาทาน^{๖๔}เกินไปในเรื่องคำสอนที่ตนนับถือ ท่านกล่าวว่าธรรมะเป็นหลักปฏิบัติ นั้น ไม่ว่า จะอยู่ที่ในคัมภีร์ใด ถ้าเราเอามาปฏิบัติ เช่น สอนให้ละความชั่ว เราละความชั่ว สอนให้กระทำความดี เราก็ทำความดี หรือสอนให้ทำใจให้สะอาด เราก็ทำใจให้สะอาดขึ้น คล้ายกับ น้ำเป็น เครื่องดื่มแก้กระหาย ถ้าเราดื่มน้ำก็แก้กระหายได้ ถ้าน้ำนั้นสะอาดปราศจากโทษ จะเป็นน้ำใน เมืองไทย หรือน้ำเมืองฝรั่ง มันก็แก้กระหายได้ทั้งนั้น ไม่จำกัด^{๖๕}

จากแนวคิดนี้ ท่านได้พยายามตีความโดยที่ไม่ได้จำกัดอยู่แต่ในคัมภีร์ใดคัมภีร์หนึ่ง เช่น การตีความเรื่องพระเจ้าในคริสต์ศาสนา “พระเจ้า” หรือ “พระเป็นเจ้า” (God) ที่เข้าใจกันโดยทั่วไป หรือตามความหมายในภาษาคน หมายถึงเทวดาที่มีอำนาจในการสร้างในการบันดาล ในการ เรมิตต่างๆ^{๖๖} หรือที่เข้าใจกันในฐานะที่เป็นบุคคล มีความรู้สึกเหมือนคน ก็เรียกว่า พระเจ้าอย่าง บุคคลหรือ Personal God^{๖๗} ที่เป็นพระบิดาหรือผู้พิพากษา (Father or Judge) ให้รางวัลและทำโทษ มนุษย์ ส่วนความหมายที่ลึกซึ้งหรือภาษาธรรม หมายถึง อำนาจอันลึกลับที่ไม่ต้องเป็นตัวตน ไม่ ต้องเป็นตัวเทวดา ไม่ต้องเป็นตัวอะไรหมด (Impersonal God) แต่เป็นสิ่งที่ เป็นธรรมชาติ เป็นนามธรรม เช่น กฎธรรมชาติ เป็นต้น พุทธทาสภิกขุได้กำหนดลักษณะกฎธรรมชาติไว้ดังนี้คือ

- สิ่งที่เรียกว่า กฎธรรมชาติ ที่บันดาลให้เกิดสิ่งนั้นสิ่งนี้ขึ้น
- กฎของธรรมชาติ ที่ควบคุมสิ่งทั้งหลายทั้งปวง
- กฎของธรรมชาติ ที่มีอำนาจเหนือสิ่งทั้งปวง^{๖๘}

^{๖๔} อุปาทาน ยึดมั่นถึงมั่น ด้วยอำนาจกิเลส๔อย่างคือ: ๑.กามอุปาทาน ยึดมั่นในกาม ๒.วิญญูปาทาน ยึดมั่นในวิญญู ๓.สัททพคูปาทาน ยึดมั่นในสัทและพค ๔.อัตตวาอุปาทาน ถือมั่นว่าตน(พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต)พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๓๑.

^{๖๕} พุทธทาสภิกขุ, ประวัติชีวิต การงาน หลักธรรม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖), หน้า ๓๘-๓๙.

^{๖๖} พุทธทาสภิกขุ, ภาษากนภาษาธรรม, หน้า ๒๓.

^{๖๗} พุทธทาสภิกขุ, อธิปไตยอรรถาธิบาย, (พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : ธรรมทานมูลนิธิ ไซยา, ๒๕๒๕), หน้า ๕๕.

^{๖๘} พุทธทาสภิกขุ, ภาษากนภาษาธรรม, หน้า ๒๓.

“พระเจ้า”หรือ“พระเป็นเจ้า” ตามพระสนะของพุทธทาสภิกขุตรงกับคำว่า “ธรรม”ในพุทธศาสนา ยิ่งไปกว่านั้น ท่านกล่าวว่า พระเจ้าที่แท้จริงคือกฎแห่งอิทัปปัจจยตา โดยมีลักษณะที่ว่า “เมื่อมีสิ่งนี้ สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น เพราะสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้จึงดับไป”^{๖๕} พระเจ้าตามความหมายนี้ สร้างสิ่งทั้งหลายทั้งปวงให้เกิดขึ้น แล้วก็ควบคุมสิ่งทั้งหลายทั้งปวงอยู่ตลอด แล้วก็ลบหรือเลิกล้างสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั้นออกไปเสียให้หมดในบางคราวบางโอกาส(อุปาทกขณะ จิตินขณะ กังคขขณะ)

พุทธทาสภิกขุได้ยกคัมภีร์โยฮันในคริสต์ศาสนาขึ้นมาสนับสนุนที่ว่า The Word คือสิ่งที่มีอยู่ก่อนสิ่งใดทั้งหมด The Word นั้นคือ The Light ส่วน The Light นั้นคือ God The Light ตามพระสนะของท่าน ก็คือกฎที่จะทำให้เกิดดวงอาทิตย์ และดวงจันทร์ ไม่ว่าจะเรียกว่า“พระธรรม”หรือเรียกว่า“God”ก็ไม่มี ความแตกต่างกัน “พระเจ้า”หรือ“พระเป็นเจ้า”ตามพระสนะของพุทธทาสภิกขุ มีอำนาจในการสร้างสรรค์ ควบคุม และเลิกล้างสิ่งทั้งหลาย อันมีความหมายตรงกับหลักของอิทัปปัจจยตา อันเป็นหัวใจของพุทธศาสนาในลักษณะที่ว่า “ความเมื่อมีสิ่งนี้ๆ เป็นปัจจัย สิ่งนี้ๆจึงเกิดขึ้น”(อิมสมฺมึ สติ อิทํ โหติ) หมายถึงว่า สิ่งทั้งหลายเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติอย่างนี้ มันเป็นตัวธรรมชาติที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติอย่างนี้ไม่ขึ้นอยู่กับสิ่งใดนอกจากเหตุผลของมันเอง

๒.๘.๕. การตีความเชิงมนุษยนิยม(Humanism)

แนวคิด โดยทั่วไปของเหล่านักปรัชญากลุ่มมนุษยนิยมมีลักษณะที่สามารถระบุได้ดังต่อไปนี้
นี้ คือ;

๑)พระสนะที่ดีถือว่า มนุษย์เป็นสิ่งหนึ่งในธรรมชาติมีศักดิ์ศรี มีค่าและมีความสามารถที่จะพัฒนาตนเอง โดยอาศัยเหตุผลและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ไม่ต้องอาศัยอำนาจเหนือธรรมชาติแต่อย่างใด

^{๖๕} ตี.นิ. ๑๖/๒๑/๒๔. ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ๒๕๐๐.

๒)มนุษย์นิยมคามทรสนะของกลุ่มศาสนาบางกลุ่มถือว่ามนุษย์จะพัฒนาตนเองให้สมบูรณ์ได้ก็แต่โดยอาศัยหลักคำสอนทางศาสนา^{๙๐}

พุทธทาสภิกขุมองเห็นว่า มนุษย์นั้นมีศักยภาพและความสามารถในการพัฒนาให้เข้าถึงความจริงได้ ตลอดถึงการพัฒนาตนเองในการทำตนเองให้เป็นอิสระจากความทุกข์ได้ การตีความของท่านมุ่งเพื่อให้สังคมเกิดความสำนึกในตนเองหรือเพื่อเตือนสติสังคมโลก โดยสอดคล้องกับปณิธานที่ท่านพยายามที่จะทำให้สังคมเข้าถึงหัวใจของศาสนาตนเอง และให้เข้าใจถึงแก่นแท้ของความเป็นมนุษย์ จากทฤษฎีภาษาของท่านหรือที่เรียกว่า “ภาษาคน-ภาษาธรรม” ท่านได้ตีความส่วนที่เป็นหน้าที่ที่มนุษย์ควรจะต้องปฏิบัติโดยเฉพาะคำว่า “คน” ตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไป หรือความหมายตามภาษาคน หมายถึงสัตว์ที่มีรูปร่างอย่างที่เราเรียกว่า “คน” แต่ในความหมายตามภาษาธรรม หมายถึงคุณธรรมที่เหมาะสมกับคำว่า “มนุษย์” คือคุณธรรมอย่างสูงที่เหมาะสมกับมนุษย์ คือมีจิตใจสูง แม้ในคำอื่นๆเช่นคำว่า “หญิง-ชาย” ความหมายในภาษาคน หมายถึงเพศตรงกันข้ามเป็นหญิงเป็นชาย ส่วนในภาษาธรรม หมายถึงนิमितแห่งหน้าที่ที่ธรรมชาติกำหนดให้มนุษย์จะต้องร่วมมือกันกระทำ เมื่อเป็นหญิงเป็นชายแล้ว ก็ช่วยกันแบ่งภาระในหน้าที่การงานประจำวันที่เป็นการปฏิบัติธรรม^{๙๑} พุทธทาสภิกขุมองเห็นว่า มนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่จะต้องแบ่งเบาภาระช่วยเหลือกัน และปฏิบัติตามหน้าที่ที่ตนได้รับ เหมือนดังที่ขงจื้อ เห็นว่า

“มนุษย์เป็นสัตว์สังคม คนเราจะอยู่คนเดียวไม่ได้ ต้องมีความสัมพันธ์กับผู้อื่นตั้งแต่สองคนขึ้นไป จุดเริ่มต้นคือ ครอบครัว ความสัมพันธ์ของสังคมแบ่งออกเป็น ๕ ระดับ คือ กษัตริย์ ขุนนางกับประชาชน บิดามารดากับ บุตรธิดา สามีกับภรรยาญาติพี่น้อง และมิตรภาพ จึงต้องมีจริยธรรมต่อกัน คือความเมตตาสุจริตกับความจงรักภักดี ความมีกตัญญูกตเวที ความซื่อตรง ความสมัคสร่วมปรองคองกัน ทุกคนต้องทำหน้าที่ให้สมบูรณ์ เช่น กษัตริย์ทำหน้าที่ของกษัตริย์ให้สมบูรณ์ ขุนนางทำหน้าที่ของขุนนางให้บริบูรณ์ บิดาทำหน้าที่ของบิดาให้สมบูรณ์ บุตรธิดาทำหน้าที่ของบุตรธิดาให้สมบูรณ์”^{๙๒}

^{๙๐} ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ-ไทย, หน้า ๔๔.

^{๙๑} พุทธทาสภิกขุ. ภาษาคนภาษาธรรม, หน้า ๔๒.

^{๙๒} ประภาสรี สิทอำไพ. พื้นฐานทางศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม, (พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๕๒.

จากแนวคิดนี้ทำให้เข้าใจได้ว่า พุทธศาสนิกชนพยายามให้มนุษย์พึ่งตนเอง ปรับปรุงตนเอง จนทำให้ตนเองเป็นอิสระจากความทุกข์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ท่านเน้นถึงการพัฒนาจิตใจ โดยกล่าวว่า

“ปัญหาพื้นฐานที่สุดของมนุษย์เรา ก็คือปัญหาศีลธรรมแต่มนุษย์แก้ปัญหาไม่ตรงจุด ไปแก้ปัญหาเรื่องการเมือง เศรษฐกิจ เน้นเรื่องทางวัตถุเป็นประเด็นหลัก ถูกรื่องของจิตใจ ศีลธรรม จริยธรรม เป็นประเด็นรอง ท่านกล่าวว่า คำว่าศีลธรรมเพียงคำเดียว ถ้าทุกคนปฏิบัติศีลธรรมเพียงเรื่องเดียว อย่างเดียวให้ถึงที่สุดแล้ว ก็จะได้นิพพานเป็นผลสุดท้ายของสิ่งที่เรียกว่า ศีลธรรม พระนิพพานก็เป็นศีลธรรม โดยแท้จริงโดยสมบูรณ์ คือเป็นภาวะแห่งความปรกติ ที่ไม่มีอะไรจะปรกติเท่า”^{๗๓}

อย่างไรก็ดี แม้ว่าพุทธศาสนิกชนจะเน้นถึงการพัฒนาจิตใจก็จริง แต่ถึงกระนั้นท่านก็หาใช่จะปฏิเสธการพัฒนาทางด้านวัตถุไม่ โดยท่านให้เหตุผลว่า มนุษย์มีปัญหาเข้ามาบีบคั้นมาก ปัญหาทุกอย่างวิ่งเข้ามาบีบคั้นมนุษย์ทั้งร่างกาย และจิตใจ ควรจะได้ตระหนักรู้กันให้ดีๆ และให้มีการแก้ไขไปพร้อมๆ กันทั้งสองทาง อย่างเหมาะสมและถูกต้องตรงจุด จะแก้ปัญหาทางกายอย่างเดียวก็ไม่ได้ จะแก้ปัญหาทางจิตเท่านั้นก็ไม่ถูก ทั้งร่างกายและจิตต่างเป็นองค์ประกอบสำคัญของชีวิต ต้องให้ความสำคัญเหมือนกัน หาไม่แล้วการแก้ไขปัญหาก็จะกลับกลายเป็นการเพิ่มปัญหามาซ้ำเติมอีกโดยไม่รู้ตัว

พุทธศาสนิกชนเชื่อในศักยภาพของมนุษย์ในการพัฒนาตนให้เข้าถึงความดีสูงสุดหรือในพุทธศาสนาเรียกว่า “พระนิพพาน” โดยที่มนุษย์สามารถที่จะมีเสรีภาพที่สมบูรณ์ก็ต่อเมื่อได้ใช้ปัญญาในการเข้าถึงความจริงจนทำลายกิเลสอาสวะ ได้โดยสิ้นเชิงกระทั่งบรรลุเป็นพระอรหันต์

๒.๕. พุทธศาสนิกชนกับการใช้สัญลักษณ์ศีลธรรมะ

สัญลักษณ์โดยทั่วไป หมายถึงเครื่องหมายอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อบอกให้รู้ เช่นสัญลักษณ์ของสถาบันต่างๆ หรือสัญลักษณ์ของประเทศตลอดถึงศาสนา สัญลักษณ์นั้นเกิดจากการกำหนดสิ่งแทนขึ้นตามความคิดและจินตนาการของผู้สร้างสรรค์ เป็นการสร้างเงื่อนไขในสิ่งใดสิ่งหนึ่งขึ้น

^{๗๓} ไพโรจน์ อนุเมธเชียร(รวบรวม).ท่านพุทธทาสตอบปัญหาศีลธรรม, หน้า ๑๖.

ผู้ชื่นชมอาจจะต้องคิดคำนึงเอาเองว่าสัญลักษณ์หรือสิ่งแทนนั้นหมายถึงอะไร จึงจะเข้าใจตรงตาม
ที่ผู้สร้างสัญลักษณ์นั้นเสนอแนวคิดได้

พุทธทาสภิกขุแม้จะสนับสนุนส่งเสริมการใช้ภาษาธรรม แต่ท่านก็ยังเชื่อว่า ภาษาไม่ใช่
เป็นเครื่องมือที่ดีที่สุดเพื่อการรู้แจ้งแทงตลอดความจริงขั้นสูงสุด ท่านมีทัศนคติที่ว่า ภาษาเป็น
เครื่องมือที่ไม่เหมาะสมซึ่งคล้ายกับการสอนของนิคายเซน โดยเฉพาะท่านโพธิธรรมยืนยันว่า การ
เล่าเรียนจากคัมภีร์ไม่สามารถให้มนุษย์เข้าถึงความจริงได้สมบูรณ์ และส่งเสริมสนับสนุนการย้อน
กลับไปสู่ธรรมชาติที่แท้จริงของแต่ละคน พุทธทาสภิกขุเห็นด้วยกับการปฏิเสธเรื่องภาษาของ
นิคายเซนเพื่อที่จะให้ยึดถือความหมายที่แท้จริงในคำสอนของพระพุทธเจ้า พุทธศาสนานิกายเซน
ไม่ใช่คัมภีร์และไม่สนใจคัมภีร์ และทำลายคัมภีร์ทุกประเภท เพราะคัมภีร์เหล่านั้นเป็นม่านแห่ง
อวิชชาที่ขัดขวางมนุษย์ไม่ให้เข้าถึงความว่าง คัมภีร์หรือคำรตต่างเป็นเพียงการบันทึกถ้อยคำไว้เท่า
นั้น อย่างไรก็ตาม ธรรมะที่แท้จริงไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นถ้อยคำต่างๆได้ บุคคลสามารถ
บรรลุธรรมได้เพียงผ่านไปสู่ธรรมชาติที่แท้จริงที่เป็นความว่างเปล่า^{๗๔} ดังที่ท่านโพธิธรรมได้กล่าว
ไว้ว่า

“ธรรมชาติแท้ของจิตนั้น ถ้าเข้าใจซึมซาบแล้ว
คำพูดของมนุษย์ไม่สามารถหว่านล้อมหรือเปิดเผยมันได้
ความตรัสรู้ คือความไม่มีอะไรให้ใครต้องดูถึง
และผู้ซึ่งได้ตรัสรู้แล้ว ก็ไม่พูดว่าเขาจะอะไร”^{๗๕}

แนวคิดเช่นนี้ก็มีความสอดคล้องกับคำของอาจารย์ ชินกง(Chin Kung)ที่ว่า

“พุทธะนั้น คือสิ่งซึ่งจิตของเธอเองสร้างขึ้นแท้ๆเมื่อเป็น
ดังนั้น จะแสวงหาพุทธะนั้น จากพระคัมภีร์ต่างๆ ได้อย่างไรกัน?”^{๗๖}

^{๗๔} Sirikanjana, Pattaraporn, The concept of dhamma in Thai Buddhism: A study in the Thought of Vajiranana and
Buddhadasa, (unpublished Ph.D. thesis, University of Pennsylvania, 1985), , P.292

^{๗๕} พุทธทาสภิกขุ(แปล).คำสอนรวบไป, หน้า ๕๕.

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน. หน้า ๖๒.

พุทธทาสภิกขุมุ่งมั่นพยายามทุกวิถีทางในการชี้ทางแห่งความจริงให้สังคมเข้าถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าและธรรมชาติ เช่นท่านใช้สัญลักษณ์ทางตา(Visual Symbol) ศิลปะและสถาปัตยกรรม ที่สำนึกสวนโมกข์ และการสาริตทางสัญลักษณ์เพื่อสื่อสารธรรมะ เช่นท่านให้ก่อสร้าง “โรงมหรสพทางวิญญาน”วิญญานในบริบทนี้ไม่ได้หมายถึงวิญญานที่ล่องลอยออกจากร่างของคนตายอย่างที่เข้าใจกันทั้งไม่ใช่ วิญญานทางตา ทางหู ที่เกิดความรู้สึกทางตาทางหู ที่เรียกว่า จักขุวิญญาน โสตวิญญานเป็นต้นไม่ แต่วิญญานในบริบทนี้หมายถึงส่วนที่เป็นพื้นฐานของชีวิต ดังนั้นคำว่า “มหรสพทางวิญญาน” หมายถึงสิ่งที่บำบัดและป้องกันมิให้โรคกิเลส มีโสภ โกรธ หลง เป็นคัน เข้ามาทำลายพื้นฐานของชีวิตให้ขาดความปกติสุข และท่านยังได้ใช้สัญลักษณ์ทางธรรมชาติเช่นให้ชุดสระนาฬิกา มีคันมะพร้าวอยู่คันทันหนึ่งที่ตรงกลาง โดยท่านอธิบายว่า คันมะพร้าวนั้น ก็หมายถึงนิพพานเป็นความดับทุกข์สิ้นเชิง ส่วนน้ำ หมายถึงวิญญาน หมายถึงว่านิพพานอยู่กลางวิญญาน วิญญานคือความทุกข์เวียนว่ายตายเกิด และความหมายเช่นนี้ก็มาจากบทกล่อมลูกให้นอน หรือฟักกล่อมน้องให้นอนของคนยุคสมัยโบราณคือ

คันมะพร้าว	นาฬิกา
คันเดียว โนเน	นอกทะเลเจ็ดฝั่ง
ฝนตกไม่ต้อง	ฟ้าร้องไม่ถึง
นอกทะเลเจ็ดฝั่ง	ถึงได้แต่ผู้พ้นบุญฯ ^{๑๗}

อนึ่งการใช้สัญลักษณ์ธรรมะของพุทธทาสภิกขุไม่ได้มุ่งอยู่เพื่อให้เกิดประโยชน์ในสังคมพุทธศาสนิกชนเท่านั้น แต่ท่านมุ่งความเข้าใจและการเข้าถึงแก่นแท้ของแต่ละศาสนา โดยเฉพาะการตีความสัญลักษณ์ไม้กางเขนในคริสต์ศาสนาว่า “รูปกางเขนคือสัญลักษณ์แห่งการตัดเสียซึ่งเส้นขวางคือการตัด I หรือ “ตัวกู” นั้นเสีย ให้ปราศจาก I หรือ “ตัวกู” ชีวิตของตัวเองเพื่อเห็นแก่ผู้อื่น หัวใจของศาสนาทุกศาสนาสอนให้ทำลายความเห็นแก่ตัว ให้ทำลายความรู้สึกว่ามีตัวของตัว ให้ทำลายความรู้สึกที่เป็นไปในการทำนองเข้าข้างตัวด้วยกันทั้งนั้น ดังนั้น ไม้กางเขนก็คือสัญลักษณ์แห่งหัวใจของศาสนาทุกศาสนา”^{๑๘}

^{๑๗} พุทธทาสภิกขุ .ประวัติชีวิต การงานหลักธรรม. หน้า๑๒๘

^{๑๘} ทวีวัฒน์ |อุณากรวิวัฒน์.ปรัชญาเมธีกับพุทธทาสภิกขุ.หน้า ๑๑๔.

พุทธทาสภิกขุพยายามใช้ทุกสิ่งไม่ว่าภาษาถ้อยคำหรือสัญลักษณ์โดยมีจุดมุ่งหมายก็เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมโดยรวม โดยการตีความหมายของคำและสัญลักษณ์ดังกล่าวแล้ว อันเป็นการเสนอแนวคิดอย่างมีเหตุผลและด้วยสติปัญญาของท่านเพื่อสันติภาพของโลกอย่างแท้จริง

๒.๑๐. ทศนะของพุทธทาสภิกขุที่มีต่อพระพุทธรโฆษาจารย์ในการอธิบายภาษาศาสนา

การเสนอการตีความใหม่ของพุทธทาสภิกขุ มีบางส่วนที่ท่านไม่เห็นด้วยกับแนวคิดของพระพุทธรโฆษาจารย์ โดยเฉพาะเรื่องปฏิเสธสมุปปาท โดยท่านให้เหตุผลว่า ในการตีความของท่านพระพุทธรโฆษาจารย์ ปรากฏออกมาในรูปว่าคร่อมภพคร่อมชาติ เพราะมีปฏิสนธิวิญญานจากอดีตชาติมาสู่ชาติปัจจุบัน และชาติปัจจุบันก็ถึงปฏิสนธิวิญญานให้แก่ชาติต่อไป ท่านแย้งว่า

“เมื่อกิเลสและกรรมเช่นอวิชชา และสังขารซึ่งกิเลสและกรรมแห่งชาตินี้มันจะไปมีผลต่อชาติหน้า ก็เป็นอันว่าไม่มีวิบากของกรรมไหนที่เราได้รับในชาติที่ทำนั้นเลย ก็เท่ากับว่าเราไม่มีโอกาสได้รับผลกรรมทันชาติที่เรา มีตาเห็นเลย ผู้มีกิเลสหรือผู้ทำกรรมจะไม่ได้ผลของกรรมในชาติปัจจุบันทันตาเห็นเลย ต้องรอไว้ต่อชาติหน้า”^{๑๕}

พุทธทาสภิกขุกล่าวว่า การอธิบายในลักษณะนี้กลายเป็นสัสสตทิฐิ(ความเห็นว่ายั่งยืน) และอเนกาคหิกทิฐิ(ความเห็นว่ามีที่สุด)ที่ขัดแย้งกับปฏิเสธสมุปปาทที่พระพุทธรเจ้าคริสต์ไว้ เพื่อจะทำลายสัสสตทิฐิและอเนกาคหิกทิฐิ ท่านให้เหตุผลว่า การที่ท่านพระพุทธรโฆษาจารย์ตีความในลักษณะอย่างนี้อาจเป็นเพราะท่านเป็นพราหมณ์โดยกำเนิดและเรียนจบไตรเพทอย่างพราหมณ์คนหนึ่ง ต่อจากนั้นก็เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา อาจนำแนวคิดในคำสอนของพราหมณ์ มาประยุกต์อธิบายในเรื่องปฏิเสธสมุปปาท ท่านยอมรับว่า พระพุทธรโฆษาจารย์เป็นผู้มีความรู้และเป็นประโยชน์มากที่สุดคนหนึ่ง และท่านจะยอมรับส่วนที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ของท่านพระพุทธรโฆษาจารย์ท่านนั้น

^{๑๕} พุทธทาสภิกขุ, ปฏิเสธสมุปปาท, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา), หน้า ๖๒.

ในที่นี้จะกล่าวถึงคำว่า “ชาติ” ซึ่งเป็นคำๆหนึ่งในบรรดาคำในปฏิจจสมุปบาท^{๔๐} คำว่า “ชาติ”นี้ ตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไปหรือภาษาคน หมายถึงการคลอดจากท้องแม่ ส่วนภาษาธรรม หมายถึงความเกิดแห่งความรู้สึกว่า ตัวฉันหรือตัวกูก็ตามที่เกิดขึ้นมาครั้งหนึ่งในจิตใจของคนเรา เป็นประจำวัน ดังนั้นความเกิดจึงเกิดได้หลายๆครั้ง แม้ในวันหนึ่ง คิดไปอย่างสัตว์เดรัจฉานก็เกิดไปเป็นสัตว์เดรัจฉานเดี๋ยวนี้อย่างนี้เอง คิดไปอย่างคนก็เกิดเป็นคนเดี๋ยวนั้นเอง คิดไปอย่างเทวดา ก็เกิดเป็นเทวดาเดี๋ยวนั้นเอง^{๔๑}

ดังนั้น แนวคิดเกี่ยวกับคำว่า“ชาติ”ของพุทธทาสภิกขุ ทำให้เราเข้าใจถึงหลักเกณฑ์ของปฏิจจสมุปบาทตามทรรศนะของท่านได้ว่า

๑.จะมีภพหรือชาติทุกครั้งที่มีการกระทบทางอายตนะที่ปราศจากสติปัญญา เช่นเมื่ออายตนะภายในคือตากระทบกับอายตนะภายนอกคือรูป เกิดการรับรู้ทางตาเรียกว่า จักขุวิญญาณหรือเกิดผัสสะขึ้นมา เมื่อใจที่ไม่ได้อบรมภาวนาไว้ดีก็ย่อมไหลไปตามกระแสแห่งผัสสะที่เกิดจากการผัสสะนั้นได้ และก็จะมีการบวนการเกิดทางจิตหรือภพชาติในขณะนั้นๆ

๒.ไม่มีคำว่า “บุคคล” “ตัวตน” “เรา” “เขา” ซึ่งเป็นผู้มีทุกข์หรือดับทุกข์ที่แน่นอนเที่ยงไปในวัฏฏสงสาร เพราะพุทธทาสภิกขุตีความปฏิจจสมุปบาท หมายถึงภาวะที่เกิดขึ้นกับจิตใจในชาติปัจจุบันนี้เท่านั้น จึงไม่มีการเกิดที่เป็นตัวบุคคลนั้นๆในชาติหน้าอีก

๓.ไม่มีปฏิสนธิวิญญาณชนิดที่เป็นตัวตน นั่นก็คือไม่มีภพหรือชาติหน้า ที่เป็นเหตุเป็นผลให้เกิดเป็นตัวตนของบุคคลในภพต่อๆไป

๔.มุ่งหมายแสดงกรรมที่ไม่ดำไม่ขาวและเป็นที่สุดแห่งกรรมค้ำกรรมขานั้นก็คือสอนไม่ให้ยึดติดอยู่กับความดีและความชั่ว แต่สอนให้อยู่เหนือบาปเหนือบุญ

^{๔๐} ปฏิจจสมุปบาท คือ ปังจยการ หมายถึงอาการแห่งธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้น คือ เพราะอวิชชา เป็นปัจจัย สังขารจึงมี เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญาณจึงมี เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายตนะจึงมีเพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี เพราะเวทนาเป็นปัจจัย คัมภีระจึงมี เพราะคัมภีระเป็นปัจจัย อุपाทานจึงมี เพราะอุपाทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรา มรณะ โสกะ(ความเศร้าโศก) ปริเทวะ(ความคร่ำครวญ) ทุกข์(ความทุกข์กาย) โทมนัส(ความทุกข์ใจ)อุปาสาธ(ความคับแค้นใจ) จึงมี ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งปวงนี้ จึงมีด้วยประการฉะนี้ (ส.นิ.๑๖/๑/๓)

^{๔๑} พุทธทาสภิกขุ. ภาษาคนภาษาธรรม,หน้า ๑๕-๒๐.

๕.เป็นปัจจุบันธรรมหรือสันติภูมิกอ นั่นก็คือว่าเป็นภาวะที่เป็นปัจเจกภาพรู้ได้ด้วยจิต
วิญญาณของบุคคลนั้นๆ

๖.เป็นเรื่องขณิกวาทไม่ใช่สัสตวาทนั่นก็คือว่ากระบวนการเกิดของกฎปฏิจนสมุปบาท
ในแต่ละวันมีการเกิดได้หลายครั้งด้วยกันไม่ใช่ต้องรอให้ตายไปแล้วจะมีผลในชาติหน้า โลกหน้า

๗.เป็นชนิดสัมมาปฏิบัติ คือการปฏิบัติเพื่อไม่ให้ทุกข์เกิดขึ้นมาได้ด้วยการมีสติในทวาร
ทั้ง ๖ นั่นก็คือว่าลักษณะการอธิบายหรือให้ความหมายของพุทธทาสภิกขุในเรื่องปฏิจนสมุปบาท
ท่านให้มนุษย์สังวรระวังในเรื่องของทวาร ๖ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดกระบวนการเกิดของปฏิจนสมุป
บาทนั่นเองในขณะที่เกิดผัสสะ

อย่างไรก็ดี การตีความของพุทธทาสภิกขุกับพระพุทธโฆษาจารย์มีเจตนาที่บริสุทธิ์เหมือน
กันคือเพื่อให้มนุษย์เป็นอิสระจากความทุกข์ ฉะนั้นเมื่อเป้าหมายคือความสิ้นทุกข์เหมือนกัน ก็จะ
พิจารณาต่อไปว่าระหว่างการศึกษาของพุทธทาสภิกขุกับพระพุทธโฆษาจารย์ ใครมีผิดหรือถูกหรือ
หนทางไหนจริงหรือเท็จ

มองตามพระสนะของพุทธทาสภิกขุ คำว่า“ชาติ” จึงจัดอยู่ในระดับภาษาที่ลึกหรือระดับ
ภาษาธรรม หมายถึงกระบวนการเกิดทางจิตภาพ(Mental-Condition)ย่อมไม่มีปัญหาในระดับสื่อ
สาร เพราะคำว่า“ชาติ”เป็นภาษาบาลีหรือมคธ ตรงกับความหมายในภาษาไทยว่า “การเกิด” แต่ใน
บริบทของสังคมไทยด้านภาษาศาสตร์ มีภาษาหลายกลุ่มที่ใช้ในการสื่อสาร แม้คำว่า“ชาติ”ก็เป็น
อีกคำหนึ่ง เช่นเชื้อชาติไทย เชื้อชาติจีน เชื้อชาติอังกฤษ เป็นต้น คำว่า “ชาติ”ในบริบทนี้ย่อมหมายถึง
ถึงการเกิดจากท้องแม่ เป็นคำสามัญทั่วไป ส่วนคำ “ชาติ”ที่พุทธทาสภิกขุอ้างถึงคือคำว่า“ชาติ”ที่
อยู่ในบริบทของกฎปฏิจนสมุปบาท แต่โดยทั่วไปก็ได้นำมาใช้ในบริบทแห่งความหมายอีกอย่าง
หนึ่ง เมื่อท่านตีความว่าชาติเป็นการเกิดทางใจ ก็หมายถึงว่า วันหนึ่งๆคนเราก็เกิดหลายครั้ง ครอบ
เท้าที่เรายังไม่สามารถควบคุมจิตหรืออินทรีย์ ๖ของเราได้ เช่น ตา เห็น รูป เกิดจักขุวิญญาณ และ
เกิดจิตสังขาร ประดูแต่งให้เกิดสุขเวทนาและทุกขเวทนาขึ้นตามมา

ดังนั้น ตามพระสนะของพุทธทาสภิกขุ ถ้ามองว่ามนุษย์เกิดแล้วตายหรือไม่ เมื่อ คำว่า
“ชาติ” หมายถึง การเกิดทางใจ คำว่า “ตาย” หมายถึงความสลายแห่งความรู้สึกที่เกิดขึ้นว่าเป็นตัว
ฉัน ตัวกู ก็มีเกิดและความตายในระดับภาษาธรรม การอธิบายของพุทธทาสภิกขุไม่ได้

ปฏิเสธในส่วนของภาษาคน เพียงแต่ท่านพยายามให้มนุษย์เข้าใจภาษาทั้งสองระดับและให้มุ่งเน้นศึกษาภาษาธรรมให้มาก ถ้ามีคำถามว่า เมื่อท่านอธิบายในลักษณะนี้แล้ว เป็นไปได้หรือไม่ที่จะทำ ให้มนุษย์ไม่ทำบุญกุศลอีก เช่นไม่ให้ทาน ไม่ช่วยเหลือสังคมเพื่อหวังว่าชาติต่อไปจะได้เกิดใน ตระกูลร่ำรวย แต่ตามพระประสงค์ของพุทธทาสภิกขุท่านถือว่า การหวังในลักษณะนี้ก็ยังมีการเกิด ต่อๆไป เพราะมนุษย์ยังมีกิเลสตัณหาอยู่ ท่านสอนให้มนุษย์ไม่ควรยึดมั่นอยู่กับบุญและบาป แต่ให้ มนุษย์สำรวจตัวเอง นั่นก็คือให้มองภาวะที่เกิดกับจิตของเราว่ามีโลก มีโกรธ มีหลงอย่างไรหรือ ไม่ เมื่อเรารู้ภาวะกิเลสเหล่านี้อยู่ตลอดก็ทำให้เรามีสติรู้เท่าทันสิ่งที่ทำไปทุกขณะก็ย่อมจะนำตน เองให้พ้นจากความทุกข์หรืออันเป็นสาเหตุของความทุกข์ที่อาจจะเกิดขึ้นได้ในอนาคต

ส่วนคำว่า “ชาติ” ตามความหมายของพระพุทธโฆษาจารย์ จึงจัดอยู่ในระดับภาษาผิวเผิน คือภาษาคน หมายถึงการเกิดทางกายภาพ ในเมื่อมนุษย์ยังมีกิเลสอยู่ก็จะเกิดในชาติต่อไปเรื่อยๆไม่ มีวันสิ้นสุด ครอบงำที่จะบรรลุพระนิพพาน ดังนั้น ตามพระประสงค์ของพระพุทธโฆษาจารย์ มนุษย์ รับผลกรรมหลังจากที่ตายไปแล้วจากโลกหรืออภิปานี้ เพราะฉะนั้นถ้ามีคำถามว่า หลังจากตาย ไปแล้วและรับผลกรรมดีในสวรรค์ รับผลกรรมชั่วในนรก กรรมดีกรรมชั่วหมดหรือไม่ ถ้าตอบว่า ผลกรรมดีหมดก็หมายถึงทำให้เราชวนขวยทำต่อไป อาจเปรียบได้กับว่า เราปลูกข้าวมาเก็บไว้ใน ยุ้งฉาง เมื่อหมดก็ต้องปลูกใหม่ทดแทน ส่วนผลกรรมชั่วจะชดใช้กรรมให้หมดไปในนรกทีเดียว ได้หรือไม่ ถ้าตอบว่า ในสวรรค์เราไม่มีโอกาสทำบุญเพิ่มได้ ส่วนในนรกเราก็ไม่มีโอกาสทำบาป หรือบุญได้ ดูเหมือนว่า ชาวสวรรค์มีแต่เสวยกรรมดีที่ตนทำอาจมีแบบวิธีชีวิตไปอีกแบบหนึ่ง ส่วนในนรกก็เช่นเดียวกัน ก็จะต้องชดใช้กรรมที่ตนทำมาให้ครบตามกำหนด ในสวรรค์เสวย วิบากของกรรมดีเมื่อหมดบุญก็ต้องทำอีก ในนรกเสวยผลแห่งวิบากกรรมชั่ว เมื่อรับโทษแห่ง กรรมชั่วแล้ว ถ้ามีคำถามอีกว่าเมื่อเรารับกรรมในนรกหมดแล้ว โฉน จึงเกิดมีสัตว์เดรัจฉาน ประเภทต่าง ๆ มากมายในโลกนี้ ก็แสดงว่าในโลกนี้ก็มีนรกอยู่และจะชดใช้กรรมชั่วได้หมดคนนั้นก็ ต้องเกิดหลายภพหลายชาติ หากกำหนดเบื้องต้นเบื้องต้นปลายไม่ได้

สรุปได้ว่า เมื่อหลังจากมนุษย์ตายไปแล้วต้องมีสถานที่แห่งหนึ่งอีกนอกจากนรกสวรรค์ที่ คอยตัดสินพฤติกรรมมนุษย์ให้ไปเกิดในนรกหรือในสวรรค์ และถ้าถามว่าพระอรหันต์จะไปเกิดที่ ไหน ก็ตอบได้ว่าไม่มีการเกิดอีก ฉะนั้น การตีความลักษณะนี้จึงดูเหมือนจะมีลักษณะเป็นสัตสส ตทัญญู คือ วิญญูญาณไม่มีสลาข ซึ่งมีลักษณะแนวคิดเหมือนคำสอนในศาสนาฮินดูที่ว่า คนเราเมื่อตาย ไปแล้วจะ ไปถือปฏิสนธิใหม่เหมือนกับว่าเราใส่เสื้อตัวใหม่ ซึ่งลักษณะอย่างนี้ แสดงว่าวิญญูญาณ เป็นสิ่งเที่ยงแท้ ถาวร

อนึ่ง แม้คำว่า “ชาติ” ในพระไตรปิฎกก็ให้ความหมายไว้ว่า คือ “ความเกิด ความเกิดพร้อม ความหยั่งลง ความบังเกิดเฉพาะ ความบังเกิดขึ้นเฉพาะ ความปรากฏแห่งขันธ ความได้อายคนะ ในหมู่สัตว์นั้นๆของเหล่าสัตว์นั้นๆ”^{๔๒} ซึ่งความหมายที่ระบุไว้นี้ก็ไม่ได้มีความชัดเจนว่าจะมุ่งถึงการเกิดด้านกายภาพหรือจิตภาพโดยเฉพาะ เพียงแต่ให้ความหมายเป็นกลางเอาไว้เท่านั้น

แต่ในมหานิทานสูตรได้ให้ความหมายคำว่า “ชาติ” ไว้อย่างชัดเจน หมายถึง การเกิดเป็น เทพ เป็นคนธรรพ์ ดังพุทธพจน์ที่ว่า

“อานนท์ ข้อที่เรากล่าวไว้เช่นนี้ว่า “เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี” เธอพึงทราบเหตุผลที่ชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี ดังต่อไปนี้ ก็ถ้าชาติ คือ ชาติเพื่อความเป็นเทพของพวกเทพ เพื่อความเป็นคนธรรพ์ของพวกคนธรรพ์ เพื่อความเป็นยักษ์ของพวกยักษ์ เพื่อความเป็นภูตของพวกภูต เพื่อความเป็นมนุษย์ของพวกมนุษย์ เพื่อความเป็นสัตว์เลื้อยคลานของพวกสัตว์เลื้อยคลาน ไม่ได้มีแก่ใครๆในภพไหนๆทั่วทุกแห่ง ก็ถ้าชาติไม่ได้มีเพื่อความเป็นอย่างนั้นของสรรพสัตว์พวกนั้นๆ เมื่อชาติไม่มีโดยประการทั้งปวง เพราะชาติดับไป ชรามรณะจะปรากฏได้หรือไม่”^{๔๓}

ดังนั้น จากการตีความของพุทธทาสภิกขุและพระพุทธโฆษาจารย์ จึงสรุปได้ว่า การตีความคำว่า “ชาติ” ของพุทธทาสภิกขุ มีลักษณะเป็นสันทิฎฐิโก มีผลในปัจจุบัน เกิดกับจิต เป้าหมายคือมุ่งให้มนุษย์ควบคุมตนเองได้โดยการสำรวมอินทรีย์ ๖ และสามารถพ้นทุกข์โดยสิ้นเชิง โดยปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ ๘ ก็จะถึงพระนิพพานในปัจจุบันชาติได้ ส่วนการตีความของพระพุทธโฆษาจารย์มีผลในอนาคตชาติ มีลักษณะเกิดทางวัตถุหรือทางกายภาพ แต่เป้าหมายก็คือแนวทางแห่งความพ้นทุกข์เช่นเดียวกัน

^{๔๒} ต.นิ. ๑๖/๒/๓. ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ๒๕๐๐.

^{๔๓} ที.นิ. ๑๐/๕๘/๕๐. ฉบับมหาจุฬาลงกรณ ๒๕๐๐.

บทที่ ๓

อภิปรายสรุป

วิถีหรือแบบการดำเนินชีวิตของสังคมไทยโดยส่วนมากอาศัยคำสอนในพุทธศาสนาเป็นหลักเกณฑ์ในการปฏิบัติ เช่นการให้ทานรักษาศีล เพื่อหวังที่ว่าหลังจากตายไปแล้วก็จะได้เกิดในสุคติโลกสวรรค์ ส่วนสังคมก็มีความเป็นอยู่ด้วยความเมตตา สงเคราะห์อ่อนนุเคราะห์กันและกัน โดยอาศัยการตีความคำสอนในคัมภีร์พระไตรปิฎกของพระพุทธโฆษาจารย์เป็นหลัก แม้พระสงฆ์ก็ได้อาศัยแนวคิดนี้ในการสั่งสอนและประพฤติปฏิบัติ และเป็นที่เคารพนับถือของสังคม เมื่อสังคมเปลี่ยนไปตามยุคสมัย สังคมไทยก็ได้รับเอาแนวคิดต่างๆเข้ามาโดยเฉพาะแนวคิดทางตะวันตกที่ขัดตื้อเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์เป็นหลักสำคัญ ทำให้สังคมเกิดความลังเลสงสัยในคำสอนบางเรื่อง เช่น ทำดีได้ดีหรือไม่ ทำชั่วได้ชั่วหรือไม่ หรือนรก สวรรค์มีจริงหรือไม่หรือแม้กระทั่งว่าพระพุทธเจ้ามีจริงหรือไม่ ดังนั้น เมื่อมีปัญหาในลักษณะนี้ ก็เกิดความหำห้ายแก่ปราชญ์ในพระพุทธศาสนาที่จะต้องพยายามหาคำตอบให้กับสังคมอย่างมีเหตุมีผลและเป็นที่ยอมรับได้

พุทธทาสภิกขุถือว่าเป็นนักคิดที่สำคัญที่สุดคนหนึ่งในวงการพระพุทธศาสนา ที่พยายามปรับคำสอนให้เข้ากับสังคมสมัยใหม่โดยการตีความปฏิรูปคำสอนให้ทันสมัยยิ่งขึ้น อาจถือได้ว่าปฏิรูปหรือปฏิเสธแนวคิดบางอย่างที่พระพุทธโฆษาจารย์ตีความหรืออธิบายไว้แต่เดิมตามกฎเกณฑ์แห่งพุทธศาสนาเถรวาท โดยเฉพาะเรื่องบุญ บาป ปิณฺณบิณฑบาต อธิษฐาน และอนาคตชาติ หรือแม้กระทั่งสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่นอิทธิปาฏิหาริย์ เป็นต้น ซึ่งเป็นคำสอนที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยอย่างมากในวิถีการดำเนินชีวิต และการตีความของพุทธทาสภิกขุเป็นเสมือนการเสนอแนวคิดใหม่ต่อสังคมและหวังการยอมรับในแนวทางเลือกใหม่ซึ่งโทมัส คูณ เรียกว่า “การเปลี่ยนกระบวนทัศน์” (Paradigm Shift) กระบวนทัศน์ตามแนวคิดของคูณก็คือว่า ระบบความเชื่อของคนกลุ่มหนึ่งหรือปัจเจกบุคคลที่ศึกษาค้นคว้าในเรื่องนั้นๆเหมือนกัน แต่มีทัศนะที่แตกต่างไปจากตัวอย่างหลักหรือที่เรียกว่า “แนวคิดหลัก” ก็จะทำให้เกิดกระบวนทัศน์ใหม่ขึ้น เช่นการตีความเรื่องกฎปฏิจจสมุปบาทของพุทธทาสภิกขุซึ่งมีแนวคิดขัดแย้งกับการตีความของพระพุทธโฆษาจารย์ ก็ท่านปฏิเสธการอธิบายกฎปฏิจจสมุปบาทแบบคร่อมภพคร่อมชาติของพระพุทธโฆษาจารย์ นั่นก็คือว่า ขั้นตอนการเกิดกฎปฏิจจสมุปบาทจะครบวงจรก็ต่อเมื่อตายจากมนุษย์โลกนี้ไป แต่การตีความหรือการอธิบายตามแนวคิดของพุทธทาสภิกขุมีลักษณะตรงกันข้ามกัน หมายถึงกระบวนการณ์ที่เกิด

คับๆภายในจิตที่เกิดขึ้นแต่ละขณะซึ่งภายในวันหนึ่งๆก็สามารถเกิดได้หลายรอบ นั่นก็คือว่า ขั้นตอนการเกิดกฏปฏิกิจสมุปปาทสามารถครบวงจรได้ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบันชาตินี้

อย่างไรก็ดี แนวคิดการอธิบายความหมายคำหรือทฤษฎีกฏปฏิกิจสมุปปาทของพระพุทธโฆษาจารย์และพุทธทาสภิกขุจัดได้ว่าเป็นการเสนอแนวคิดต่อสังคมเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมในทางปฏิบัติ ซึ่งแนวคิดทั้งสองดูเหมือนว่าจะเป็นการขัดแย้งกันก็จริง แต่ถึงกระนั้นก็ถือได้ว่าเป็นการสนับสนุนส่งเสริมกันและกันได้เป็นอย่างดี เพราะเราไม่สามารถหากฎเกณฑ์หรือบรรทัดฐานที่เป็นกลางหรือสมบูรณ์ใดๆมาตัดสินได้ว่าแนวคิดของใครผิดหรือถูก ดีหรือด้อยกว่ากัน เช่นเราอาจใช้ไม้เมตรมาวัดความสูงของโต๊ะได้ แต่ไม่สามารถวัดความหนักของหินได้ ในทำนองเดียวกัน เราสามารถใช้ตาชั่งมาวัดความหนักของหินได้ แต่ไม่สามารถวัดความสูงของโต๊ะได้ นั่นก็คือว่ากระแสแนวคิดหลักของท่านพระพุทธโฆษาจารย์ ในการอธิบายกฏปฏิกิจสมุปปาทในลักษณะข้ามภพข้ามชาติก็เป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้มนุษย์มองผลการกระทำที่จะได้รับในระยะยาวหรือภพหน้าโลกหน้า อนึ่งการมองในลักษณะเช่นนี้ก็ไม่ได้หมายความว่าจะทำให้มนุษย์ไม่เชื่อเรื่องบาป บุญ คุณโทษที่เกิดจากการกระทำของตนไม่มีผลใดๆ ซึ่งเมื่อตนตายไปจากโลกนี้ก็ยังได้ผลกรรมนั้นอยู่เช่นเดียวกัน ส่วนการอธิบายของพุทธทาสภิกขุในลักษณะเดี๋ยวนี้ชาตินี้ ก็เป็นการส่งเสริมให้มนุษย์สำรวจกระแสความคิดของตนเองทุกขณะจิต เพื่อต้องการให้ทราบความรู้สึกที่เกิดกับจิตว่ามีลักษณะอย่างไร เช่นเมื่อคิดชั่วก็ย่อมมีความเร่าร้อนใจ และเมื่อคิดดีก็เบิกบานบันเทิงใจ การอธิบายในลักษณะเช่นนี้ก็ไม่ได้หมายความว่าจะทำให้มนุษย์ลดเลิการทำความดี แต่เป็นการส่งเสริมให้มนุษย์มีสติสำรวจตนอยู่อย่างไม่ประมาทไม่ให้ความชั่วหลุ่ร่วเข้ามาในจิตใจ นั่นก็คือว่า เหมือนกับที่เราทำวันนี้ให้ดีที่สุดเท่าที่เรากำลังทำได้ วันที่ผ่านมาและวันพรุ่งนี้ให้ดีขึ้นเช่นเดียวกัน และเหมือนกับว่าเราไม่ทำชั่วในภพนี้ก็ไม่มีความหมายว่าชาติหน้าให้เรารับผลชั่วที่เรากระทำฉะนั้น

ฉะนั้น ผู้ที่ขอมรับทฤษฎีตัวอย่างหลักก็อาจจะปฏิเสธแนวคิดในการอธิบายใหม่นั้น ส่วนผู้ที่ขอมรับการอธิบายทฤษฎีในแนวใหม่ก็อาจปฏิเสธทฤษฎีตัวอย่างหลักเช่นกัน อนึ่งแนวทางที่จะขอมรับแนวคิดของผู้ใดผู้หนึ่งทั้งสองคงเป็นไปได้ เหมือนการที่จะพูดว่า คำว่า “ชาติ” ในบริบททฤษฎีกฏปฏิกิจสมุปปาท เป็นการเกิดทางจิตวิญญาณด้วยและการเกิดทางท้องมารดาด้วย ดังนั้นการที่บุคคลจะขอมรับทฤษฎีหนึ่งก็ต้องปฏิเสธอีกทฤษฎีหนึ่ง เหมือนการที่บุคคลจะเดินทางด้านซ้ายก็ต้องละทางด้านขวา และจะเดินทางด้านขวาก็ต้องละทางด้านซ้ายฉะนั้น แต่กระนั้นแม้คำๆเดียวกันแต่มีความหมายต่างกันก็สามารถให้สำเร็จประโยชน์ได้ ถ้าใช้ให้เหมาะสมกับบริบทของเหตุการณ์นั้นๆ

อนึ่งแนวความคิดหรือว่าทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งก็แล้วแต่ เมื่อมีการยอมรับขึ้นในระดับหนึ่ง ก็จะมีอิทธิพลต่อแนววิถีชีวิตของบุคคลนั้นได้เช่นกัน ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “ทิฐิ” ซึ่งเปรียบเหมือนเข็มทิศของชีวิตที่จะชี้นำบุคคลไปยังเป้าหมาย ถ้าเข็มทิศนั้นชี้ไปในทางที่ผิด เราก็ไม่สามารถเข้าถึงเป้าหมายที่แท้จริงได้ หรือเรียกว่า “มิจฉาทิฐิ” เมื่อเป็นเช่นนั้นเราก็ไม่สามารถที่จะถึงที่สุดแห่งทุกข์ในชีวิตได้เลย และจะยิ่งเพิ่มพูนความทุกข์อยู่ตลอดไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด

ฉะนั้น ผู้ที่จะเข้าถึงสัมมาทิฐิได้นั้น จะต้องประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ คือ

๑. โยนิโสมนสิการ ได้แก่การคิดพิจารณาด้วยตัวเองโดยแยกคาย อันเป็นการคิดอย่างมีระบบระเบียบคือ พิจารณาเพื่อเข้าถึงความจริงโดยสืบค้นหาเหตุผลไปตามลำดับจนถึงต้นเหตุ แยกแยะองค์ประกอบจนมองเห็นตัวสถานะและความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัยหรือตรिरองให้รู้จักสิ่งที่ดีที่ชั่ว ยังกุศลธรรมให้เกิดขึ้น โดยอุบายที่ชอบ ซึ่งจะมีให้เกิดอวิชาและคณหา^๑

๒. ปโรโฆสะ หรือเสียงจากผู้อื่น ที่จะให้เกิดสัมมาทิฐิได้ ก็คือ เสียงที่ดีงาม เสียงที่ถูกต้อง เสียงที่บอกกล่าวชี้แจงความจริง มีเหตุผล เป็นประโยชน์ เฉพาะอย่างยิ่งที่เกิดจากความรัก ความปรารถนาดี เสียงดีงามถูกต้องเช่นนี้ เกิดจากแหล่งที่ดี คือคนดี คนมีปัญญา คนมีคุณธรรม คนเช่นนี้ทางธรรมเรียกว่า สัตบุรุษบ้าง บัณฑิตบ้าง ถ้าคนดีคือสัตบุรุษหรือบัณฑิตนี้ ไปทำหน้าที่ช่วยเหลือแนะนำ สั่งสอนชักนำสัมมาทิฐิให้แก่ผู้อื่น ก็เรียกว่าเขาทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร แต่บุคคลผู้แสวงสัมมาทิฐิไม่จำเป็นต้องรอให้สัตบุรุษหรือบัณฑิตมาหาตน ในทางตรงข้าม เขาย่อมกระตือรือร้นที่จะไปหา ไปปรึกษาไปสดับฟัง ไปขอคำแนะนำชี้แจงสั่งสอน แต่ไม่ว่าสัตบุรุษจะมาทำหน้าที่ให้ หรือบุคคลนั้นจะไปคบหาสัตบุรุษเองก็ตาม ในเมื่อมีการยอมรับหรืออิทธิพลต่อกันเกิดขึ้นแล้ว ก็เรียกว่าเขามีกัลยาณมิตรและเรียกภาวะนี้ว่า “กัลยาณมิตตตา” แปลว่าความมีกัลยาณมิตร^๒

^๑ ธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตโต).พระ. พจนานุกรมพุทธศาสน์ประมวลศัพท์.(กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุลลวงกรราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๒๔๕.

^๒ พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต).พุทธธรรม .๔ พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๓๒)
หน้า ๖๒๒-๖๒๓

ดังนั้น ธรรมทั้ง ๒ ประการนี้ ถือว่าเป็นหัวใจหลักในการยึดถือทฤษฎีใดทฤษฎีหนึ่งมาเป็นแนวปฏิบัติ โดยเฉพาะโยนิโสมนสิการ ซึ่งเป็นขั้นตอนการกรั่นกรองความถูกต้องของแต่ละบุคคลแล้วยอมรับแนวคิดนั้นๆมาเป็นแบบวิถีชีวิต

อย่างไรก็ดี พุทธทาสภิกขุถือว่าตนเป็นนักปฏิรูปพุทธศาสนาที่สำคัญคนหนึ่งในยุคสมัยใหม่ เป็นผู้ที่มีสติปัญญาลึกซึ้งซึ่งเป็นที่ยอมรับและยกย่องของสังคม ท่านมิได้เป็นเพียงนักการศึกษาที่ค้นคว้าจากต้นฉบับ คือคัมภีร์พระไตรปิฎกเท่านั้น หากยังเป็นผู้ทดลองกระทำ สังเกตสังเคราะห์ข้อธรรมะจากธรรมชาติ และประสบการณ์ด้วยตัวท่านเองอีกด้วย ท่านยังให้ความสนใจความเป็นไปของสังคม และทำหน้าที่ชี้นำวิพากษ์วิจารณ์และเตือนสติให้สังคมในสมัยต่างๆมาโดยตลอด โดยที่พระสงฆ์ของท่านมิได้คัดลอกตามผู้มีอำนาจคือรัฐบาลในเวลานั้น หรือคนรุ่นใหม่คือปัญญาชน นักศึกษา รวมตลอดทั้งมิได้เชื่อคัมภีร์ที่สืบทอดมาแต่โบราณ เช่นพระไตรปิฎกบางส่วนและคัมภีร์ อรรถกถาเสมอไปโดยที่ท่านมิได้ใช้วิจารณ์ตามเกณฑ์ในกาลามสูตร^๓ ตรวจสอบก่อนและพยายามให้สังคมทุกชนชั้นทุกศาสนาเข้าใจหลักธรรมของแต่ละศาสนา ท่านมุ่งมั่นให้สังคมโลกเกิดความสันติ ดังนั้นท่านจึงได้มีผลงานทั้งแปลเรียบเรียงและบรรยายออกมามาก เพื่อการเผยแผ่คำสอนในพุทธศาสนา ท่านได้ตั้งข้อสังเกตอย่างหนึ่งว่า การที่มนุษย์ไม่ค่อยเข้าถึงธรรม ก็เนื่องจากภาษาการสื่อสารที่ไม่เข้าใจกัน จึงเกิดแนวคิดทฤษฎีภาษาขึ้นมา เรียกว่า “ภาษาคน-ภาษาธรรม” เป็นทฤษฎีการตีความคำและประโยคในพระไตรปิฎกตลอดถึงคัมภีร์ในลัทธินิกายอื่นที่ท่านเห็นว่ายังไม่ถูกต้อง

พุทธทาสภิกขุตีความคำสอนอย่างอิสระแต่ก็ไม่ได้นอกเหนือไปจากความเป็นเหตุเป็นผล การตีความของท่านก็ยังคงอยู่ในกรอบแห่งหลักมหาปเทศ๔ ที่พระพุทธองค์ทรงเห็นปัญหาที่จะเกิดขึ้นในกาลภายหลังก อันเป็นประโยชน์อย่างสูงสุด หลักการนี้ เป็นตัวควบคุมให้การตีความและขยายความอยู่ในขอบเขตของพระพุทธศาสนาและยอมรับข้อเสนอแนะในฐานะเป็นสมมติฐานของพระพุทธศาสนา

^๓ กาลามสูตร หรือเทศปุตติสูตร อย่าปลงใจเชื่อด้วยการฟังตามกันมา อย่าปลงใจเชื่อด้วยการถือสืบๆกันมาอย่าปลงใจเชื่อด้วยการเล่าลือ อย่าปลงใจเชื่อด้วยการอ้างตำราหรือคัมภีร์ อย่าปลงใจเชื่อเพราะตรรกะ อย่าปลงใจเชื่อเพราะการอนุমান อย่าปลงใจเชื่อด้วยการกิเลสองตามแนวเหตุผล อย่าปลงใจเชื่อเพราะเข้าได้กับทฤษฎีที่พึงใจไว้แล้วอย่าปลงใจเชื่อเพราะมองเห็นรูปลักษณะน่าจะเป็นไปได้ อย่าปลงใจเชื่อเพราะนับถือว่าท่านสมณะนี้เป็นครูของเรา(อภ.เอกก.๒๐/๖๖/๑๘๔ .ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐)

หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปแล้ว ทรงตั้งพระธรรมวินัยไว้เป็นพระศาสนาแทนพระองค์ ธรรมที่ทรงแสดงไว้ยังเป็นเช่นเดิม แต่ระดับสติปัญญาบรรมี ความสนใจในธรรมของคนเปลี่ยนแปลงไป ทำให้การตีความพระธรรมวินัยตามความเข้าใจของตนเองเกิดขึ้น จนทำให้สูญเสียความเสมอกันในด้านศีลและทฤษฎีครั้งแล้วครั้งเล่า บางสมัยเกิดแตกแยกกันเป็นนิกายต่างๆ ถึง ๑๘ นิกาย

พระอรรถกถาจารย์ผู้ทราบพุทธาธิบายทั้งโดยอรรถและพยัญชนะแห่งพระพุทธวจนะ เพราะการศึกษาจำต้องสืบต่อกันมาตามลำดับ มีฉันทะอุตสาหะอย่างสูงมาก ได้อรรถาธิบายพระพุทธวจนะในพระไตรปิฎกส่วนที่ยากแก่การเข้าใจ ให้เกิดความเข้าใจง่ายขึ้นสำหรับผู้ศึกษาและปฏิบัติ ความสำคัญแห่งคัมภีร์ในพระพุทธศาสนาจึงมีลดหลั่นกันลงมาคือ;

๑) พระสูตร คือพระพุทธวจนะที่เรียกว่า พระไตรปิฎก ทั้งพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎกนับเป็นหลักฐานของการเสนอความคิดหลัก

พุทธทาสภิกขุแม้จะตีความหมายคำต่างๆ โดยยกอ้างอิงข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกเช่นกัน เช่น นรก-สวรรค์อยู่ที่อาบตะนะ ๖ ซึ่งเป็นการสนับสนุนในการอธิบายเรื่องนรก-สวรรค์ที่สามารถประจักษ์แก่ปัจเจกบุคคลได้ในโลกนี้ไม่ต้องรอชาติหน้าหมายถึงนรกสวรรค์ที่เกิดกับภาวะจิตใจของแต่ละบุคคล ซึ่งเมื่อทำชั่วก็จะเกิดความเดือดร้อนใจในจิตทันทีทันใด และเมื่อทำดีก็มีความสุขใจเกิดขึ้นทันทีเช่นกัน เป็นต้น

๒) สุตตานุโลม คือคัมภีร์ที่พระอรรถกถาจารย์รจนาขึ้น อธิบายข้อความที่ยากในพระไตรปิฎก ซึ่งมีนัยการตีความว่า เป็นไปได้ หรือไม่ได้อย่างไร ตามหลักความคิดของพุทธศาสนา ได้แก่ มหาปเทศ ๔^๕ เป็นต้น

^๕ มหาปเทศ ๔ ประการ (ข้ออ้างที่สำคัญ) คือ

(๑) ภิกขุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้พึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ผู้มีอายุ ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุตตาสภา” เธอทั้งหลายยังไม่ฟังชั้นชม ยังไม่ฟังภักตักถันคำกล่าวของผู้นั้น พึงเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดีแล้ว พึงสอบดูในสูตร เทียบดูในวินัย ถ้อยคำและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ไม่ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ไม่ได้ พึงลงสันนิษฐานว่า “นี่มิใช่พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น แขนบอม และภิกษุนี้รับมโนคติ” เธอทั้งหลายพึงตั้งคำนั้นเสีย ถ้อยคำและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ พึงลงสันนิษฐานว่า “นี่เป็นพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนี้รับมาด้วยดี” เธอทั้งหลายพึงจำแนกบทาปเทศประการที่๑นี้ไว้

(๒) ภิกขุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้พึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ในอาวาสข้อใดให้มีสงฆ์อยู่พร้อมด้วยพระเถระ พร้อมด้วยปาโมกข์ ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะพระพักตร์ว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุตตาสภา”..... เธอทั้งหลายพึงจำแนกบทาปเทศประการที่๒นี้ไว้

พุทธทาสภิกขุศึกษาความหรือให้ความหมายคำอย่างมีเหตุผล นั่นก็คือว่าเป็นการอธิบายที่เหมาะสมกับโลกปัจจุบันโดยที่ท่านพยายามปรับคำสอนในศาสนาให้เข้ากันได้กับสังคมชาวโลก ด้วยสติปัญญาและความมุ่งมั่นที่จะให้สังคมสนใจศาสนามากยิ่งขึ้นและทำศาสนาให้น่าสนใจและไม่เป็นสิ่งที่ไร้ค่าไร้ความหมายต่อสังคมโลกสมัยปัจจุบัน

๓) **อาจารย์วาท** คือวาทะของอาจารย์ต่างๆตั้งแต่ฎีกา อนุฎีกา และบูรพาจารย์ในรุ่นหลัง ซึ่งเป็นแบบอรรถกถาที่วางไว้สำหรับวินิจฉัยนอกห้องเรียนนอกพระบาลี ซึ่งพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์ ผู้เป็นธรรมสังคากะดั่งไว้

พุทธทาสภิกขุใช้ว่าจะปฏิเสธแนวคิดของปราชญ์คนอื่นๆเสมอไป แต่ส่วนไหนที่ท่านเห็นว่ายังไม่ถูกต้องหรือไม่เหมาะสมท่านก็ให้ความหมายหรืออธิบายเสียใหม่ เช่นท่านโต้แย้งพระพุทธโฆษาจารย์ในการอธิบายกฎปฏิจจสมุปบาท แต่ส่วนอื่นๆท่านยอมรับในแนวคิดของพระพุทธโฆษาจารย์เช่นกัน

๔) **อัตโนมัตติ** ความคิดเห็นของผู้พูด ผู้แสดงธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นคำที่พ้นจากสูตร สุตตานุโลม และอาจารย์วาท กล่าวตามอาการที่ปรากฏด้วยอนุমান คือด้วยความคาดรู้แห่งตน ด้วยการถือเอาแน่ ด้วยการถือเอาใจความ และอนึ่ง เถรวาทแม้ทั้งหมด ที่มาในอรรถกถาแห่งพระสูตร พระอภิธรรม และพระวินัยก็จัดว่าเป็นอัตโนมัตติด้วยเช่นกัน^๕

ในการต่อมา มีการอธิบายธรรมประเภทอาจารย์วาท คือถือตามที่อาจารย์ของตนสอนไว้กับอัตโนมัตติ ว่าไปตามมติของตนกันมากขึ้น ทั้งนี้อาจจะเพราะคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่เป็นหลักฐานสำคัญคือพระไตรปิฎกและอรรถกถามีไม่แพร่หลาย อรรถกถาส่วนมากยังคงเป็นภาษา

(3) ภิกขุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้พึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ในอวาสชื่อโน้นมีภิกษุผู้เป็นพระเถระอยู่จำนวนมาก เป็นพหูสูต เรียนคัมภีร์(หมายถึงนิกาย ๕ ทิฆนิกาย มัชฌิมนิกาย สังยุตตนิกาย อังคุตตรนิกาย และขุททกนิกาย)ทรงธรรม(หมายถึงพระสูตรต้นคปิฎกและอภิธรรมปิฎก) ทรงวินัย(หมายถึงพระวินัยปิฎก) ทรงมคคา(หมายถึงมคคา ๒ คือ ภิกขุวิภังค์และภิกขุณีวิภังค์) ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะเหล่าพระเถระเหล่านั้นว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุตตันต...” เธอทั้งหลายพึงจำมหาปเทศประการที่ ๒ นี้ไว้

(๔) ภิกขุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้พึงกล่าวอย่างนี้ว่า “ในอวาสชื่อโน้นมีภิกษุผู้เป็นพระเถระอยู่รูปหนึ่ง เป็นพหูสูต เรียนคัมภีร์ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมคคาข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะเหล่าพระเถระรูปนั้นว่า “นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุตตันต...” เธอทั้งหลายพึงจำมหาปเทศประการที่ ๔ นี้ไว้(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ฟี.ม. ๑๐/๑๔๘/๑๐๕-๑๑๑, พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๑๐ ข้อที่ ๑๔๘ หน้า ๑๓๓-๑๓๖ พ.ศ. ๒๕๓๕ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐)

^๕ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ปฐมสมันตปาสาทิกาแปลเล่ม ๒, (พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕)

บาลี คนมีฉันทะในภาษาบาลีน้อยลง ส่วนภาษาบาลีที่แปลออกมาแล้วยากต่อการทำความเข้าใจของคนที่ไม่ได้ศึกษามาก่อน ขาดกัลยาณมิตรที่เป็นสัตบุรุษในพระพุทธศาสนาเป็นต้น

อนึ่ง การตีความของพุทธทาสภิกขุ^๖ นั้น ก็เป็นเพียงสมมติฐานอย่างหนึ่งซึ่งเป็นการเสนอแนวคิดที่ควรจะเป็นหรือน่าจะเป็นในคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นสิ่งที่วิญญูชนทั้งหลาย ไม่ควรที่จะคัดค้านหรือยอมรับในทันทีทันใด ว่าเป็นพระพุทธรูปและไม่ใช่พระพุทธรูป แต่ควรที่จะนำมาสอบสวนพิจารณาตามหลักฐานที่ปรากฏในชั้นคัมภีร์ต่างๆ ในพุทธศาสนาเสียก่อน โดยแยกแยะแล้วจึงตัดสินว่า ถูกหรือผิดอย่างไร ดังนั้นพระพุทธรูปเจ้าจึงได้ครุสหลักเกณฑ์เหล่านี้เอาไว้ว่า

“ภิกษุในธรรมวินัยนี้พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ‘ในอาวาสชื่อโน้นมีภิกษุผู้เป็นพระเถระอยู่รูปหนึ่ง เป็นพหูสูต เรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมัทธา ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้น ว่า ‘นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย นี่เป็นสัตตสุต’ เธอทั้งหลาย ยังไม่ฟังชั้นชม ยังไม่ฟังคัดค้านคำกล่าวของผู้นั้น พึงเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดีแล้ว พึงสอบดูในสูตร เทียบดูในวินัย ถ้ามบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ไม่ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ไม่ได้ พึงลงสันนิษฐานว่า ‘นี้มีใช่พระคำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และพระเถระรูปนั้นรับมาผิด’ เธอทั้งหลายพึงตั้งคำนั้นเสีย ถ้ามบทพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในพระสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ พึงลงสันนิษฐานว่า ‘นี่เป็นพระคำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และพระเถระเหล่านั้นรับมาด้วยดี’ เธอทั้งหลายถึงจำมหาปเทศประการที่ ๔ นี้ไว้”^๖

ดังนั้น ลักษณะความหมายของคำที่พุทธทาสภิกษุใช้ในผลงานของท่าน อาจแบ่งได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑)ความหมายที่เป็นของเดิมแท้ แต่ต่อมาถูกทำให้คลาดเคลื่อน มีคนเข้าใจผิดมาก เช่นคำว่า “ชาติ” ซึ่งคนทั่วไปมักหมายถึง การเกิดเป็นรูปร่างขึ้นมาหรือคำว่า “สัมปรายิก” ซึ่งคนมักเห็นว่าเรื่องของโลกหน้า ทั้งที่ความหมายเดิม คือสิ่งที่ไปพ้นการรับรู้สามัญของคนทั่วไป ดังที่ภาษาธรรมก็จัดว่าเป็น สัมปรายิกโวหารประเภทหนึ่ง ด้วยเหตุที่ท่านพยายามให้สังคมกลับไปสู่ความหมายที่

^๖ ที.ม. ๑๐/๑๘๗/๑๑๐.ฉบับมहाจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๐๐

แท้จริงตามพุทธประสงค์จึงพยายามปรับคำที่เป็นความหมายเดิมตามหลักคำสอนให้ไปสู่ภาษา
ธรรม

จะอย่างไรก็ดี ความหมายเดิมเท่าในที่นี้ ไม่ใช่เพ่งมองถึงว่า ความเป็นมาของคำว่า ชาติ นี้
มีต้นเค้ามาอย่างไร จริงอยู่พระศาสดาเมื่อได้เห็นธรรมในส่วนลึกแล้ว ก็พยายามเผยแผ่ให้มนุษย์ได้
รับรู้แล้วเอาไปปฏิบัติได้ด้วยเช่นกัน จึงพยายามหาวิธีการในการถ่ายทอดโดยใช้ภาษาหรือ
สัญลักษณ์เป็นเครื่องมือในการสื่อสาร ดังนั้นพระศาสดาก็คงใช้ภาษาที่ชาวบ้านใช้อยู่แต่ให้ความ
หมายของคำใหม่ นั่นก็คือคำๆเดียวแต่มีความหมายได้สองนัยนั่นเอง และความหมายดั้งเดิมในที่นี้
หมายถึงความหมายที่เป็นในแง่มุมคำสอนทางศาสนาที่พระศาสดามุ่งหมายในอีกแง่มุมหนึ่ง พุทธ
ทาสภิกขุจึงพยายามอธิบายหรือให้ความหมายที่ท่านคิดว่าตรงตามเจตจำนงที่แท้จริงของพระ
ศาสดา

๒) ความหมายในระดับที่ลึกลงไป ซึ่งคนทั่วไปไม่รู้ คงสนใจแต่ความหมายระดับพื้นๆ ซึ่ง
แม้จะเป็นความหมายที่ถูกต้องโดยอรรถ แต่ก็มีความหมายเพียงด้านเดียว เช่น “ศีล” อันมีความ
หมายลึกถึงภาวะอันเป็นปกติ หรือมิตร ซึ่งความหมายในระดับที่ลึก คือ สิ่ง ที่นำไปสู่ผลดีเลิศ ดัง
เช่นพระธรรมเป็นมิตรของมนุษย์ ฉะนั้นความหมายในระดับที่ลึกนี้ก็เป็นระดับความหมายใน
ภาษาธรรมที่พุทธทาสภิกขุพยายามอธิบายหรือให้ความหมายที่สอดคล้องกับเนื้อหาคำสอนใน
ศาสนา เช่น การกิน การนอน การตื่น การเล่นเป็นต้น ไม่ใช่หมายถึงความหมายที่เข้าใจกันโดยทั่ว
ไป แต่เป็นความหมายที่มุ่งไปในแง่ที่ลึกกว่านั้นคือแง่ของคำสอนในศาสนา เช่นนอนในภาษา
สามัญหรือภาษาคนได้แก่ การนอนโดยอาการของคนหรือของสัตว์ เช่นคนนอน แมวนอน ส่วน
ภาษาในความหมายที่ลึกไปอีก คือ หมายถึง การเป็นอยู่ด้วยอวิชา แม้ว่านั่งลิ้มดากอยู่ เดินอยู่ วิ่งอยู่
นั้นก็หมายถึงว่า ถ้ามนุษย์ยังงโง่เขลาอยู่ด้วยอวิชาแล้วก็เรียกว่า นอนหรือหลับอยู่นั่นเอง

๓) ความหมายที่ท่านตีความใหม่ และยังรักษาเค้าเรื่องเดิมเอาไว้ เช่นพระเจ้า ท่านตีความ
ว่า เป็นบรมธรรม ดังที่นิพพาน ก็เป็น “พระเจ้า” ด้วย คำว่า “นายทุน” ในทรรคนะของท่าน ก็คือ ผู้
ที่สะสมทุนสร้างเสริมความมั่นคง อย่างเอาโรคเอาเปรียบ เพื่อความสุขทางเนื้อหนัง มิได้หมายถึงผู้
ครอบครองปัจจัยการผลิต ผู้มีมืออยู่ในธรรมท่านเรียกว่า “เศรษฐี” ในขณะที่ “กรรมาชีพ” ท่าน

หมายถึงคนบางคนที่มีจิตใจโกรธแค้นผู้หนึ่งมีกว่า เพียงจากถูกเอารัดเอาเปรียบ หรือเพราะไม่มีโอกาสที่จะมี^๓

ดังนั้น จากทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมนี้ อาจสรุปแนวความคิดโดยทั่วไปของพุทธศาสนิกชนได้ดังนี้คือ

(๑)ตีความหมายของคำไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะในแต่พุทธศาสนาเท่านั้น เช่นการตีความเรื่อง “พระเจ้า”หรือ“พระผู้เป็นเจ้า”เป็นต้น แต่เป็นการตีความหมายคำทั่วไป เช่น กิน นอน หลับ เป็นต้น

(๒)มองถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากการตีความเป็นสำคัญโดยไม่เจาะจงว่าชาติใดศาสนาใด โดยการใช้ภาษาเป็นเครื่องมือในการสื่อสารธรรมให้เข้าถึงชาวโลก

(๓)เน้นคุณธรรมด้านจิตใจหรือส่วนที่เป็นนามธรรมในตัวมนุษย์เป็นสำคัญ นั่นก็คือพยายามให้มนุษย์แสวงหาคำให้กับตัวเองและมองปัญหาให้ถูกจุดในการแก้ปัญหาที่เกิดจากมิจฉาทิฐิ

(๔)ใช้สื่อจากธรรมชาติเป็นแบบในการสอนโดยพยายามสอนให้ศึกษาจากธรรมชาติที่แท้จริง นั่นก็คือว่าท่านพยายามใช้สัญลักษณ์ในการสื่อสารอะไรที่หาได้ นอกเหนือจากให้ความหมายคำทั่วไปแล้ว

(๕)วิจารณ์คำสอนที่เป็นแบบจารีตเดิม เช่นความเชื่อเกี่ยวกับผีสิง เทวดา และอภินิหาร หรือพวกวิญญาณนิยมเป็นต้น ซึ่งท่านพยายามให้มนุษย์แสวงหาที่พึ่งในตัวเองไม่ใช่ที่ขอแสวงหาที่พึ่งภายนอก ซึ่งท่านเน้นว่า ไม่ใช่หนทางที่จะพ้นทุกข์ได้อย่างแท้จริง

(๖)เชื่อกายภาพความสามารถในการรู้แจ้งสังขารของมนุษย์ทุกคนชั้น โดยท่านสั่งสอนแนะนำมนุษย์ทุกหมู่เหล่าด้วยความวิริยะอุตสาหะ

^๓ พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนากับคุณค่าร่วมสมัย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๕ หน้า ๑๑๓.

(๑) ประยุกต์คำสอนในลัทธินิกายอื่นมาสอน เช่น นิกายเซ็นและศาสนาคริสต์เป็นต้น นั้น ก็คือว่า ท่านพยายามทุกวิถีทางในเรื่องความร่วมมือของแต่ละศาสนาโดยให้มีแนวปฏิบัติร่วมกัน และเข้าใจความหมายร่วมกันในคำสอนแม้มีคำที่ต่างกันแต่จริงๆแล้วมีเนื้อหาและความหมาย เหมือนกันเป็นไปในทางเดียวกัน

(๒) ไม่ได้คัดลอกตามคัมภีร์หรือรศกถาหรือแนวคิดของพระพุทธ โฆษาจารย์และปฏิเสธคัมภีร์ พระอภิธรรมบางส่วน นั้นก็คือว่า ถ้าส่วนไหนที่มีเหตุผลพอและเป็นประโยชน์แก่นมนุษย์ได้จริง และถูกต้องท่านก็เห็นด้วยกับแนวคิดที่ยอมรับและประพฤติปฏิบัติตามกันมา

(๓) มีแนวคิดที่สอดคล้องกับคำสอนในสำนักมหายานิกะของท่านนาคารชุนและพุทธ ศาสนานิกายเซ็น โดยเฉพาะการสอนของปรมาจารย์เซ็น ชื่อสุยแห่งและสวโป เช่น แนวคิดเรื่อง “สูญญตา” ซึ่งหมายถึง “ความว่าง” ในภาษาสามัญหรือภาษาคน เป็นความว่างที่ไม่มีอะไรเลย หรือสูญเปล่า ส่วนในภาษาธรรม เป็นความว่างที่มีทุกอย่างๆทุกประการ เว้นแต่ว่า ไม่มีความรู้สึก ว่า “ตัวกู” หรือ “ของกู”^๔

ดังนั้น แนวคิดทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุ จึงเป็นทฤษฎีเรื่องปัญหา ภาษาที่พยายามให้มนุษย์เข้าใจความหมายทั้งในระดับสามัญและระดับลึกหรือระดับคำสอนใน ทางศาสนา และพยายามให้มนุษย์ไม่ยึดติดอยู่กับภาษาสามัญหรือภาษาคน โดยไม่มองให้ทะลุไป ถึงภาษาธรรมอันเป็นเหตุให้หลุดพ้นหล่มแห่งความทุกข์ได้อย่างแท้จริง

จากการศึกษาทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุสามารถประเมินเนื้อหาได้ดังนี้คือ;

(๑) ปัญหาภาษาที่กำกวม(ambiguity)

ภาษาที่ปรากฏในคัมภีร์ทางศาสนาโดยเฉพาะพระไตรปิฎก มีบ่อเกิดหรือที่มาของภาษาที่ ต่างกัน โดยเฉพาะคำที่เขียนเหมือนกัน ออกเสียงเหมือนกัน และสะกดเหมือนกัน แต่มีความหมาย

^๔ พุทธทาสภิกขุ. ภาษาคนภาษาธรรม, หน้า ๑๐.

ต่างกัน จึงเป็นเหตุให้เกิดความสับสนและอาจจะยึดถือในความหมายใดความหมายหนึ่งโดยเฉพาะ อันเป็นเหตุนำไปสู่ความขัดแย้ง และแตกแยกกันกาย

ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมของพุทธทาสภิกขุ ซึ่งเป็นแนวคิดในการใช้ภาษาให้เป็นประโยชน์ โดยพยายามปรับภาษาสามัญที่ชาวบ้านใช้พูดกันอยู่ให้มีความหมายในแง่ศีลธรรมหรือศาสนา จึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ก่อให้เกิดความกำกวมของคำขึ้นได้ การใช้ภาษาให้เป็นประโยชน์ในลักษณะเช่นนี้มีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล จะเห็นได้ว่าคำบางคำที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีการเขียนเหมือนกัน ออกเสียงเหมือนกันและสะกดเหมือนกัน เช่นคำว่า “พรหม” ซึ่งความหมายดั้งเดิมหมายถึง พระพรหมซึ่งเป็นมหาเทพมีอำนาจสูงสุดในการคลบ้นดาลหรือลิขิตวิถีชีวิตของมนุษย์ แต่เมื่อมาในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าใช้คำที่มีอยู่เดิมนั้นให้มีความหมายเฉพาะหรือพิเศษออกไป นั่นก็คือว่า “พระพรหม” ตามความหมายของพระพุทธเจ้า หมายถึงคุณธรรม กล่าวคือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา จะเห็นได้ว่าความหมายเดิมมีลักษณะเป็นบุคลิกรวม แต่ความหมายใหม่มีลักษณะเป็นอบุคลิกรวม

อย่างไรก็ดี ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมก็มีลักษณะเช่นเดียวกันนี้ที่พยายามใช้ภาษาสื่อธรรมะเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมมากที่สุด จึงไม่สามารถหลีกเลี่ยงปัญหาภาษาที่กำกวมได้

(๒) ปัญหาญาณวิทยา(epistemology)

ญาณวิทยา หรือการรับรู้ก็เป็นปัญหาหนึ่งของการเข้าถึงสิ่งจะเป็นจริง เมื่อเราเข้าใจสิ่งใดสิ่งหนึ่งว่าเป็นจริงอย่างผิวเผินแล้ว ก็ไม่สามารถเข้าถึงความเป็นจริงขั้นสูงสุดที่สามารถหลุดพ้นจากความทุกข์ได้อย่างแท้จริง

คัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นแหล่งให้ความรู้อย่างหนึ่งที่บันทึกหลักคำสอนในทางพุทธศาสนาเอาไว้ ปัญหาก็คือว่า เรื่องราวที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้น บางอย่างบ่งบอกถึงสิ่งเหนือวิสัยที่เกินการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ก่อให้เกิดความลังเลสงสัยขึ้นได้ว่า พระไตรปิฎกให้ความจริงได้มากน้อยเพียงไร หรือมีความน่าเชื่อถือได้มากแค่ไหนเมื่อเนื้อหาในคัมภีร์บางเรื่องบ่งบอกถึงเรื่องเหนือสามัญวิสัยหรือเหนือธรรมชาติ ยากที่จะพิสูจน์ได้นั้นก็ทำให้ขาดความน่าเชื่อถือและไร้ความหมาย ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมจัดได้ว่าเป็นทฤษฎีที่ทำคำให้มีความหมายมีเหตุผลเป็นที่ยอมรับได้ สามารถนำไปปฏิบัติได้ผลจริงในระดับที่เป็นสันติภูมิ โลก ซึ่งบางทีจะเห็น

ได้ว่าการอธิบายของพุทธทาสภิกขุ นั้น เป็นการทำด้อยคำที่เข้าใจยากให้ง่ายต่อการเข้าใจ ซึ่งดู เหมือนว่าจะเป็นการบิดเบือนความหมายไป เพราะถ้าว่าด้อยคำใดบ่งบอกหรือสื่อออกมายากแก่ การเข้าใจ ไม่ชัดเจน เป้าหมายก็ย่อมจะเลื่อนกลางตามไปด้วย ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมถือว่าเป็น การให้ความหมายคำที่ต่างไปจากความหมายเดิม จึงยากที่จะให้เข้าใจร่วมกันได้อย่างสิ้นเชิง เพราะว่าความหมายของคำแต่ละคำนั้นเป็นการอธิบายหรือให้เหตุผลตามความนึกคิดที่ว่า คำนั้นๆ เข้ากันได้กับคำสอนในศาสนา แต่คำที่พุทธทาสภิกขุให้ความหมายนั้น ไม่ใช่มีเพียงที่ปรากฏใน หนังสือบรรยายต่างๆ ไปของท่านเท่านั้น แต่อาจกล่าวได้ว่า ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมของท่าน เป็นแบบแผนหรือเป็นตัวอย่างหลักในการให้รู้จักวิเคราะห์พิจารณาความหมายของคำที่สามารถ ให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตได้จริง คำสามัญต่างๆ แม้ท่านไม่ให้ความหมายไว้ก็จริง แต่คำเหล่านั้นก็ยัง สามารถมีความหมายในระดับที่ลึกหรือภาษาธรรมได้เช่นกันที่วิญญูชนสามารถที่จะหยั่งรู้หรือเข้าใจ ได้

พุทธทาสภิกขุพยายามอธิบายคำหรือตีความหมายของคำในแง่จิตวิทยาเป็นหลัก ซึ่งก็จัดว่า เป็นการรับรู้ทางใจอย่างหนึ่งซึ่งแต่ละบุคคลสามารถรับรู้ได้หรือพิสูจน์ได้ด้วยตัวเองเท่านั้น อย่างไรก็ตาม ความหมายของคำตามแนวคิดของพุทธทาสภิกขุก็เป็นความจริงระดับหนึ่ง ส่วนความหมายในระดับสามัญหรือระดับคนก็เป็นความจริงระดับหนึ่งเช่นเดียวกัน

(๓) ปัญหาการตีความ(Interpretation)

สิ่งที่ถูกกล่าวไว้ก่อนแล้วนั้น เมื่อยังไม่มี ความชัดเจนพอ ก็เป็นเหตุให้เกิดการตีความขึ้น ใหม่ การตีความจัดว่าเป็นการเสนอแนวคิดใหม่ๆ ต่อสังคม เช่นการตีความเรื่องปฏิจจสมุปบาท ซึ่ง แนวคิดเดิมเชื่อว่า คำว่า “ชาติ” ที่ปรากฏในบริบทของปฏิจจสมุปบาท หมายถึงการเวียนว่ายตาย เกิดอยู่ในวัฏสงสารหลังจากที่ตายไปแล้วจากภพนี้ชาตินี้ แต่เมื่อมีแนวคิดที่ไม่เห็นด้วย ก็ทำให้เกิด มีการเสนอตีความใหม่ขึ้น ซึ่งเชื่อว่า “ชาติ” ในบริบทของปฏิจจสมุปบาทนั้น ไม่ใช่เป็นการเกิดใน ชาติหน้าภพหน้าหลังจากตายไปแล้ว แต่เป็นการเกิดขึ้นทางภาวะด้านจิตใจ ที่รับรู้อารมณ์จากภายนอกแล้วส่งผลให้เกิดความอยากมีอยากเป็นขึ้นมา นั่นก็หมายถึงการเวียนว่ายตายเกิด คือ จิตเกิดขึ้น(อุปาทกขณะ) ตั้งอยู่(ฐิตินะ) และดับไป(กังคขณะ) ในขณะหนึ่งๆ นั้นเอง

ดังนั้น ปัญหาของการตีความก็คือ เมื่อคำๆเดียว เขียนเหมือนกัน ออกเสียงเหมือนกัน สะกดเหมือนกัน แต่ความหมายต่างกัน จึงมีความหลากหลายด้านความคิด เพราะคำสอนที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีระยะเวลาผ่านมาถึง ๒,๐๐๐ กว่าปี บางคำที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกมีความคลุมเครือไม่ชัดเจน จึงเกิดมีการตีความขึ้นใหม่ เมื่อการตีความในเบื้องต้นยังไม่เข้าใจ ก็จะมีการตีความใหม่ขึ้นมาเรื่อยๆตามลำดับ ฉะนั้น ปัญหาก็คือ กระบวนทัศน์ไหนที่ตรงและไม่ตรงตามเจตจำนงของพระศาสดา เมื่อผู้ที่ยอมรับกระบวนทัศน์หนึ่ง ก็ย่อมปฏิเสธกระบวนทัศน์หนึ่ง อันนำไปสู่ความขัดแย้งและไม่ลงรอยกันในแนวทางประเพณีปฏิบัติ

ฉะนั้น ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมจึงว่าเป็นทฤษฎีที่มีรูปแบบการตีความหมายของคำในลักษณะที่ว่า ปรับเปลี่ยนคำสามัญให้มีความหมายในแง่ภาษาศาสนา และเป็นการตีความหมายคำที่ไม่จำกัดอยู่เฉพาะคัมภีร์พระไตรปิฎกเท่านั้น อย่างไรก็ตามการตีความโดยแยกเป็นภาษาคน-ภาษาธรรมบางเนื้อหายังไม่ชัดเจนพอหรือมีความหมายที่ไม่แตกต่างกันในระดับทั้งสอง เช่น คำว่า “สวรรค์” ในภาษาคน หมายถึง เทวโลกอันงดงามที่มีนางฟ้า เทพบุตร หลายร้อยหลายพันอาศัยอยู่ ส่วนในภาษาธรรม หมายถึง กามคุณหรือยอดสุดของกามคุณที่ทำให้คนลุ่มหลงเช่น สวรรค์ชั้นกามาวจรเป็นต้น ซึ่งความหมายทั้งสองระดับมีเนื้อหาที่แยกกันไม่ชัดเจนพอ เพราะทั้งระดับภาษาคนและภาษาธรรม ก็หมายถึงกามารมณ์หรือที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคกามารมณ์นั่นเอง

อย่างไรก็ดี ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรม ถือได้ว่าเป็นทฤษฎีที่มีประโยชน์อย่างมากสามารถเป็นปทัชฐานหรือแนวทางในการวิเคราะห์ภาษา เพื่อให้เข้าถึงความจริงที่สามารถดับทุกข์ได้จริง โดยมีภาษาเป็นสื่อหรือป้ายบอกทางที่ถูกต้อง ก็สามารถปรับเปลี่ยนสังคมให้คลายจากความเห็นที่เป็น “มิจฉาทิฏฐิ” ไปสู่ “สัมมาทิฏฐิ” ได้เป็นอย่างดีที่สุด

บรรณานุกรม

ข้อมูลปฐมภูมิ

พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลี

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ฉบับมหาจุฬาเตปิฎก, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๐.

พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

กัมภีร์อรรถกถา

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระสูตร และอรรถกถาแปล ขุททกนิกาย ปฏิสัมภิทามรรค, เล่มที่ ๗ พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

_____พระสูตร และอรรถกถาแปล อังคุตตร นิกาย เอกนิบาต , เล่มที่ ๑ ภาคที่ ๑ , พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

_____พระสูตร และอรรถกถาแปล สังยุตตนิกาย นิทานวรรค, เล่มที่ ๒ พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

_____ธมฺมปทฎฐกถา อฎฐโม ภาค. พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

_____มจฺลลตฺถที่ปนี ปฐโม ภาค. พิมพ์ครั้งที่ ๑๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

_____สมันตปาสาทิกาแปลภาค ๑. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

ข้อมูลวิทยานิพนธ์

ภาคภาษาไทย

- กิริติ บุญเจือ. **ปรัชญาภาษา**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๓๖.
- ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. **ปรัชญามรณกับพุทธศาสนิกชน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์น้ำฝน, ๒๕๔๐.
- _____. “พุทธศาสนิกชนในบริบทของสังคมไทย,” **พุทธศาสนศึกษา**. ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๔๐) : ๘๕.
- ทองหล่อ วงษ์ธรรมมา. คร., **ปรัชญาอินเดีย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเคอินเตอร์, ๒๕๓๕.
- ธรรมสภา. **ประวัติชีวิต การงาน หลักธรรมของท่านพุทธทาสภิกขุ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖.
- บุญมี แทนแก้ว. ผศ., **ญาณวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : หจก.ธนะการพิมพ์, ๒๕๓๕.
- บุญมี เมธางกูร. **ได้พุทธทาส**. กรุงเทพมหานคร : สุทธิสารการพิมพ์, ๒๕๒๒.
- ปรีชา ช้างขวัญยืน. รศ., **การใช้เหตุผล ตรรกวิทยาเชิงปฏิบัติ**. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.
- ประกาศรี สีหอำไพ. **พื้นฐานทางศึกษาทางศาสนาและจริยธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.
- ไพฑูรย์ มีกุล รศ.ดร.และปรีชา ทรัพย์ประดิษฐ์ รศ.รศ., **มนุษย์กับการใช้ภาษา : ในเอกสารการสอนชุดวิชา มนุษย์กับอารยธรรม (ฉบับปรับปรุง) หน้า ๑**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕.
- ไพโรจน์ อยู่มณเฑียร (รวบรวม). **ท่านพุทธทาสตอบปัญหาศีลธรรม**. กรุงเทพมหานคร : รุ่งแสงการพิมพ์, ๒๕๓๗.
- พระคุณฐิ เมธงกูโร., **การพัฒนาสังคมในทัศนะของพุทธทาสภิกขุ**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๒.
- พระเทพวิสุทธิเมธี (พุทธทาสภิกขุ). **พุทธทาสวจนภาคที่ ๑**; **ยถาภูตญาณทัสสนะเหนือบัลลังก์**. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๕.
- พระไพศาล วิสาโล., **พุทธศาสนากับคุณค่าร่วมสมัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๕.

พระธรรมปิฎก(ปยุตฺ ฺปยุตฺโต),.การสื่อสารเพื่อเข้าถึงสังคม.กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๕.

.....พุทธธรรม.พิมพ์ครั้งที่๗,กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

.....พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

พระราชวรมุนี(ประยูร ธมฺมจิตฺโต),.รวมปาฐกถาชุดพระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์, กรุงเทพมหานคร :สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๑.

.....สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิตรุ่น๔๒ : วิทยาศาสตร์ในทรรศนะของพระพุทธศาสนา, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พุทธทาสภิกขุ.ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์.พิมพ์ครั้งที่๗. กรุงเทพมหานคร : หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๑.

.....ใครคือใคร?. กรุงเทพมหานคร : หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๖.

.....ถ่ายทอดมรดก.กรุงเทพมหานคร : หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๘.

.....ใจความแห่งศีลธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ.กรุงเทพมหานคร:หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๘.

.....ธรรมเนียมอรรธานุกรม เล่ม ๑. กรุงเทพมหานคร: หจก.ภาพพิมพ์จำกัด, ๒๕๓๕.

.....บรมธรรม, ภาคต้น.พิมพ์ครั้งที่ ๔.กรุงเทพมหานคร : หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๕.

.....บรมธรรม, ภาคปลาย.พิมพ์ครั้งที่ ๔.กรุงเทพมหานคร : หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๕.

.....ปฏิปทาปริทรรศน์.กรุงเทพมหานคร : หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๕.

.....ปรมัตถสภาวะธรรม. กรุงเทพมหานคร : หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๑๘.

.....พุทธประวัติจากพระโอษฐ์. กรุงเทพมหานคร : หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๕.

.....ฟ้าสางระหว่าง๕๐ปีที่มีสวนโมกข์(ตอน๒).กรุงเทพมหานคร:หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๖.

.....ภาษาคนภาษาธรรม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

.....ราชภักฎา.กรุงเทพมหานคร: หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๗.

.....สอนพุทธศาสนาผ่านทางคัมภีร์ไบเบิล.พิมพ์ครั้งที่๒.กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๓๑.

- _____ .อะไรคืออะไร.กรุงเทพมหานคร : หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๖.
- _____ .อัสติสังวัจนรายนุสรณ์จากพุทธทาสภิกขุ.พิมพ์ครั้งที่๓.กรุงเทพมหานคร:หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๒๕.
- ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรมศัพท์ปรัชญา อังกฤษ –ไทย.ฉบับบัณฑิตยสถาน. แก้ไขเพิ่มเติม. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : หจก.อรุณการพิมพ์, ๒๕๔๐.
- วัชรระ งามจิตรเจริญ. สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิตรุ่น ๔๒ :พุทธอภิปรัชญา.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๐.
- เสฐียรพงษ์ วรรณปก. คำบรรยายพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : หจก.รัตนชัยการพิมพ์, ๒๕๔๐.
- _____ .เก็บเพชร : วิธีศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.
- สุวรรณา สภาอานนท์.ศศ.ดร.,ปรัชญาพุทธทาสกับมหายาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๖.
- _____ . “มรดกทางปัญญาของท่านพุทธทาส : พื้นฐานสู่พุทธศาสนาสัมัยใหม่ในสังคมไทย,” พุทธศาสนศึกษา. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๓๗)

งานวิจัย

- กุนัย เศรษฐบุญสร้าง,“การประยุกต์แนวความคิดเรื่องเกมภาษาของวิตเคนสไตน์ในการอธิบายเรื่องความหมายในภาษาศาสนา :ศึกษาเฉพาะกรณีภาษาของสำนักสันติอโศก”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

ภาษาอังกฤษ

- Ayer, A.J. *Language Truth and Logic*. New York :Dorer Publications Inc.,1952.
- Dan R.Stiver.*The philosophy of Religious Language: Sign, Symbol, and Story*.Blackwell Publishers Inc. USA, 1996.
- Edwards. Rem B. *Reason and Religion : An Introduction to the Philosophy of Religion*.New York: Harcourt Brace Javanorich Inc.,1972.
- Harold Hewitt, Jr. *Problems in the Philosophy of Religion*. MacMillan Press Ltd, London, 1991.

John, Hick. **An interpretation of Religion : Human response to the transcendent.** MacMillan Academic And Professional Ltd. London, 1999.

Kuhn, Thomas, **The Structure of Scientific Revolutions.** 2 ed. Chicago: Chicago University Press, 1970.

Olshewsky, Thomas, ed. **Problems in the Philosophy of Language.** New York: Holt, 1969.

Sirikanchana, Pattaraporn. "The concept of dhamma in Thai Buddhism : A study in the Thought of Vajiranana and Buddhadasa" ,unpublished, Ph.D.thesis, University of Pennsylvania, 1985.

Suchira, Payulpitack. "Buddhadasa's Movement : An Analysis of its Origin Development and Social Impact" ,unpublished, Ph,D. thesis, Bielefeld University, 1991.

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ภาคผนวก

ประวัติและผลงานของพุทธทาสภิกขุ

พระธรรมโกศาจารย์ หรือที่รู้จักกันดีในนามว่า “พุทธทาสภิกขุ” มีนามเดิมว่า เจื่อม นามสกุล พานิช เป็นบุตรของนายเซียง และนางเคลื่อน พานิช เกิดเมื่อวันอาทิตย์ที่ ๒๗ พฤษภาคม พ.ศ.๒๔๔๕ ณ บ้านตลาด พุมเรียง อ.ไชยา จ. สุราษฎร์ธานี เมื่ออายุ ๑๑ ปี เข้าเรียนชั้นประถมศึกษาที่โรงเรียนโพธิพิทยากร(วัดเหนือหรือวัดโพธาราม) และต่อไปถึงชั้นมัธยมศึกษา ต่อมาได้ย้ายไปเรียนต่อที่โรงเรียนสารภีอุทิศ จนจบมัธยมศึกษาปีที่๓ แล้วมาประกอบอาชีพค้าขายอันเป็นอาชีพของครอบครัว เมื่ออายุ ๒๐ ปี ได้อุปสมบทที่วัดโพธาราม อำเภอไชยา ได้ฉายาว่า “อินทปญโญ”

ท่านพุทธทาสภิกขุ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นลำดับมา ดังนี้

พ.ศ.๒๔๘๕ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็น “พระครูอินทปญฺญาจารย์”

พ.ศ.๒๔๙๓ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็น “พระอริยธานมุนี”

พ.ศ.๒๕๐๐ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็น “พระราชชัชวารี”

พ.ศ.๒๕๑๔ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น “พระเทพวิสุทธิเมธี”

พ.ศ.๒๕๓๐ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์ เป็น “พระธรรมโกศาจารย์”

ท่านพุทธทาสภิกขุถึงแก่มรณภาพในวันที่ ๘ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๓๖ อายุ ๘๗ปี พรรษา

๖๗

ผลงานด้านธรรมบรรยาย

ผลงานที่เด่นๆของท่านพุทธทาสภิกขุ คือหนังสือชุด “ธรรมโฆษณ์” ได้แก่

พุทธประวัติจากพระโอษฐ์	อิทัปปิจจยตา	สันตเสตัพพธรรม
ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัยเล่ม๑	พุทธจริยธรรม	ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์
โอसारัตัพพธรรม	พุทธจริยา	คุลาการิกธรรม เล่ม ๑
มหิดลธรรม	บรมธรรมภาคต้น	บรมธรรมภาคปลาย
อานาปานสติภาวนา	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๑	สุญญตาปริทรรสณ เล่ม ๑
ค่ายธรรมบุตร	ฆราวาสธรรม	ปรมัตถสภาวะธรรม

ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัยเล่ม ๒	ปฏิบัติปรีทรรศน์	ศุภญาตปรีทรรศน์ เล่ม ๒
เดกิจณธรรม	โมกขธรรมประยุคต์	สารทกาลิกเทศนา
ศีลธรรม กับ มนุษยโลก	อริยศีลธรรม	การกลับมาแห่งศีลธรรม
ปฏิจสนูปบาตจากพระโฆษฐ์	ธรรมะกับการเมือง	ธรรมสั่งสังเคราะห์
เขวชนกับศีลธรรม	เมื่อธรรมครองโลก	โกวัธธรรม
อาสาพหุชาเทศนา เล่ม ๑	มาฆบูชาเทศนา เล่ม ๑	พระพุทธคุณบรรยาย
วิชาขบูชาเทศนา เล่ม ๑	ชุมนุมล้ออายุ เล่ม ๑	ธรรมบรรยายต่อทางสุนัข
เทคนิคของการมีธรรมะ	อะไรคืออะไร?	ใครคือใคร?
อริยสังจากพระโฆษฐ์	ราชภโฏวาท	ธรรมะเล่มน้อย
ธรรมปาฏิโมกข์เล่ม ๒ สันติภาพของโลกหื้อข้อธรรมในคำกลอนและบทประพันธ์ของ“สิริวิชาส”		
ชุมนุมปาฐกถาชุด “พุทธธรรม”	นวกานุสาสน์(เล่ม๑)	ธรรมศาสตร์(เล่ม๑)
สมถวิปัสสนาแห่งยุคปรมาณู	ธรรมะกับสัญชาตญาณ	อติมมยดาประยุคต์
ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์	อติมมยดาประทีป	อติมมยดาปริทัศน์
สันติภูมิธรรม	พุทธธรรมประยุคต์	
ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ กข กกา ของการศึกษาพุทธศาสนา		
ฟ้าสาธระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๑		
ฟ้าสาธระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๒		

ประวัติผู้วิจัย

พระมหาจิระศักดิ์ ฐมฺมเมธี(สังเมฆ) เกิดวันที่๑๖ กันยายน ๒๕๑๕ อ.ฉวาง จ.นครศรีธรรมราช
บรรพชา เมื่อวันที่ ๒ เมษายน ๒๕๒๘ ณ วัดหาดสูง ต.ไม้เรียง อ.ฉวาง จ.นครศรีธรรมราช
อุปสมบท เมื่อวันที่๕ กรกฎาคม ๒๕๓๕ ณ วัดใหม่พิเรนทร์ แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่
กรุงเทพมหานคร 10600

การศึกษา

-พุทธศาสตรบัณฑิต (ภาษาอังกฤษ เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร

-เปรียญธรรม ๕ ประโยค ณ วัดใหม่พิเรนทร์ สำนักเรียนวัดอรุณราชวราราม
กรุงเทพมหานคร

ที่อยู่ปัจจุบัน วัดชลประทานรังสฤษฎ์ อำเภอปากเกร็ด จังหวัดนนทบุรี 11120

คติธรรม “ควรที่จะลงมือกระทำสิ่งที่เราหวังและปรารถนาอย่างมุ่งมั่น เพื่อที่จะเปลี่ยนความ
หวังและความปรารถนาให้กลายมาเป็นความสำเร็จและเป็นจริงอย่างสมบูรณ์”